

รายงานการวิจัย
รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูง
ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

MANAGEMENT MODEL OF COMMUNITY FOREST AND WATER
SOURCE OF GRASSROOTS COMMUNITY IN THE MOUNTAINS AREA
BY THE KING'S PHILOSOPHY IN CHIANG MAI PROVINCE

อุเทน ลาพิงค์
พระครูสุนทรมหาเจติยานุรักษ์
พระครูสมุห์ธนโชติ จิระมโม
อธิสา บุญล้อม
บุญนำ สุนามถาวร

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (ววน.)
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รายงานการวิจัย

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์
พระราชชา จังหวัดเชียงใหม่

MANAGEMENT MODEL OF COMMUNITY FOREST AND WATER
SOURCE OF GRASSROOTS COMMUNITY IN THE MOUNTAINS AREA
BY THE KING'S PHILOSOPHY
IN CHIANG MAI PROVINCE

อุเทน ลาพิงค์

พระครูสุนทรมหาเจติยานุรักษ์

พระครูสมุห์ธนโชติ จิระมโ

อธิสา บุญล้อม

บุญนำ สุนามถาวร

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (ววน.)
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ 2) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำฯ และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำฯ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิจัยภาคสนาม และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประชาชนชุมชน /ผู้นำจิตวิญญาณกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอเอะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า 1) การจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ บ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชา ชุมชนมีกระบวนการและแนวทางในการรักษาป่าชุมชนไว้โดยใช้หลักในการทรงงานในเรื่องการยึดประโยชน์ส่วนรวม และแนวทางการจัดการเชิงอนุรักษ์มาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ โดยใช้ระบบความเชื่ออันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และพลังของกลุ่มในรูปแบบของคณะกรรมการ เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ภายใต้ระบบการจัดการ เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เกิดเป็นลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง 2) การพัฒนารูปแบบป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำฯ ชุมชนได้นำวิธีการแห่งศาสตร์พระราชามาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมาเป็นแนวทาง โดยเริ่มต้นด้วยตนเอง และนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ 3) รูปแบบ คือ 1. รูปแบบการพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากป่าที่หลากหลาย 2. รูปแบบการสนับสนุนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันรักษาป่าชุมชนและกิจกรรมฟื้นฟูป่าและ 3. รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำตามศาสตร์พระราชาจังหวัดเชียงใหม่ด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3) นำเสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนฯ เสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชาวัดตามกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (A-I-C) ทำให้ทราบถึงความต้องการของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน เป็นผลทำให้เกิดโครงการต่าง ๆ เปิดโอกาสให้ผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิดกำหนดแนวทางการพัฒนา และจัดสรรทรัพยากรเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ผู้นำชุมชนควรใช้กระบวนการเวทีชาวบ้านประจำเดือน เพื่อนำหัวข้อเรื่องการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ และกระบวนการเสริมความรู้เรื่องศาสตร์พระราชากับชาวบ้าน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และวางแผนร่วมกัน ในการนำไปสู่การเป็นชุมชนฐานรากตามศาสตร์พระราชา

คำสำคัญ : 1. รูปแบบการจัดการป่าชุมชน, 2. แหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูง, 3. ศาสตร์พระราชา

ABSTRACT

The objectives of this research were 1) To study the general condition of community forest management, watershed communities, and foundations in the highlands according to the King's science. 2) To develop a watershed community forest management model; and 3) To present a watershed community forest management model. It is a qualitative research. Focus on field research and participatory research the sample population and key informants used a method of selecting a specific sample group, namely community leaders, village committees, community philosophers/spiritual leaders. Pga K'nyau Ethnic Group, Ban Ae-Ao, Village No. 1, Chaem Luang Sub-district, Kalayani Vadhana District Chiang Mai Province

The results of the research were as follows: 1) Watershed community forest management Ban Ae-Ao according to the King's Philosophy. The working principle of seizing common interests. and conservation management approaches as the basis in the process of developing watershed community forest management by using the belief system which is the cultural basis of the community and the power of the group in the form of a committee It is an important mechanism for determining the relationship of people in the community in utilizing the community forest. 2)The community has adopted the approach of the King's Philosophy for Sustainable Development as a guideline. By manually starting and lead to self-sufficiency in 3 forms: 1. The pattern of dependence and use of diverse forests 2. A model of community forest management in watersheds according to the King's Philosophy of Chiang Mai Province with ecotourism; 3) Proposed a model for community forest management. The Ban Ae-Ao watershed community forest management model was proposed in accordance with the King's Philosophy according to the participatory planning process (AIC), which made it aware of the villagers' needs in solving problems and developing the community. **Research Recommendation**, leaders should use the monthly village forum process. To bring the topic of watershed community forest management and the process of enhancing knowledge of the King's Philosophy to villagers to create a learning process and plan together in leading to a foundational community according to the King's Philosophy.

Keywords: 1. Management model of community forest, 2. Water source of Grassroots Community in the mountains area, 3. King's Philosophy

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความเมตตาจากพระครูสุนทรมหาเจติยานุรักษ์, ผศ.ดร. รองอธิการบดี วิทยาเขตล้านนา และพระเมธาวิเชียร, รศ.ดร. ที่ปรึกษาโครงการที่ได้ให้คำแนะนำตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องมาโดยตลอด จนโครงการวิจัยเล่มนี้เสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง กราบขอบพระคุณ ผศ.ดร.ตระกูล ชำนาญ ผู้ช่วยอธิการบดี วิทยาเขตล้านนา เป็นอย่างยิ่งที่กรุณามอบคำปรึกษาด้านการวิจัยและให้กำลังใจคณะวิจัยเสมอมา

กราบขอบพระคุณ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชุมชน/ผู้นำจิตวิญญาณ กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอเอะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดเชียงใหม่ทุกท่าน ที่กรุณาสละเวลาให้ข้อมูลวิจัยอันเป็นประโยชน์ และกราบขอบพระคุณที่ให้ข้อมูลเชิงลึกประเด็นที่สำคัญต่อการพัฒนามาด้วยความเคารพ

สุดท้ายขอขอบคุณคณะทำงานวิจัยและผู้ประสานงานทุกท่านที่ให้การสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้อย่างประสบความสำเร็จเสร็จสิ้นลุล่วงไปได้ด้วยดี

อุเทน ลาพิงค์
หัวหน้าโครงการวิจัย และคณะ
วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2564

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหาวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	3
1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ	3
1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	3
2 แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดการจัดการป่าชุมชน	5
2.2 แนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็ง (Strengthening)	8
2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation)	17
2.4 แนวคิดศาสตร์พระราชา	24
2.5 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	31
2.6 สรุปกรอบแนวความคิด	37
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1 รูปแบบการวิจัย	38
3.2 ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	39
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	40
3.4 การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	40
3.5 วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล	40
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	41
3.7 การจัดทำคู่มือ	41
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	
4.1 ผลการศึกษาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชาจังหวัดเชียงใหม่	42
4.2 การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่	56
4.3 นำเสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอาะตามแนวทางศาสตร์พระราชา	59

5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย	64
5.2 อภิปรายผลวิจัย	65
5.3 ข้อเสนอแนะ	67

บรรณานุกรม**ภาคผนวก**

ภาคผนวก ก ภาพการดำเนินงาน

ภาคผนวก ข ภาพการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประวัตินักวิจัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ได้รับประโยชน์จากป่าไม้มากมาย นับตั้งแต่ในอดีตที่มนุษย์ได้เริ่มพึ่งพาตนเอง มนุษย์เรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากป่าไม้เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ อันได้แก่อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค และเมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันเป็น สังคม ก็เริ่มมีการจับจองพื้นที่ที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีการปฏิสัมพันธ์กันภายในสังคม มนุษย์เริ่มเรียนรู้ที่จะใช้พื้นที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย การทำเกษตรกรรม ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้ทั้งสิ้น การวิวัฒนาการดังกล่าวนี้สืบเนื่องเรื่อยมา จนกระทั่งถึงยุคสมัยที่ความก้าวหน้าในสังคมมนุษย์มีมากขึ้น มนุษย์เรียนรู้ที่จะคิดค้นเทคโนโลยีและวิทยาการความก้าวหน้าต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตทำให้มนุษย์เริ่มเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติจากป่าไม้มาใช้ประโยชน์ ทั้งในเรื่องการใช้พื้นที่การนำทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ที่ได้จากป่าไม้เป็นวัตถุดิบ ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น ทั้งนี้ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ถือได้ว่ามีคุณประโยชน์ต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในการทำให้วัฏจักรของน้ำสมบูรณ์ การช่วยอนุรักษ์ดิน และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร การช่วยปรับสภาพบรรยากาศให้ดำรงความสมดุลและอื่น ๆ ดังนั้น การทำลายป่าไม้หรือการทำให้ป่าไม้มีความเสื่อมโทรม จะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และสภาวะการดำรงชีวิตทั้งของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ พืช และ สัตว์ก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยธรรมชาติของป่าไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาตินั้น ยากที่จะฟื้นฟูให้กลับคืนสู่สภาพเดิมได้ ดังนั้นการอนุรักษ์ป่าไม้จึงถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่มนุษย์ผู้ใช้ประโยชน์ จากป่าไม้ทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมกัน

ประเทศไทยได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมอย่างชัดเจนผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 – พ.ศ. 2509 จนถึงปัจจุบันอยู่ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555 – พ.ศ. 2559 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นนั้น ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติทั้งสิ้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555 – พ.ศ. 2559 ได้กำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนโดยมีเป้าหมายหนึ่งคือการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ โดยรักษาพื้นที่อนุรักษ์ไว้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 19 เพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้ได้ร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ นอกจากนี้ยังมีแนวทางการพัฒนาการคุ้มครอง ป้องกัน รักษา พื้นที่ป่าไม้และเขตอนุรักษ์ โดยอนุรักษ์พื้นที่เปราะบางที่มีความสำคัญเชิงนิเวศ สร้างพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างป่า วางระบบเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกถือครองที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ ควบคุมการใช้ประโยชน์พื้นที่ต้นน้ำและการใช้สารเคมี ส่งเสริมเครือข่ายอนุรักษ์และป้องกันการบุกรุก ส่งเสริมหลักการชุมชนอยู่ร่วมกับป่า ส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างมาก (สำนักงานคณะกรรมการ

พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555) นอกจากการแสดงให้เห็นถึงความตระหนักและรับผิดชอบในความเสื่อมโทรมของ ทรัพยากรป่าไม้ที่สะท้อนออกมาเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังกล่าวข้างต้นแล้วนั้น การเปิดโอกาสให้กับประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเป็นทรัพยากรของชุมชน ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากร ของท้องถิ่นด้วยตนเองยังนับเป็นกระบวนการสำคัญที่จะทำให้เกิดศักยภาพในการอนุรักษ์และดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ยังทำให้ประชาชนในท้องถิ่นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ และมีความผูกพันกับป่ามาเป็นเวลานานมีโอกาสและมีสิทธิที่จะจัดการป่าไม้ของชุมชนได้อย่างยั่งยืน แนวคิดนี้จึงได้รับการยอมรับและแพร่หลายเกิดเป็นการจัดการที่เรียกว่าป่าชุมชน ซึ่งให้โอกาสประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการและดูแลรักษาป่าเพื่อใช้ประโยชน์ในชุมชน ในปัจจุบันได้มีการศึกษาและพัฒนาารูปแบบของการจัดการป่าชุมชนที่หลากหลายมากขึ้นทั้งในภาครัฐ และภาคเอกชน ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนผ่านนโยบายของรัฐ การร่างกฎหมายที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนมีอำนาจหน้าที่ที่ชัดเจนในการดูแลป่าชุมชนมากขึ้น

จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางทรัพยากรธรรมชาติและกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย มีเขตการปกครอง จำนวน 25 อำเภอ และอำเภอที่มีป่าไม้จำนวนมากคือ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ มีป่าไม้และแหล่งทรัพยากร ตลอดจนการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงที่น่าสนใจ คือ บ้านแอเอาะ ตำบลแจ่มหลวง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง (สะกอ) อยู่ในหุบเขาพื้นราบ เต็มไปด้วยป่าและพันธุ์ไม้ต่าง ๆ มากมาย มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ทางทิศตะวันตกติดกับป่าอนุรักษ์หมู่บ้าน และมีสายน้ำไหลผ่าน 2 สาย คือ สายน้ำขุนแม่รวม ไหลจากทิศตะวันตกสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ และสายน้ำโป่งสะแยง ไหลจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ไหลสู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ วิถีชีวิตโดยทั่วไปของคนในชุมชน จะมีการดำรงชีวิตด้วยความเรียบง่าย ใช้ชีวิตอยู่กับป่าไม้ลำเนาไพร ยึดถืออาชีพที่เป็นอิสระ กะเหรี่ยงตั้งหรือเรียกว่า “ชาวปกากะญอ” เดิมส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำไร่ นา ปลูกพืชผักสวนครัวตามฤดูกาล และเลี้ยงสัตว์เป็นอาหารในครัวเรือนมากกว่าเพื่อค้าขาย ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นลุ่มน้ำตามธรรมชาติ พื้นที่เป็นภูเขาป่าต้นน้ำและมีร่องน้ำ ร่องห้วย ตั้งแต่ร่องน้ำขนาดเล็กบนพื้นที่สูง ซึ่งจะไหลมาบรรจบกัน แต่ปัจจุบันนี้ปริมาณน้ำฝนมีปริมาณลดลง และมีแนวโน้มก่อให้เกิดสภาวะการขาดแคลนน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภคในหน้าแล้ง สาเหตุส่วนหนึ่งเป็นเพราะปริมาณไอน้ำที่ระเหยจากแผ่นดินลดลงเนื่องจากป่าไม้ถูกทำลาย และหมุนเวียนเป็นวัฏจักรเช่นนี้ต่อไป

ดังนั้นผู้วิจัยเล็งเห็นถึงความสำคัญดังกล่าว จึงสนใจที่จะวิจัยประเด็น การศึกษาและพัฒนา รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชাজังหวัดเชียงใหม่ และนำเสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่เพื่อการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ของชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงต่อไป

1.2 ปัญหาวิจัย

1.2.1 บริบทสภาพการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่มีการดำเนินงานเป็นอย่างไร

1.2.2 การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่เป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1.3.2 เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1.3.3 เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.4.1 รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ หมายถึง การดำเนินงาน กระบวนการทำงานต่าง ๆ ในการบริหารจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอเอาะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดเชียงใหม่เกิดเป็นรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ

1.4.2 ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชาจังหวัดเชียงใหม่ หมายถึง ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอเอาะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดเชียงใหม่ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงมีการนำศาสตร์พระราชา ของรัชกาลที่ 9 มาประยุกต์ใช้

1.4.3 ศาสตร์พระราชา หมายถึง แนวทางการพัฒนาของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่มีความลุ่มลึกรอบด้าน มองการณ์ไกล และเน้นความยั่งยืนยาวนาน ก่อนที่ประชาคมโลกจะตื่นตัวในเรื่องนี้เป็นแนวทางการพัฒนาที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของคนไทยทุกหมู่เหล่า องค์กรประกอบของศาสตร์พระราชาคือ การศึกษาและสุขภาพ การเพิ่มผลผลิตการผลิต การค้นคว้าวิจัยการบริหารความเสี่ยง การอนุรักษ์ธรรมชาติ และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่ละองค์ประกอบล้วนมีส่วนช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของทุกผู้ทุกคน โดยเฉพาะ คนจนผู้ยากไร้

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.5.1 ได้ทราบถึงผลการศึกษากิจการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1.5.2 เกิดผลจากการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่สู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่

1.5.3 เกิดองค์ความรู้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับฐานรากของชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและการวิจัยเป็นสำคัญ

1.5.4 ได้คู่มือรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการนำรูปแบบไปใช้ในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5.5 ก่อเกิดประโยชน์เชิงนโยบาย โดยเกิดนโยบายหลายด้าน เช่น นโยบายด้านการเกษตร อุตสาหกรรมในชุมชน การท่องเที่ยว ส่งเสริมวิจัยและการแปรรูปผลผลิตในท้องถิ่นของจังหวัดเชียงใหม่ของอำเภอแม่แจ่ม และอำเภอภักดีชุมพลพัฒนาต่อความสามารถบูรณาการตอบสนองต่อแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีได้เป็นอย่างดี

1.5.6 เกิดการบูรณาการประสานงานทั้งด้านวิชาการและการดำเนินงานวิจัยระดับพื้นที่ชุมชน โดยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จะสามารถนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอน การบริการวิชาการชุมชนและสังคม และการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ตลอดจนกรมพัฒนาชุมชน กรมการเกษตร และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสามารถนำองค์ความรู้จากการวิจัยในครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ต่อยอดการพัฒนาเศรษฐกิจ และสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5.7 นำผลการวิจัยไปเขียนบทความวิจัยเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ใหม่ในเวทีวิชาการต่อไป

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่” มีแนวคิดและทฤษฎีประกอบดังต่อไปนี้

- 1) แนวคิดการจัดการป่าชุมชน
- 2) แนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็ง (Strengthening)
- 3) แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation)
- 4) แนวคิดศาสตร์พระราชา
- 5) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 6) กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

โกลม แพรททอง (ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมาย ป่าชุมชนว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึ่งพาพึ่งป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์เป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

ศรีสุวรรณ ควรขจร (2533) ได้อธิบายความหมายของป่าชุมชนว่าเป็นการอนุรักษ์ และการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชน และเพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศน์ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นพื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว

ป่าชุมชนเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชนในลักษณะการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในการบริโภค และรักษาโรค คนในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าเพื่อการก่อสร้างที่อยู่อาศัย การทำลายป่าย่อมส่งผลกระทบต่อตรงต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นการจัดการป่าชุมชนจึงเป็นการเน้นให้เห็นบทบาทของคนในชุมชนต่อการจัดการ การใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน ซึ่งถือเป็นการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางของประเทศ มาสู่องค์กรของประชาชนที่จะมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเอง ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนโดยรวมและการยอมรับศักยภาพชุมชนในด้านการจัดการป่าชุมชน ด้วยป่าชุมชนเป็นสาธารณสมบัติของชุมชนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนต้องสร้างกลไกในการให้คุณให้โทษทางสังคมมากขึ้น เพื่อกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล และไม่ใช้ประโยชน์จากสาธารณสมบัตินั้นมากจนสร้างความเดือดร้อนให้กับบุคคล อื่น ๆ ในการจัดการป่าชุมชนในระดับท้องถิ่นนั้นมีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมของชุมชน
2. การจัดระเบียบทางสังคมของชุมชน และ

3. การสร้างระบบแรงจูงใจการมีส่วนร่วมของชุมชน

ทั้งนี้ชุมชนมีสิทธิในการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อกำหนดวิถีชีวิตด้วยตัวเอง โดยรัฐเป็นฝ่ายให้การสนับสนุนตามความจำเป็น สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อาจเริ่มจากการช่วยกันระดมความคิดที่จะค้นหาปัญหา หรือความต้องการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่า การร่วมกันวางแผน ดังนั้นการจะให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในขั้นตอนต่าง ๆ นั้น ต้องอาศัยการจัดระเบียบของชุมชนและการสร้างระบบการจูงใจด้วยการจัดองค์กรทางสังคมของชุมชน เพื่อจัดการป่าไม้ชุมชนอาจมีหน่วยที่ทำหน้าที่จัดการแยกต่างต่างกันไป ตั้งแต่ครัวเรือน กลุ่ม สถาบันและชุมชน โดยต้องอาศัยการกระทำร่วมกัน ของชุมชน และจะต้องมีการจัดองค์กรของชุมชนที่เป็นแบบแผนให้สามารถทำให้การกระทำร่วมกันได้ และจะต้องพัฒนาทัศนคติและการปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เพื่อให้ได้มาหรือคงไว้ ซึ่งผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม โดยการจัดการเหล่านี้จะอาศัยความเชื่อกฎเกณฑ์ของชุมชน ท้องถิ่น หรือ กฎเกณฑ์ที่กลุ่มหรือองค์กรชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยอิงอาศัยกฎเกณฑ์ที่ออกโดยรัฐเป็นเครื่องมือ

สำหรับการระดมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนนั้น จำเป็นต้องสร้างระบบการจูงใจให้แต่ละคนเกิดความสำนึกและปฏิบัติในแนวทางที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นแก่บุคคลแต่ละคนแรงจูงใจอาจแบ่งได้เป็น 2 ชนิดคือ แรงจูงใจจากปัจจัยภายนอกที่เป็นเครื่องล่อหรือสิ่งกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วม เช่น เงิน อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ใบประกาศเกียรติคุณ เครื่องแบบ คำชมเชยในที่ประชุม การฝึกอบรม เป็นต้น แรงจูงใจอีกชนิดหนึ่ง ได้แก่ แรงจูงใจอันเกิดจากปัจจัยภายใน แรงจูงใจประเภทนี้เกิดขึ้นภายในตัวของแต่ละบุคคล ซึ่งเกิดจากความศรัทธา ความรัก เป็นต้น

ลักษณะการจัดการป่าชุมชน

1. การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อ

การจัดการป่าชุมชนรูปแบบดั้งเดิมอาจผูกติดอยู่กับความเชื่อ อาจเป็นความเชื่อในเรื่องสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือหลักปฏิบัติทางศาสนาซึ่งจะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ในการมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ ช่วยให้มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่อยู่ในธรรมชาติอย่างมีความพอเหมาะพอดี อย่างไรก็ตามเมื่อเวลา และสภาพการณ์ของสังคมเปลี่ยนไปทรัพยากรธรรมชาติร่อยหลอลง ในขณะที่ความต้องการของมนุษย์เพิ่มมากขึ้น ความเชื่อเพียงอย่างเดียวก็อาจไม่เพียงพอที่ทำให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม ดังนั้นสังคมอาจต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมาเสริมกับพลังความเชื่อ ในการที่จะใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการจัดการป่าไม้ของชุมชนต่อไป ในส่วนนี้จะได้กล่าวถึงอิทธิพลของความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อเกี่ยวกับหลักปฏิบัติของศาสนาพุทธที่มีต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน

ดังเช่น การจัดการป่าปู่ตา ซึ่งทั้งพื้นที่และต้นไม้เป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชนที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกันนั้นชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ โดยอาศัยความเชื่อในเรื่องผีปู่ตา ซึ่งถือได้ว่าเป็นพลังเหนือธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการจัดการกับสิ่งที่มีอยู่เหนือธรรมชาติสามารถรับรู้ได้โดยมองผ่านพิธีกรรมที่มนุษย์ได้ร่วมกันประกอบขึ้น โดยต้องมีผู้นำในการประกอบพิธีกรรม การยอมรับในของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติให้เป็นไปอย่างเหมาะสม กล่าวคือในขณะที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าปู่ตาในรูปแบบ

ต่าง ๆ ป่าปู้ตาก็ได้เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนที่แสดงถึงความเคารพบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นที่พึงพอใจของชาวบ้าน โดยอาจเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในกระบวนการแก้ปัญหาของชาวบ้าน เช่น พอมมีปัญหาทุกข์ร้อนชาวบ้านก็มักจะบนบานศาลกล่าวต่อผีปู้ตาคือช่วยคลบลดดาลให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามแต่จะต้องการ นอกจากชาวบ้านจะได้รับประโยชน์จากป่าปู้ตาในรูปของอาหาร ไม้ฟืน ไม้ที่ใช้ในการก่อสร้างและการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม การที่ชุมชนมีความเชื่อในเรื่องผีปู้ตาทำให้การใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตาเป็นไปโดยมีการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผลและมีความเคารพในธรรมชาติและอยู่บนพื้นฐานของกฎเกณฑ์ที่ชุมชนถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ในการใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตา เช่น ชาวบ้านที่เข้าไปเก็บฟืนไปหุงข้าวหรือเข้าไปเก็บเห็ดหรือตัดต้นไม้จากป่าปู้ตา เพื่อเอาไปใช้ในกิจกรรมอันเป็นสาธารณะ จะต้องมีการกล่าวคำขอเสมอ ไม้ที่เก็บเอาไปทำฟืนหุงข้าวมักเป็นกิ่งไม้แห้งๆ หรือกิ่งไม้เล็ก ๆ เป็นต้น การใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตาโดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์หรือแสดงความเคารพต่อผีปู้ตา ชาวบ้านเชื่อว่าผู้ละเมิดอาจได้รับการลงโทษในรูปแบบต่าง ๆ กันจากผีปู้ตา ซึ่งนับว่าความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นสิ่งจูงใจให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ร่วมมือร่วมใจในการดูแลรักษาป่าปู้ตา และใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตาอย่างเหมาะสม

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในกรณีของวัดป่า สะท้อนความเชื่อทางศาสนาพุทธของฝ่ายอริยวาสิ ที่เน้นวัดเป็นสถานที่อันสงบร่มเย็นเหมาะแก่การเจริญสติภาวนาของพระสงฆ์สายวัดป่า ดังนั้นป่าจึงเป็นสถานที่ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการทำสมาธิและการปฏิบัติธรรมพระสงฆ์ สำหรับการจัดการป่าไม้ของวัดป่าอาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะนี้คือ การอนุรักษ์ป่าดั้งเดิมที่เป็นที่ตั้งของวัดไว้ และการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในบริเวณวัด ซึ่งพระสงฆ์จะเป็นแกนนำของชาวบ้านในการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ โดยพระสงฆ์ใช้ความยึดมั่นและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และการชี้แจงจูงใจที่สำคัญอาจได้แก่ ความเชื่อและความยึดมั่นในหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาฝ่ายอริยวาสิ

2. การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคม

การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลัง เป็นการใช้กลุ่มของชาวบ้านในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการวางแผน การดำเนินการ และการดูแลรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบนี้มีทั้งการจัดการเชิงอนุรักษ์และในเชิงการพัฒนา โดยมีลักษณะดังนี้

2.1 การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ เกิดจากการสังเกตและการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านเกี่ยวกับสภาพของป่าไม้ที่เสื่อมโทรมและลดปริมาณลง จนถึงจุดที่ชาวบ้านเห็นว่าชุมชนน่าจะต้องร่วมกันดำเนินการอนุรักษ์ป่าที่ยังคงสภาพอยู่ไว้ เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในระยะยาว

2.2 การจัดการป่าชุมชนในเชิงการพัฒนา เป็นการจัดการป่าโดยการตั้งกรรมการป่าชุมชนเพื่อเป็นตัวจักรสำคัญในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือนำไปสู่การพัฒนาชุมชนบนฐานการช่วยเหลือเกื้อกูลของชุมชน

โดยสรุปการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านนั้น มีทั้งการอาศัยระบบความเชื่ออันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และพลังของกลุ่มในรูปของคณะกรรมการ เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะชุมชนจะจัดการป่าชุมชน โดยอาศัยกลไกใดก็ตามแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการจัดการสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้อย่างเป็นระบบระเบียบและภายใต้ระบบการ

จัดการ ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถดำรงไว้ ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนรวมทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

2.2 แนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็ง (Strengthening)

แนวคิดและทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชน

ความหมายของคำว่า ชุมชนเข้มแข็ง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544) ได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึงการที่ประชาชนในชุมชนมีการรวมตัวกัน เป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้การจัดการและการแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงหรือเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบต่อภายนอกชุมชนสำหรับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จะต้อง เป็นการดำเนินงานแบบร่วมคิดร่วมทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524) ให้ความหมายว่าชุมชน คือ หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

สนธยา พลศรี (2547) ให้ความหมายของชุมชนว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือ เรียกเป็นนัยอื่นมีความเกี่ยวข้องกันสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทรกัน ภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกันร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกันเพื่อบรรลุ วัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2546) ได้อธิบายความเป็นชุมชนว่า ชุมชน หมายถึง การที่คน จำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการ เรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์

กล่าวโดยสรุปชุมชนเข้มแข็ง หมายถึงการที่ประชาชนในชุมชนรวมตัวกันมีการเรียนรู้ ร่วมกัน ในการกระทำมีการติดต่อสื่อสาร การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบต่อภายนอกชุมชนที่ดีขึ้น ตามลำดับการ ร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน

องค์ประกอบของชุมชน

สำหรับองค์ประกอบของชุมชนไพร์ตัน เดเซรินทร์ (2554) ได้จำแนก องค์ประกอบของชุมชนไว้ 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบด้านมนุษย์ (Human Component) เป็นองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในชุมชน จากวิวัฒนาการของมนุษย์ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์ชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม จะเห็นได้ว่า ในทุกชุมชนไม่มีใครถูกทอดทิ้งอยู่คนเดียว โดยไม่มีการไปมาหาสู่กัน การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มมีหลากหลายลักษณะและหลายรูปแบบ เช่น ครอบครัว กลุ่มพ่อค้า กลุ่มองค์กร กลุ่มเครือข่ายที่อยู่ในชุมชน เป็นต้น คือ มีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนกลุ่มที่เรียกว่า กลุ่มปฐมภูมิ

และ กลุ่มทุติยภูมิ ความจำเป็นที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น หรือกลุ่ม อื่น ก็เนื่องจากกิจกรรมบางอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และคนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มใด ๆ ก็ตามย่อมมีความสัมพันธ์ต่อสมาชิกในกลุ่มเดียวกันหรือกับกลุ่มอื่น ๆ อีกเป็นลูกโซ่เกี่ยวพันกันไปสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญขององค์ประกอบด้านมนุษย์

2. องค์ประกอบด้านสิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น (Man - Made Component) สิ่งที่มีมนุษย์ คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมีหลากหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมและได้นำไปใช้ในชุมชน ไม่ว่าจะ เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก หรือสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องทุ่นแรง รถยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม นอกจากสิ่งที่เป็นวัตถุแล้ว มนุษย์ยังสร้างแนวความคิด ปรัชญา ค่านิยม ความเชื่อ ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นทั้งนั้น องค์ประกอบเหล่านี้แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน ซึ่งมีสภาพและระดับต่างกัน การประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด และสืบต่อกันไปตลอดเวลา สิ่งทั้งหลายที่มีมนุษย์คิดค้นขึ้นมาจะมีความสัมพันธ์กันต่อกันในแต่ละชนิดของมันเอง ความสัมพันธ์เหล่านี้คล้าย ๆ กับลูกโซ่ที่ต่อกันเป็นช่วง ๆ อันเป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ภายในองค์ประกอบของสิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นขึ้น เช่น สร้างรถยนต์ขึ้นมาก็นำไปวิ่งบนถนนที่สร้างขึ้นมา และอาจจะทำให้เกิดฝุ่นปลิวไปสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านหรือสามารถที่จะชนผลผลิตพวกพืชผักผลไม้ไปขายในตลาดได้เร็วขึ้น เป็นต้น

3. องค์ประกอบด้านสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้น (Natural Component) สิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมา หมายรวมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับพืช สัตว์ ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลาย ซึ่งทุกชุมชนจะมีสิ่ง ที่ธรรมชาติสร้างขึ้นเป็นส่วนประกอบอยู่ทั้งนั้น สิ่งต่าง ๆ แต่ละชนิดในชุมชนที่ธรรมชาติสร้างขึ้นจะมีความสัมพันธ์ต่อกันเหมือนองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้วทั้ง 2 ประเภท เช่น สภาพอากาศที่แห้งแล้ง จะทำให้ดินแตกระแหงและไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการเจริญเติบโตของพืชผลทั้งหลาย เป็นต้น

องค์ประกอบของชุมชนทั้ง 3 ประการ จะมีความสัมพันธ์และมีการปฏิบัติต่อกัน องค์ประกอบที่อยู่ภายในชุมชนหนึ่ง ๆ เริ่มจากองค์ประกอบด้านมนุษย์ นอกจากจะมีความสัมพันธ์ และ ปฏิบัติต่อกันแล้วยังจะต้องไปมีความสัมพันธ์ต่อสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นด้วย เช่น มนุษย์ร่วมมือกัน ไป ช่วยกันตัดไม้ในป่าแล้วนำมาสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นต้น

องค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา แต่อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบดังกล่าวนี้จะไม่เท่าเทียมกัน เพราะว่ามีตัวบงการ (Control Point) หรือกลไกที่มีบทบาทในการควบคุม สนับสนุน หรือส่งเสริมองค์ประกอบทั้ง 3 ของชุมชนให้เจริญก้าวหน้า หยุดอยู่กับที่ หรือมีการเปลี่ยนแปลงไป ตัวบงการสำคัญนี้คือระบบต่าง ๆ ในชุมชน นั้นเอง ซึ่งมี รายละเอียดดังต่อไปนี้ (ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2554)

1. ระบบการปกครอง การบริหารประเทศย่อมขึ้นอยู่กับการจัดรูปการปกครองอาจเป็นแบบกระจายอำนาจ (Decentralization) หรือเป็นรูปแบบรวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง (Centralization) และรูปแบบการปกครองย่อมมีอิทธิพลในการกำหนดหรือบงการองค์ประกอบของชุมชนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น การปกครองแบบคอมมิวนิสต์ แบบเสรีประชาธิปไตย ชุมชนที่มีระบบการปกครองต่างกันย่อมมีเสถียรภาพ อีสราภาพ แสดงออกต่างกันและย่อมส่งผลสะท้อนมาถึงวิถีชีวิตของบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั้นมีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันกับองค์ประกอบอื่น ๆ ย่อมผิดแผกแตกต่างกันไป

2. ระบบเศรษฐกิจ ปัจจุบันระบบเศรษฐกิจมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อระบบของชุมชน

สังคม การที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือประเทศใดประเทศหนึ่งจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมหรือเกษตรกรรมนั้นระบบเศรษฐกิจถือเป็นตัวกำหนดเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ดังประเทศไทยมักกล่าวกันอยู่เสมอว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม ผลผลิตและรายได้ประชาชาติส่วนใหญ่ได้จากผลผลิตทางการเกษตร เครื่องมือที่ใช้ในชุมชนจึงเป็นเครื่องมือเพื่อการเกษตรเสียเป็นส่วนมาก ปัญหาเรื่องการตลาด การผลิต จึงเป็นปัญหาของการเกษตร แต่หากเป็นชุมชนที่ระบบเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตร ชุมชนนั้นก็จะมีเครื่องมือเครื่องใช้เพื่ออุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตรกรรม

3. ระบบการศึกษา ระบบการศึกษามีอิทธิพลต่อความเจริญและความล้ำหลังของชุมชนสมาชิกในชุมชนใดมีการศึกษาสูง ย่อมเกิดการถ่ายทอดวิชาความรู้และการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ มากขึ้นกว่าชุมชนที่สมาชิกในชุมชนนั้นไม่มีการศึกษา และที่สำคัญปัจจุบันการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน สังคม ประเทศชาติ ย่อมมีพื้นฐานสำคัญที่การศึกษา ดังนั้นหากระบบการศึกษามีความเข้มแข็งสามารถ สร้างคนให้มีประสิทธิภาพได้ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนให้มีความยั่งยืน

4. ศาสนา ตัวกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในชุมชนหนึ่ง ๆ ที่มีความสำคัญไม่น้อย โดยเฉพาะในชุมชนที่ยังอยู่ในขั้นพัฒนา (Developing Community) คือ ศาสนา ศาสนาในที่นี้ ย่อมหมายถึงความรวมถึงความเชื่อในสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ และการกระทำต่าง ๆ ทางศาสนาซึ่งนักมานุษยวิทยา พบว่า อิทธิพลเรื่องความเชื่อศาสนาหรือลัทธิศาสนาของชุมชนนั้น มีอิทธิพลมากที่จะสร้างความสัมพันธ์ หรือเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชุมชนหนึ่ง ๆ เช่น ชุมชนที่เอามนุษย์มาฆ่าเพื่อบูชาผี โดยเชื่อว่าพระเจ้าจะบันดาลประโยชน์ให้หากได้มีการบูชาผีแล้ว

5. ตัวบ่งการอื่น ๆ นอกจากตัวบ่งการใหญ่ทั้งสี่ประการดังกล่าวมาแล้วยังอาจมีตัวบ่งการอื่น ๆ อีก เช่น ตัวบ่งการที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ให้ เช่น สัตว์ การเกิดอุทกภัย หรือมีอากาศหนาวจัด ร้อนจัด มีภูเขาไฟ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อองค์ประกอบของชุมชนอยู่มาก

สายัณห์ ไพชาญจิต (2549) ได้กล่าวถึง ความเป็นชุมชนว่า มีองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการด้วยกัน ได้แก่

1. มีขอบเขต/ขนาดที่ไม่เกินความสามารถของมนุษย์ที่จะสามารถทำความเข้าใจจักคุ้นเคยได้ (Human Scale) คือ มีขนาดตั้งแต่พอประมาณจนถึงใหญ่ ไม่เป็นส่วนตัว มีศูนย์รวมจิตใจที่โยงยึดผู้คนเข้าด้วยกันอย่างเหนียวแน่น เป็นระบบปฏิสัมพันธ์ของคนส่วนใหญ่ ซึ่งขนาดของหน่วยหรือชุมชนมักมีขอบเขตอยู่ในระดับที่สมาชิกคนหนึ่งสามารถทำความเข้าใจจักคุ้นกับคนอื่น ๆ ได้เท่าที่ต้องการ และก็เป็นขนาดที่ทุกคนในนั้นสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวมได้โดยไม่มีอุปสรรค ชุมชนต้องมีโครงสร้างไม่ใหญ่โตเกินกว่าที่คนที่สมาชิกจะสามารถรู้สึกได้ถึงความเป็นเจ้าของ และ รู้สึกว่ามีอำนาจ ควบคุมความเป็นไปในชุมชนได้ ซึ่งในความเป็นจริงเราไม่สามารถระบุตัวเลข เฉพาะเจาะจงลงไปได้ว่าจะต้องมีจำนวนคนเท่าไร บางครั้งก็อาจจะเป็นเพียงกลุ่มคนจำนวนไม่กี่คนไปจนถึงเป็นพันเป็นหมื่นหรือจำนวนมากในระดับประเทศก็ได้

2. มีอัตภาวะ (ความเป็นตัวตน) และความเป็นเจ้าของ (Identity And Belonging) ในความเป็นชุมชนโดยทั่วไปมักมีสาระเกี่ยวกับความรู้สึกเป็นเจ้าของแฝงอยู่ หรือไม่ก็มีการยอมรับและเห็นคุณค่าร่วมกันภายในกลุ่มอันเป็นที่มาของคำว่า สมาชิกของชุมชน มีความหมายครอบคลุม คำว่าความเป็นเจ้าของ การยอมรับจากคนอื่น ๆ ความจงรักภักดีและการยอมรับในความคาดหวังของกลุ่ม

ด้วย ความเต็มใจ ซึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือเป็นสมาชิกมักจะแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นตัวตนในปัจจุบันที่ปัจเจกบุคคลที่สร้างความรู้สึกรู้ว่าเป็นใครอยู่ที่ไหน ซึ่งมีความสำคัญมากในสังคมโลกปัจจุบัน เนื่องจาก สถาบันชุมชนที่เคยเอื้อต่อการแสดงตัวตนของคนในอดีตได้คลายความสำคัญลงไปมาก ไม่ว่าจะเป็น ตระกูล เผ่า หมู่บ้าน โบสถ์ หรือวัด ที่เคยสร้างความรู้สึกร่วมกัน ในขณะที่ทุกวันนี้ สถานที่ทำงาน โรงงาน บริษัท องค์กร สถาบันการศึกษา ลักษณะอาชีพ กำลังมีความสำคัญมากขึ้นในฐานะแหล่งกำหนด สถานภาพและบทบาทของบุคคลอย่างเป็นทางการ

3. มีพันธะหน้าที่ (Obligations) สมาชิกของชุมชนต้องมีพันธกิจ หรือภาระหน้าที่ที่ชัดเจนที่รู้สึกได้โดยอัตโนมัติว่าต้องทำอะไรและอย่างไรให้กับชุมชนที่สังกัด โดยสมาชิกเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทุกอย่างของชุมชน เพื่อสร้างและดำรงวิถีชีวิตของชุมชน

4. มีความใกล้ชิดสนิทสนมแบบสังคมนิยม (Gemeinschaft) ชุมชนต้องมีโครงสร้างที่ก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมของหมู่สมาชิก สมาชิกสามารถมีสัมพันธภาพต่อกันและกันได้โดยหลาย ๆ บทบาทในสภาพที่เปิดกว้างสำหรับทุกคน ไม่มีเงื่อนไขที่ส่อไปในทางขีดวงจำกัดเฉพาะกลุ่มหรือ เฉพาะพวกซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับการเสริมสร้างศักยภาพของบุคคลในการที่จะแสดงความสามารถในเรื่องต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนหมู่มากและเป็นคุณแก่ชุมชนโดยตรง

5. มีวัฒนธรรม (Culture) ชุมชนเป็นแหล่งกำเนิดของระบบคุณค่า การสร้างสรรค์และการแสดงออกซึ่งวิถีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งที่ต่างก็มีคุณลักษณะเฉพาะตัวที่ติดตรึงอยู่กับชุมชนนั้น ๆ ซึ่งเป็นกลไกหนุนเสริมให้สมาชิกของชุมชนเป็นผู้ผลิตวัฒนธรรมเพื่อใช้เองมากกว่าเป็นเพียงผู้บริโภควัฒนธรรมที่หยิบยืมมาจากชุมชนอื่น อีกทั้งมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้เกิดความแตกต่างหลากหลายระหว่างชุมชนต่าง ๆ และเกิดภาวะการณ์มีส่วนร่วมที่กว้างขวางมากขึ้น โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของชุมชนนั้นมีลักษณะที่สำคัญคือมีพื้นที่ มีขอบเขตที่แน่นอน โดยคนใน ชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ เข้าใจตรงกันถึงขอบเขตและพื้นที่นั้น มีทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติหรือที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงมีวัฒนธรรม ประเพณีที่ชุมชนท้องถิ่นสร้างขึ้นหรือรับมาซึ่งสะท้อนรับรู้ หรือบ่งบอกได้ถึงความเป็นชุมชน ๆ นั้น

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

สมณะ โพธิรักษ์ (2555) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบไป ด้วย 14 ประการ ดังนี้

1. เป็นสังคมที่เห็นได้ชัดถึงลักษณะของคนมีศีล มีคุณธรรม มีอารยธรรม
2. เป็นสังคมที่สามารถพึ่งตนเองได้ไม่เป็นภาระผู้อื่น
3. มีงาน มีกิจการที่มั่นคง
4. ชยัน สร้างสรรค์ ขวนขวาย กระตือรือร้น
5. อยู่กันอย่างผาสุก สุขภาพแข็งแรง จิตใจเบิกบานร่าเริง
6. ไม่ฟุ้งเฟ้อ แต่รุ่งเรือง ฟุ้งเฟื่อง ไม่ผลาญพรา สุรุษสุร่าย
7. มีความประณีต ประหยัด แต่เอื้อเพื่อสละพัดแจกจ่าย
8. ไม่มีอาชญากรรม ไม่มีอบายมุข ไม่มีทุจริตกรรม
9. มีความพร้อมเพรียง ความสามัคคี อบอุ่น เป็นเอกภาพ
10. สัมผัสได้ในความเป็นปึกแผ่น แน่นหนา ของความเป็นภราดรภาพ

11. มีความแข็งแรง มั่นคง ยืนหยัด ยั่งยืน
 12. เป็นสังคมที่สร้าง “ทุนทางสังคม” มีประโยชน์ คุณค่าต่อผู้อื่นและสังคม ทั่วไปใน รอบ กว้าง

13. อุดมสมบูรณ์ แต่ไม่สะสม ไม่กักตุนหรือกอบโกย
 14. มีน้ำใจ ไม่เอาเปรียบ เสียสละ อย่างเป็นสุข และเห็นเป็นคุณค่าของคนตามสังขธรรม
 คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภาคใต้ (2546) ได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
2. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
3. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหว
4. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ภายใต้ การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ
5. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
6. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

กล่าวโดยสรุป ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง โดยสรุป 4 ประการ คือ 1) เป็นชุมชนแห่ง การเรียนรู้ (Learning Community) กล่าวคือ การที่ชุมชน มีการเรียนรู้ และรู้เท่าทันข่าวทั้ง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการที่ชุมชนมีการเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ 2) เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง (Community Management) ด้วยระบบการบริหารจัดการใน กิจกรรมที่สำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดการกระบวนการขององค์กรภายในชุมชน การลงมือ ปฏิบัติตามแผนงาน และมีการประเมินผล 3) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) กล่าวคือ ชุมชน มีจิตสำนึก มีจิตวิญญาณ ซึ่งอาจหมายถึงความภักดี ความรัก ความหวงแหน ความรู้สึกเป็น เจ้าของ ในชุมชน โดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันในชุมชน 4) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) กล่าวคือ เป็น ชุมชนที่มีความสงบสุขและคนในชุมชนมีจิตใจที่เยือกเย็น และมีคุณภาพ และมีคุณธรรม

3) การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

ความหมายของคำว่า การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

อัจฉรา สโรบล โดยภาควิชามนุษยสัมพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์ เรื่องชุมชนกับการพัฒนา (2553) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการ เปลี่ยนแปลงที่มีมิติครอบคลุมการ เปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของสังคมได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ศาสนา ครอบครัว เครือ ญาติ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี บรรทัดฐาน ค่านิยม กฎเกณฑ์ ข้อบังคับของสังคม แนวทางการพัฒนากระแส หลัก ถูกใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศต่าง ๆ เป็น การพัฒนาที่มองสังคมเหมือนสิ่งมีชีวิต ประกอบจากส่วน ๆ เป็นระบบเพื่อการดำรงอยู่ได้ ผลหรือการ เปลี่ยนแปลงที่เกิดคือการพึ่งพิง

การพัฒนาชุมชน คือ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่ตั้งใจกระทำให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท ปรับปรุงสภาพการดำรงชีวิตโดยทั่วไปของชาวชนบท ส่งเสริมให้ชาวชนบทสามารถพึ่งพาตนเองได้ ปรับปรุงตัดแปลง ควบคุมทรัพยากรและสภาพแวดล้อมในการมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจสังคม และการเมืองกับชุมชนภายนอก และมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

เป้าหมายการพัฒนา

- การส่งเสริมให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้
- ควบคุมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้
- มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง กับชุมชนภายนอก
- การเพิ่มระดับความเป็นประชาธิปไตยเป็นการลดอำนาจการควบคุมจากศูนย์กลาง และเพิ่มอำนาจการปกครองตนเองให้แก่ท้องถิ่น

หลักการพัฒนาชุมชน

- การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการหาสาเหตุของปัญหา ริเริ่มกิจกรรม การตัดสินใจ วางแผน ดำเนินการปฏิบัติการดำเนินงาน ติดตามประเมินผล
- ยึดหลักการพึ่งพาตนเอง แนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

แนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

สำหรับแนวคิดและการหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยภาครัฐนั้นได้ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยมาโดยลำดับและเด่นชัดขึ้นตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540 - 2544) เป็นต้นมา ซึ่งมีหลักการ กระบวนการ และแนวทางการหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยสังเขป ดังต่อไปนี้ (โกวิท พวงงาม, 2553) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540 - 2544) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งด้วยชุมชนเองซึ่งชุมชนจะพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งได้มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ชุมชนต้องมีความพร้อมในเบื้องต้น และมีภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาช่วยสนับสนุนเพื่อให้เติบโตอย่างมั่นคง และเป็นฐานสำหรับการพัฒนาไปสู่ด้านอื่น ๆ ต่อไป ขณะเดียวกันภาครัฐจะมีส่วนร่วมสนับสนุนในการเตรียมความพร้อมของชุมชนและองค์กรชุมชน การสนับสนุนเงินทุนแก่ชุมชน รวมทั้งสร้างบรรยากาศและการจูงใจให้ภาคธุรกิจเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งสถาบันการเงินที่จะเข้ามาหนุนเสริมด้านอื่น ๆ อาทิการพัฒนาทักษะ การบริหารจัดการและการตลาด เป็นต้น ซึ่งมีแนวทางหลัก ๆ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ดังกล่าว ดังนี้

1. การเตรียมความพร้อมของชุมชน
2. การเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน
3. การสนับสนุนธุรกิจเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาธุรกิจชุมชนตามความพร้อมความถนัด และความสมัครใจในแต่ละองค์กรธุรกิจ
4. การสนับสนุนแหล่งเงินทุนสำหรับการพัฒนาชุมชน
5. การเพิ่มบทบาทของภาครัฐในการส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน
6. สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชนและ

ชุมชน ในชนบทนอกจากนี้ในแผนพัฒนาฯ ยังได้สนับสนุนให้ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทรวมตัวกันอย่าง เข้มแข็ง และสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรื่องของตนเอง ชุมชน และสังคมได้ในทุกมิติ โดยมีประเด็นสำคัญคือ

1. สนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชนในทุกรูปแบบ อาทิ

1.1 ให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการรวมตัวกันของชุมชน ทั้งในเรื่องสิทธิหน้าที่บทบาทขององค์กรชุมชน รวมทั้งทักษะในการพัฒนาองค์กรให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ทักษะการบริหารจัดการองค์กร ทักษะในการบริหารจัดการการเงินและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

1.2 กระตุ้นให้เกิดการรวมตัวของชุมชน ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ออมทรัพย์ หรือ องค์กรในรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อตั้ง

2. ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายชุมชนอย่างกว้างขวาง อาทิ

2.1 สนับสนุนให้องค์กรชุมชนประสานเครือข่ายการพัฒนาทั้งในพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค และระหว่างภูมิภาค เพื่อให้มีการประสานผลประโยชน์แลกเปลี่ยนความรู้และร่วมมือกันทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและตลอดจนจัดการปัญหาของชุมชนร่วมกัน เช่น ปัญหาป่าชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการดูแลทรัพย์สินสาธารณะและความปลอดภัยของชุมชน และปัญหาการเอาเปรียบกันในชุมชน เป็นต้น

2.2 สร้างกลไกการประสานเครือข่ายการพัฒนาชุมชน ระหว่างประชาชน องค์กรชุมชนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทั้งในระดับพื้นที่และส่วนกลางอย่างเป็นรูปธรรมรวมทั้งสร้างเครือข่ายข้อมูลระหว่างองค์กรต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึงและเป็นจริง

2.3 เสริมสร้างเครือข่ายการประสานงานขององค์กรชุมชนในเมืองกับชุมชนในชนบท

2.4 สนับสนุนให้องค์กรชุมชนใช้กลไกทางสังคมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่น และเสริมสร้างความสามัคคีภายในชุมชน โดยให้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การฟื้นฟูประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม การทอดผ้าป่าต้นไม้ การสืบชะตาลำน้ำ รวมถึงการรณรงค์สร้างจิตสำนึกและค่านิยมที่ดีในการเคารพสิทธิมนุษยชน การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การมีวินัยและวิถีประชาธิปไตย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (2545 - 2549) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยมีประเด็นที่น่าสนใจโดยสังเขปดังนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553)

1. การพัฒนาคุณภาพคนและคุ้มครองทางสังคม โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ

ดังนี้ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง การส่งเสริมให้คนมีงานทำโดยมุ่งสร้างผู้ประกอบการรายย่อยและผู้ประกอบการขนาดเล็กกระจายโอกาสการมีงานทำให้ทุก ๆ พื้นที่ทั่วประเทศการปรับปรุงระบบคุ้มครองทางสังคมให้มีประสิทธิภาพครอบคลุมทั่วถึงและเป็นธรรมเพื่อสร้างหลักประกันแก่คนทุกช่วงวัย การป้องกันและแก้ไขปัญหาอาเสพติดและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินโดยปรับปรุงรูปแบบการบริหารจัดการให้มีเอกภาพและประสิทธิภาพมากขึ้นเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน การส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์กรทางศาสนา องค์กรชุมชนขององค์กรพัฒนาเอกชน อาสาสมัครและสื่อมวลชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยส่งเสริม

ให้สถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งในการดูแลและพัฒนาอาชีพในทุกด้านสร้างและปลูกจิตสำนึกในความรักชาติและความเป็นไทยอย่างจริงจัง

2. การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ เน้นการพัฒนากระบวนการชุมชนเข้มแข็งให้เป็นฐานรากที่มั่นคงของสังคม การแก้ปัญหาความยากจนในเขตชนบทและเมืองภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม การสร้างความเชื่อมโยงของการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างเกื้อกูลเพื่อกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมให้เท่าเทียมกัน โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในระดับฐานรากการจัดการพื้นที่เชิงบูรณาการที่ยึดพื้นที่ภารกิจและการมีส่วนร่วม และเตรียมความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีคนดีและระบบดีเพื่อรองรับการกระจายอำนาจ

3. การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์ โดยคุ้มครองและกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศของประเทศ การอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปะวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวให้เกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงการบริหารจัดการปัญหามลพิษอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาให้เมืองและชุมชนมีความน่าอยู่

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560 – 2564) มุ่งต่อยอดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาระยะยาวตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ได้กำหนดหลักการสำคัญไว้ 6 ประการ โดยมี 2 ประการที่อาจกล่าวได้ว่าให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ คือ

1. ยึด “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ต่อเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อให้เกิดบูรณาการการพัฒนาในทุกมิติอย่างสมเหตุสมผล มีความพอประมาณ และมีระบบภูมิคุ้มกันและการบริหารจัดการความเสี่ยงที่ดี ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยมุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพ สร้างโอกาสและมีที่ยืนให้กับทุกคนในสังคมได้ดำเนินชีวิตที่ดี มีความสุขและอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจของประเทศก็เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง มีคุณภาพ และมีเสถียรภาพ การกระจายความมั่งคั่งอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมเป็นการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณี และวัฒนธรรม

2. ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีสำหรับคนไทยพัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์มีวินัย ใฝ่รู้ มีความรู้ มีทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่รับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและคุณธรรม พัฒนาคนทุกช่วงวัยและเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ รวมถึงการสร้างคนให้ใช้ประโยชน์และอยู่กับสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูล อนุรักษ์ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม

ขณะที่ส่วนที่ 4 ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ เป้าหมายที่ 5 มีสาระสำคัญคือ สถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็งและมีส่วน

ร่วมในการพัฒนาประเทศเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันทางศาสนา ชุมชน สื่อมวลชน และภาคเอกชน โดยมีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็ง และการพึ่งตนเองของชุมชน ในประเด็นดังต่อไปนี้ คือ 1. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ จัดระเบียบทางสังคม และกำหนดบทลงโทษแก่ผู้ละเว้นการปฏิบัติตามบรรทัดฐานในสังคม 2. ปรับปรุงแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ และมีชีวิต อาทิ พิพิธภัณฑ์ห้องสมุด โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ โรงเรียนผู้สูงอายุ รวมทั้งส่งเสริมให้มีระบบการจัดการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ขณะที่ยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เป้าหมายที่ 3 ได้มีสาระสำคัญถึงการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งการเงินฐานรากตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง ได้ มีสิทธิในการจัดการทุน ที่ดินและทรัพยากรภายในชุมชน ได้มีแนวทางการพัฒนา คือ

1. สร้างและพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนให้มีขีดความสามารถในการสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา มีจุดยืนทางความคิด มีธรรมาภิบาลในการบริหารและพัฒนา ชุมชนส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุน

2. ส่งเสริมให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิจัย และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในชุมชนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในพื้นที่และการต่อยอดองค์ความรู้ไปสู่เชิงพาณิชย์ รวมทั้ง ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการสร้างการจัดการความรู้ในชุมชน

3. พัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยส่งเสริมการประกอบอาชีพของผู้ประกอบการระดับชุมชนการสนับสนุนศูนย์ฝึกอาชีพชุมชน การส่งเสริมการเชื่อมต่อระหว่างเครือข่ายอุตสาหกรรม (Cluster) ในพื้นที่กับเศรษฐกิจชุมชน การสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนและสถาบันการศึกษา ในการร่วมกันพัฒนาความรู้เชิงทฤษฎีและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติเพื่อสร้างศักยภาพให้กับชุมชนในการประกอบธุรกิจการสนับสนุนการประกอบธุรกิจแบบวิสาหกิจเพื่อสังคม รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่นและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยว

4. สนับสนุนการให้ความรู้ในการบริหารจัดการทางการเงินแก่ชุมชนและครัวเรือน การปรับองค์กรการเงินของชุมชนให้ทำหน้าที่เป็นสถาบันการเงินในระดับหมู่บ้านตำบลที่ทำหน้าที่ทั้งการให้กู้ยืม การออม และจัดตั้งโครงข่ายการเงินฐานรากโดยมีธนาคารออมสินและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เป็นแม่ข่าย

5. สนับสนุนชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการ บริการ และการจัดการทรัพยากรในชุมชนในลักษณะเป็นหุ้นส่วนกับหน่วยงานภาครัฐ อปท. ในการดูแลคุณภาพชีวิตประชาชน โดยเปิดรับสมาชิกทุกคนในท้องถิ่นโดยไม่เลือกปฏิบัติ ผลักดัน พ.ร.บ.โฉนดชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากที่ดินและทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกัน

เป้าหมายการพัฒนาดังกล่าวข้างต้นมีแผนงานรองรับที่สำคัญคือ แผนงานการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากและชุมชนเข้มแข็ง โดยมีสาระสำคัญคือ มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนผ่านเครือข่ายวิสาหกิจเพื่อสังคม/วิสาหกิจชุมชน โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคเอกชน และวิสาหกิจเพื่อสังคม (วิสาหกิจชุมชน) และความร่วมมือระหว่างวิสาหกิจเพื่อสังคม (วิสาหกิจชุมชน)

ในแต่ละพื้นที่ เพื่อการสร้างความรู้รูปแบบการจัดการ เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของ วิสาหกิจชุมชนในระยะยาวรวมทั้งเผยแพร่ความรู้ด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนฐานราก พร้อมทั้ง ประสานงานกับจังหวัดและท้องถิ่นเพื่อขยายผลจากชุมชนต้นแบบไปใช้ในชุมชนอื่น ๆ อย่างกว้างขวางเพื่อสนับสนุนนโยบายของรัฐภายใต้ยุทธศาสตร์ด้านการแก้ไขปัญหาความยากจน ลด ความเหลื่อมล้ำ และสร้างการเติบโตจากภายใน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ, 2559)

โดยสรุปจากการศึกษาแผนพัฒนาฯ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาจนถึงฉบับปัจจุบันจะเห็น ได้ว่าแนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้นั้นได้ถูกบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติของไทยมาอย่างยาวนานแสดงให้เห็นถึงแนวนโยบายของชาติที่ต้องการให้รากฐานของ ประเทศมีความเข้มแข็งมาจากฐานราก ดังนั้นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาหน่วยพื้นฐานต่าง ๆ ที่ อยู่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็น คน ครอบครัว องค์กร รวมถึงพื้นที่/สภาพแวดล้อมจึงมีความจำเป็นและ สำคัญ

ปัจจัยที่จะทำให้การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งขึ้น

1. ได้รับการแนะนำ ส่งเสริม และสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่ หน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนจะเป็นกลไกสำคัญในการกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดความ ตื่นตัวและรวมกลุ่มขึ้น

2. ความต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาแหล่งต้นน้ำ ลำธาร การอนุรักษ์ป่า ชายเลน การรักษาระบบนิเวศน์ชายฝั่ง เป็นต้น

3. การต้องการรายได้เพิ่มขึ้น อันเป็นมูลเหตุหลักที่พบในชุมชนเกือบทุกแห่งที่สำรวจ เนื่องจากคนในชุมชนมีรายได้ไม่พอเพียงต่อการครองชีพ

4. สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการรวมกลุ่มเพื่อถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมไปยังรุ่นลูก รุ่นหลาน รวมทั้งเพื่อเพิ่มผลผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการของตลาด เช่น กลุ่มทอผ้าไหม กลุ่มจักสาน กลุ่มทำน้ำตาลโตนด เป็นต้น

5. ผู้นำและแกนนำของชุมชนต้องการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน โดยกระตุ้นให้ทุกคน เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตั้งแต่การร่วมคิดร่วมทำ ตลอดจนร่วมกันแก้ไขปัญหา

6. กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เห็นได้ชัดเจน คือ กระแสชีวิต ซึ่งทำให้คน หันมาบริโภคผลผลิตหรือหันมาใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากธรรมชาติมากขึ้น จึงได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อ การแปรรูปสมุนไพร การปลูกผักปลอดสารพิษ การผลิตข้าวหอมมะลิ เป็นต้น

7. คนในชุมชนมีปัญหาด้านสุขภาพ จึงเกิดการรวมกลุ่มขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

8. ความต้องการเงินทุนและความรู้เพื่อประกอบอาชีพ พบว่าหน่วยงานของรัฐและ เอกชนที่ให้การสนับสนุนเงินทุนหรือความรู้เพื่อประกอบอาชีพเสริม จะดำเนินงานโดยรวมกลุ่มกัน

2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation)

1) ความหมายการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2554) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า เป็นกระบวนการที่รัฐบาลทำการชักนำ ส่งเสริม สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งใน

รูปบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบ ต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วม ในการดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกันให้บรรลุที่พึงประสงค์

อคิน ระพีพัฒน์ (2547) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าเป็นการให้ ประชาชนค้นคิดปัญหา เป็นผู้ทำทุกอย่างมิใช่เป็นการกำหนดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใด เรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเกิดจากประชาชนค้นคิดขึ้นมา

Erwin. (1976) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาไว้ว่า เป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชน แก้ไข ปัญหาาร่วมกัน และการใช้วิทยาการที่เหมาะสมในการสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

เทพศักดิ์ บุญยรัตพันธุ์ (2551) ได้กล่าวว่า การพัฒนาการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม โดยจัดให้รัฐมีการบริหารแบบมีส่วนร่วมใน 5 มิติ ได้แก่ ร่วมคิดและเสนอความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการร่วมรับประโยชน์และร่วมติดตามผลการดำเนินงาน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549) ได้กล่าวว่า ทฤษฎีความร่วมมืออย่างเป็นทางการได้อธิบาย การเกิดขององค์การสังคมว่า เกิดการสื่อสารกันจนเป็นที่เข้าใจแล้วยินดีร่วมมือกันทำงานเพื่อส่วนรวม และองค์การจะสามารถดำรงอยู่ต่อไปหรือไม่จะขึ้นอยู่กับการรักษาความสมดุลหรือประสิทธิภาพแห่ง ความร่วมมือของหน่วยงานต่าง ๆ ถ้ายังคงมีประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกัน องค์การก็จะสามารถ ดำรงอยู่ได้

2) แนวคิดการจัดการแบบมีส่วนร่วม

ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประเด็นหลักคือประชาชนขาดการมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ทำให้นโยบายที่ออกมามีความขัดแย้งกับบริบทพื้นที่ และประชาชน ขาดความเข้าใจไปในแนวทางเดียวกัน เป็นผลให้การดำเนินงานมีอุปสรรคด้านต่าง ๆ และบางกรณี เกิดการต่อต้านจากชุมชนท้องถิ่นที่มีความรู้สึกถูกเอารัดเอาเปรียบ

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้กำหนดแนวทางในการจัดการ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรประชาชนอีกทั้ง ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐ ชุมชน องค์กรท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อส่งผลในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นไปอย่างยั่งยืน ประกอบกับรัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ. 2540 ได้เน้นการกระจายอำนาจการตัดสินใจ สู่ประชาชนมากขึ้นส่งผลให้การบริหารเกิดการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ส่วนท้องถิ่นมากขึ้น รวมถึงเรื่องการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อเน้นเรื่องสิทธิ ชุมชนมากขึ้น เมื่อคนส่วนใหญ่เป็นผู้ใช้อำนาจในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ ของคนส่วนใหญ่ตามแนวทางประชาธิปไตย แต่การจัดการทรัพยากรต้องจัดให้ประชาชนมีส่วนร่วม เพื่อให้มีประสิทธิภาพสูงสุดและเป็นธรรมในรูปของการกระจายอำนาจหรือการทำงานอย่างโปร่งใส เพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อคนส่วนใหญ่ และไม่ละเมิดสิทธิของคนส่วนน้อย (ฉลาดชาย รมิตา นนท์, 2536) ซึ่งจะพบได้จากงานศึกษาต่าง ๆ เช่น สิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ระหว่าง เจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชน ซึ่งมีสาเหตุพื้นฐานเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในเขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชนมากที่สุด (ดร.ณิ จงประสิทธิ์กุล, 2544)

จากแนวคิดดังกล่าวจึงมีการนำแนวคิดการมีส่วนร่วมและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรมาใช้ กับกรณีปัญหาในการกันเขตอุทยานแห่งชาติแห่งต่าง ๆ เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างอุทยานกับชุมชน

การมีส่วนร่วมคือ กระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของการพัฒนาชุมชนของเขา ซึ่งหมายถึงว่าเขาจะต้องเป็นผู้ตัดสินใจในส่วนของ 1) การวิจัย 2) การวางแผน 3) การดำเนินการและการจัดการ 4) การติดตามและประเมินผล และ 5) การกระจายผลประโยชน์

การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มนั้นต้องเกิดขึ้นในสามระดับคือ ระดับแรกเป็นการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วยการให้อย่างเดียว ระดับที่สูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่งคือการเริ่มรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อทำงานร่วมกัน และการมีส่วนร่วมในระดับสูงสุดนั้น คือ การที่ประชาชนตระหนักแน่ชัดว่าเขาต้องเป็นผู้ควบคุมสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของเขาได้ (ธีรวงศ์ คงทอง, 2543)

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรกับสิ่งแวดล้อมในกระบวนการตัดสินใจทางการปกครองของรัฐ จะส่งผลให้การจัดการทรัพยากรประสบความสำเร็จได้ โดยควรที่จะดำเนินการตั้งแต่กระบวนการสร้างระบบให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการปกครองของรัฐมีการส่งเสริมให้ประชาชนรวมกลุ่มกันในทุกระดับเพื่อที่จะได้มีการแลกเปลี่ยนความเห็นเพิ่มศักยภาพของตนรวมถึงการร่วมทำกิจกรรมภายในกลุ่มเพื่อที่จะแสดงพลังและสิทธิของตนภายใต้ระบอบประชาธิปไตย หรือการตรวจสอบการทำงานของฝ่ายปกครอง อีกทั้งต้องได้รับข่าวสารที่แท้จริง สุดท้ายคือการปรับปรุงองค์กรของรัฐเพื่อที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของตนเองอย่างแท้จริง

แต่ในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่และระบบราชการก็เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนใน 2 ด้าน คือ ประการแรก ชาวชนบทมีความเป็นปัจเจกบุคคลสูงและยังอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์หรือพึ่งตัวบุคคลมากเกินไป จนทำให้เสมือนดูถูกตนเอง และมักจะเลือกผู้นำที่สามารถอุปถัมภ์ตนเองได้ เช่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน นั้น ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเข้าใจว่าป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวันเป็นศูนย์กลางของการผลิตที่มีชาวบ้านเป็นผู้จัดการ และมีประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม แม้ว่าส่วนใหญ่จะไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน หากแต่จะมอบให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหรือผู้นำหมู่บ้านในการพิจารณากิจกรรมต่าง ๆ แล้วนำมาแจ้งให้ที่ประชุมของหมู่บ้านทราบและให้คำรับรอง มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในระดับน้อย นอกจากเป็นการเก็บหาอาหารเพื่อการบริโภคและนำไปจำหน่ายเพิ่มรายได้เสริมเท่านั้น เนื่องจากมีจุดประสงค์ในด้านการรักษาป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของสภาพป่ามากกว่าจะคำนึงถึงการใช้ประโยชน์

ประการที่สอง เจ้าหน้าที่และระบบราชการ คือ นโยบาย มักเป็นกระแสเดียว ขาดการมีส่วนร่วมทำให้ไม่ตรงกับความต้องการ การจัดสรรงบประมาณที่คำนึงถึงกิจกรรมที่มาจากส่วนกลางเสียส่วนใหญ่รวมถึงการที่ขาดการประสานงานและการปฏิบัติงานเฉพาะนโยบายหลักของเจ้าหน้าที่ระดับต่าง ๆ การปฏิบัติงานที่อยู่ในสำนักงานไม่ปฏิบัติงานจริง และรวมถึงการปฏิบัติงานเพื่อให้ผู้บังคับบัญชาพอใจโดยมิได้ปฏิบัติเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง (ดวงทิพย์ แก้วประเสริฐ, 2543)

อีกอุปสรรคของการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นจากการที่ไม่ได้กระจายอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบให้แก่ประชาชน โครงสร้างอำนาจทางการเมือง การปกครองการบริหารที่ดี โครงสร้างอำนาจทางการเมืองเศรษฐกิจที่ดี โครงสร้างทางวัฒนธรรมที่ดี เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทจะมีความสัมพันธ์กับระดับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชนในชนบท กล่าวคือหากประชาชนมีความพร้อมมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐจะน้อยมาก คือให้เพียงคำปรึกษาหรือหากประชาชนมีความพร้อมปานกลาง ระดับการช่วยเหลือของรัฐก็จะอยู่ในระดับปานกลางคือสนับสนุนบางส่วน และหากประชาชนมีความพร้อมต่ำระดับการช่วยเหลือของรัฐต้องมีมาก คือ ต้องส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปกระตุ้นและให้ความช่วยเหลือทุกวิถีทาง อย่างครบวงจร (อนันตชาติ เขียวขุ้ม, 2544)

จะเห็นว่าอำนาจทั้งโครงสร้างทางการเมือง การปกครอง การบริหาร โครงสร้างเศรษฐกิจเหล่านี้ล้วนตกอยู่ในมือของคน 3 กลุ่ม คือ ทหาร (ระดับสูง) นายทุนและข้าราชการ หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข โครงสร้างที่ลักษณะผูกขาดดังกล่าวนี้ ก็ยากที่การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชนจะเกิดขึ้น เหตุผลง่าย ๆ ก็คือ ประชาชนไม่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมนั่นเอง (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527)

ในเรื่องของระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่าผลประโยชน์เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้ เพื่อบรรเทาหรือป้องกันผลประโยชน์ของตนเอง ประกอบกับเงื่อนไขของอิสรภาพในการมีส่วนร่วม ซึ่งสิ่งจูงใจทั้งหมดคือผลประโยชน์หรือผลตอบแทนที่จะได้รับจากป่า ไม่ว่าจะรูปแบบใดอาจจะไม่ใช่ตัวเงินเพียงอย่างเดียว เช่น การได้รับค่าจ้าง การมีไม้ไว้ใช้สอย หรือสร้างสุขภาพในชุมชน เป็นต้น และ การมีส่วนร่วมของประชาชนยังประโยชน์ให้ชุมชนได้รับรับการยอมรับจากภายนอก และเพิ่มขีดความสามารถในการใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น สรุปแล้วผลประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับ เป็นปัจจัยหลัก ของระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากร (ดุสิต เวชกิจ, 2535)

การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการจัดการทรัพยากรสามารถจำแนกออกได้ 3 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมโดยตรง ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในป่าไม้ชุมชนด้วยตนเอง เช่น ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ การเข้าร่วมกิจกรรมประชาคมหมู่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์
2. การมีส่วนร่วมโดยผ่านกลุ่ม ประชาชนจะคัดเลือกตัวแทนของตนเองเป็นคณะกรรมการต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในบางกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน ประชาชนจะได้ตัวแทนที่ตนเองเห็นว่ามีศักยภาพเพียงพอที่จะดำเนินการแทนตน เช่น เลือบบุคคลที่วางใจให้เข้าไปทำงานแทนตน

ประโยชน์ของการให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยตนเองคือ เป็นการทำให้ชาวชนบทรู้จักวิเคราะห์ถึงสภาวะการณ์ที่ตนเองเป็นอยู่ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงเมื่อจำเป็น เมื่อคนเกิดความสำนึกและมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงแล้วขบวนการพัฒนาที่จะเกิดความสนใจและมีความเป็นตัวของตัวเอง ผลแห่งการพัฒนาจะตกอยู่กับประชาชนส่วนใหญ่ โดยที่การมีส่วนร่วมของชุมชนในงานพัฒนาชนบทนั้น ชุมชนควรมีบทบาทใน 4 ลักษณะคือ ขั้นตอนการตัดสินใจ ขั้นตอนการดำเนินงาน ขั้นตอนผลประโยชน์ และขั้นตอนการประเมินผล

นอกจากนี้จากงานศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความเห็นสนับสนุนกับแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะของป่าชุมชน เพราะว่าการต้องการมีส่วนร่วมในการใช้

ประโยชน์และรักษาป่าไม้ ซึ่งเป็นของชุมชนมากกว่าที่จะเห็นผู้อื่นมาลักลอบตัดหรือสัมปทานป่าไม้ โดยประชาชนไม่มีสิทธิและอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจ (ชูศักดิ์ วิทยารักษ์, 2531, น. 219-228)

สอดคล้องกับ Borrini-Feyerabend ที่มองว่าการจัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมเป็นสถานการณ์ที่ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องหลักๆในพื้นที่คุ้มครองเข้ามาร่วมในวิถีทางที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานหรือการจัดการพื้นที่คุ้มครอง ซึ่งในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่หรือผู้มีหน้าที่ตามกฎหมายในการจัดการคุ้มครองพื้นที่คุ้มครองพยายามสร้างพันธมิตรกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญ เพื่อให้แน่ใจว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตระหนักในบทบาทหน้าที่สิทธิและความรับผิดชอบที่มีต่อพื้นที่คุ้มครอง (Borrini-Feyerabend, 1996)

นอกจากนี้ Kothari ได้ให้ความหมายของการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมว่าเป็นการจัดการพื้นที่คุ้มครองและพื้นที่โดยรอบเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศธรรมชาติและสัตว์ป่า ในขณะที่เดียวกันก็สามารถรักษาความมั่นคงในระบบชีวิตของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในกลไกทางกฎหมายและกลไกเชิงสถาบันซึ่งสร้างความเท่าเทียมของพันธมิตรชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในภาครัฐ (Kothari, 1996)

ทั้งนี้ Borrini-Feyerabend ยังได้วางแนวทางการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมเป็นช่วง ๆ และมีขั้นตอนหลัก ๆ ในการพัฒนากระบวนการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมเป็น 3 ระดับ (Borrini-Feyerabend, 1996)

- ช่วงสร้างพันธมิตร เป็นระยะเวลาของการประเมินทรัพยากร การจำแนกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในบริบท รวมไปถึงวิเคราะห์ความจำเป็นหรือความเป็นได้ในการหาข้อตกลงต่าง ๆ และสรุปถึงประเด็นที่อาจจะต้องสนับสนุนการจัดตั้งองค์กร เลือกตัวแทน หรือสร้างมิติในประเด็นสำคัญของการจัดการพื้นที่อนุรักษ์

- ช่วงพัฒนาข้อตกลงโดยในขั้นตอนดังกล่าวเริ่มตั้งแต่ตั้งผู้สนับสนุนกระบวนการที่เป็นอิสระต่อการทำงาน จัดการประชุมเพื่อกำหนดเป้าหมายและลำดับการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบพื้นที่อนุรักษ์รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สนับสนุนกระบวนการของเวทีเจรจาต่าง ๆ เพื่อหาข้อตกลงและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเพื่อหามติ ข้อตกลงเบื้องต้น เป้าหมายร่วมกันในการดำเนินการ

- ช่วงดำเนินงานและทบทวนข้อตกลง เป็นช่วงที่จะเริ่มนำข้อตกลงและแนวทางต่าง ๆ ไปปฏิบัติเพื่อให้ไปถึงเป้าหมายที่ได้รับการกำหนดไว้รวมถึงการติดตามกิจกรรมและสรุปผลการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร ยังสนับสนุนให้มีการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยการจัดการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้บริบทความขัดแย้งที่มีพลวัตและซับซ้อนที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งของกลุ่มคนหลายกลุ่มหรือเรียกว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และมีความซับซ้อนของความสัมพันธ์ในแต่ละกลุ่มไม่ว่าจะเป็นรัฐกับชุมชน หรือชุมชนต่อชุมชน และกลุ่มอื่น ๆ ดังนั้นในการจัดการกับความขัดแย้งดังกล่าวควรจะมีการจัดการอย่างมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร, 2550)

3) การมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการ Appreciation-Influence-Control (A-I-C)

การพัฒนาชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คือการเปิดโอกาสให้บุคคล และผู้แทนของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และรับผิดชอบในการกำหนดทิศทางในการ

พัฒนาชุมชนร่วมตัดสินใจอนาคตของชุมชน ร่วมดำเนินกิจกรรมการพัฒนา และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น กระบวนการ A - I - C จะช่วยให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วม ในการวางแผนและการตัดสินใจ ร่วมสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน สร้างการยอมรับ ความรับผิดชอบในฐานะสมาชิกของชุมชน เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และเกิดความภาคภูมิใจในผลงานที่ตนมีส่วนร่วม กระบวนการพัฒนาชุมชน จึงเกิดความต่อเนื่อง และก่อให้เกิดความสำเร็จสูง

จากประสบการณ์ในการพัฒนามีข้อสรุปที่ได้จากการนำเอากระบวนการ ประชุมนี้มาใช้ ซึ่งพบว่า

(1) กระบวนการ A-I-C ช่วยให้ประชาชนและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชนที่เข้ามา มีส่วนร่วม มีความกระตือรือร้น ในการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น

(2) การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ ประชาชนโดยเฉพาะ ผู้รู้ กลุ่มคนจน ผู้ด้อยโอกาส ผู้หญิงและเยาวชน เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด กำหนดแนวทางการ พัฒนา และจัดสรรทรัพยากร การมีส่วนร่วม ในกิจกรรม และเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นการรวมพลังเชิงสร้างสรรค์

(3) ประชาชน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของทั้งกิจกรรมโครงการ ผลของการ พัฒนา และความเป็นเจ้าของชุมชนท้องถิ่นทำให้เกิดความมีพลังรู้ถึงศักยภาพในการพึ่งตนเอง

(4) องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนเรียนรู้ที่จะเข้าร่วมมือกันในการพัฒนาอย่างประสาน สอดคล้องนับได้ว่ากระบวนการ A-I-C ช่วยให้เกิดการระดมแนวคิดที่สร้างสรรค์ มีส่วนร่วม และเสริม พลังของชุมชนท้องถิ่น ในการพัฒนา

กระบวนการ A-I-C เป็นการประชุมที่ก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันเพื่อจัดทำแผน โดยเป็น วิธีการที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์นำเสนอข้อมูล ข่าวสารที่จะทำให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพปัญหาความต้องการข้อจำกัด และศักยภาพของผู้ที่ เกี่ยวข้องต่าง ๆ เป็นกระบวนการที่ช่วยให้มีการระดมพลัง สมองในการศึกษา วิเคราะห์พัฒนา ทางเลือก เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา เกิดการตัดสินใจร่วมกันเกิดพลังของการสร้างสรรค์ และรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น เพราะกระบวนการ A-I-C มีขั้นตอนสำคัญ คือ

1. ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation : A)

A-Appreciation คือขั้นตอนการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขั้นตอนนี้จะเปิด โอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนแสดงความคิดเห็นรับฟังและหาข้อสรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์เป็น ประชาธิปไตย ยอมรับในความคิดของเพื่อนสมาชิก โดยใช้การวาดรูปเป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็น และแบ่งเป็น 2 ส่วน

A1: การวิเคราะห์สภาพการของหมู่บ้าน ชุมชน ตำบล ในปัจจุบัน

A2: การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์ อันเป็นภาพพึงประสงค์ในการพัฒนาว่าต้องการ อย่างไรโดยการวาดภาพมีความสำคัญคือ

(1) การวาดภาพจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถสร้างจินตนาการ คิด วิเคราะห์ จนสรุปมา เป็นภาพ และช่วยให้ผู้ไม่ถนัด ในการเขียนสามารถสื่อสารได้

(2) ช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมคิดและพูด เพื่ออธิบายภาพซึ่งตนเองวาด นอกจากนี้ยัง เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุม อื่น ๆ ได้ซักถามข้อมูลจากภาพ เป็นการเปิดโอกาสให้มีการพูดคุย

แลกเปลี่ยน และกระตุ้นให้คนที่ไม่ค่อยกล้าพูดให้มีโอกาสนำเสนอ

(3) การรวมภาพของแต่ละบุคคล เพื่อเป็นภาพรวมของกลุ่ม จะช่วยให้มีความง่าย ต่อการรวบรวมแนวคิดของผู้เข้าร่วม ประชุม และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของภาพ (ความคิด) และมีส่วนร่วมในการสร้างภาพพึงประสงค์ของกลุ่ม

(4) จะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการประชุมให้มีความสุข และเป็นกันเอง ในบางครั้ง ผู้เข้าร่วมประชุม มักมองว่าการวาดภาพเป็นกิจกรรมสำหรับเด็ก ดังนั้นวิทยากรจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจและนำเกมต่าง ๆ เกี่ยวกับการวางแผน การละลายพฤติกรรมกลุ่มหรือการวาดภาพเพื่อการแนะนำตนเอง หรือวาดภาพสิ่งที่ตนเองชอบไม่ชอบ มาใช้อุ่นเครื่องเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของผู้เข้าร่วมประชุม

2 ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence : I)

I-Influence คือขั้นตอนการหาวิธีการและเสนอทางเลือกในการพัฒนา ตามที่ได้สร้างภาพพึงประสงค์ หรือที่ได้ช่วยกันกำหนด วิสัยทัศน์ (A2) เป็นขั้นตอนที่จะต้องช่วยกันหามาตรการ วิธีการ และค้นหาเหตุผลเพื่อกำหนดทางเลือกในการพัฒนา กำหนดเป้าหมาย กำหนดกิจกรรม และจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม โครงการโดยแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

I1: การคิดเกี่ยวกับกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตามภาพพึงประสงค์

I2: การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม โครงการ โดย

(1) กิจกรรม หรือโครงการที่หมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่นทำเองได้เลย

(2) กิจกรรมหรือโครงการที่บางส่วนต้องการความร่วมมือ หรือการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่ร่วมทำงานสนับสนุนอยู่

(3) กิจกรรมที่หมู่บ้าน ชุมชน ตำบล ไม่สามารถดำเนินการได้เอง ต้องขอความร่วมมือ เช่น ดำเนินการจากแหล่งอื่น ทั้งภาครัฐและเอกชน

3. ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control: C)

C-Control คือ ยอมรับและทำงานร่วมกันโดยนำเอาโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ มาสู่การปฏิบัติ และจัดกลุ่มผู้ดำเนินการ ซึ่งจะรับผิดชอบโครงการ โดยขั้นตอนกิจกรรมประกอบด้วย

C1: การแบ่งความรับผิดชอบ

C2: การตกลงใจในรายละเอียดของการดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติ

นอกจากนี้ผลลัพธ์ที่ได้จากการประชุมคือ

(1) รายชื่อกิจกรรม หรือโครงการที่กลุ่ม องค์กรชุมชนดำเนินการได้เอง ภายใต้ความรับผิดชอบ และเป็นแผนปฏิบัติการของหมู่บ้าน ชุมชน

(2) กิจกรรม โครงการที่ชุมชน หรือองค์กรชุมชน เสนอขอรับการส่งเสริม สนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐที่ทำงาน หรือสนับสนุนชุมชน

(3) รายชื่อกิจกรรม โครงการที่ชาวบ้านต้องแสวงหาทรัพยากร และประสานงานความร่วมมือจากภาคีความร่วมมือต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

2.4 แนวคิดศาสตร์พระราชา

1) ความเป็นมาของศาสตร์พระราชา

ศาสตร์พระราชา คือ หลักการทรงงานเพื่อการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่พระราชทานพระราชดำริและแนวปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทย ทั้งด้านการศึกษาและสุขภาพ การเพิ่มผลผลิต การค้นคว้าวิจัย การบริหารความเสี่ยง การอนุรักษ์ธรรมชาติ และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีกระบวนการแก้ปัญหาแบบองค์รวมที่คำนึงบริบททางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละพื้นที่เป็นสำคัญ การทำงานตามแนวศาสตร์พระราชานั้น มีลำดับขั้นการพัฒนาที่ชัดเจน คือ เพื่ออยู่รอด (Survival) พึ่งตนเอง (Self-Reliance) และยั่งยืน (Sustainable) มีการค้นคว้าวิจัยในศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากความยากจน ลดการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติที่มากเกินไปจนส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมโดยรวม รวมถึงเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะมิติด้านจิตใจ และทัศนคติการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง (ปรัชญา ปานเกตุ, 2561: คำนำสำนักพิมพ์)

นับแต่ปี 2493 ที่พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นเวลา 70 ปี ที่พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยามสมดังพระปฐมบรมราชโองการโดยแท้ แม้ทุกวันนี้พระองค์จะมีได้เสด็จฯ ไปทรงงานตามสถานที่ต่าง ๆ เหมือนก่อน หากแต่ “องค์ความรู้” ที่ทรงใช้ในการพัฒนาเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขราษฎรนั้น ยังคงต่อยอดขยายออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุดผ่านผู้เกี่ยวข้องและหน่วยงานในโครงการพระราชดำรินี้ต่าง ๆ

ม.ร.ว.ดิศนัดดา ดิศกุล เลขาธิการมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นหนึ่งในผู้ที่ได้สัมผัสและริเริ่มนำองค์ความรู้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปใช้และเกิดผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมได้ให้นิยามองค์ความรู้ที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้ว่าเป็น “ศาสตร์พระราชา” โดยกล่าวว่า “ศาสตร์พระราชาคือ การลงไปศึกษาเรียนรู้จากชุมชน ให้ชุมชนบอกว่าปัญหาคืออะไร ความต้องการของชาวบ้านคืออะไร ทรงทำให้เห็นมาตลอด หรือแม้แต่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงไปนั่งคุยกับชาวบ้าน นำผ้าเอามาดูที่ละชิ้นแล้วบอกว่า อันนี้ดี อันนี้ไม่ดี และควรจะทำอย่างไรต่อคุณภาพของผ้าจึงดีขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าไม่มีพระองค์ ป่านนี้ผ้าไหมคงสูญหายไปจากเมืองไทยแล้ว และนี่ก็คือศาสตร์พระราชานี้” ไม่เพียงเท่านั้น ผู้ทำงานสนองคุณแผ่นดินมาเกือบ 5 ทศวรรษยังบอกว่า นอกจากศาสตร์พระราชแล้ว ยังมีศาสตร์พระราชานี้ ศาสตร์สมเด็จพระย่า ศาสตร์สมเด็จพระเทพฯ โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็น “ผู้นำ” ของศาสตร์ทุกศาสตร์ นั่นเอง “เท่าที่พอร้อยละ 90 ของปัญหาเป็นเรื่องหนี้สิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรียนรู้จากชุมชนแล้วมาศึกษาจนได้หนทางแก้ไข ผมก็เรียนรู้จากพระองค์ท่านโดยเอาศาสตร์พระราชามาศึกษากับชุมชนว่าปัญหาคืออะไร ความต้องการคืออะไร แล้วดูว่ามีโครงการพระราชดำรินไหนของพระองค์ไหนที่จะนำไปแก้ไขได้ ผมไปศึกษาความรู้ของพระองค์แล้วได้คำตอบมาน่าจะเป็นแบบนี้ ๆ แล้วก็ให้ชาวบ้านมาดูโครงการพระราชดำรินั้น ๆ ถ้าชาวบ้านบอกว่าใช้ก็จะนำไปปฏิบัติจริงต่อไป ศาสตร์ของพระราชาก็เป็นการทำจากล่างขึ้นบน”

ฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกใจว่า ศาสตร์พระราชาคือศาสตร์ที่ทันสมัยมาตั้งแต่เมื่อ 60 กว่าปีที่แล้วจนถึงปัจจุบัน เพราะมีศูนย์กลางการเรียนรู้และการแก้ปัญหาคือ “คน” นั่นเองโดย ม.ร.ว.ดิศนัดดา ดิศกุล

ได้กล่าวสรุปย่อถึงคุณูปการของศาสตร์พระราชากับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “พระองค์มิได้ทรงเป็นครูที่ดีของผมเท่านั้น แต่ทรงเป็นครูที่ดีของคนไทย และของโลกด้วย”

ดังนั้นศาสตร์พระราชาก็เป็นแนวทางพัฒนาของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่มีความลุ่มลึก รอบด้าน มองการณ์ไกล และเน้นความยั่งยืนยาวนาน ก่อนที่ประชาคมโลกจะตื่นตัวในเรื่องนี้ เป็นแนวทางพัฒนาที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิต ของคนไทยทุกหมู่เหล่า องค์ประกอบของศาสตร์พระราชาก็คือ การศึกษา และสุขภาพ การเพิ่มผลผลิตการผลิต การค้นคว้าวิจัยการบริหารความเสี่ยง การอนุรักษ์ธรรมชาติ และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ล้วนมีส่วนช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของทุกคน โดยเฉพาะ คนจนผู้ยากไร้ หลักการทำงาน ตามศาสตร์พระราชาก็คือ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา เป็นวิธีการแห่งศาสตร์พระราชาก็เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงใช้เป็นวิธีการทรงงานมาตลอดรัชสมัย ศาสตร์พระราชาก็มีนิยามกว้างขวางมาก ศาสตร์แปลว่า ความรู้ที่เป็นระบบ เชื่อถือได้ผ่านการพิสูจน์มาแล้ว ความรู้ของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ มีทั้งด้านที่เป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมีทั้งวิทยาศาสตร์ประยุกต์มีทั้งสังคมศาสตร์ มีทั้งมานุษยวิทยา มนุษยศาสตร์ คือ มีทุกมิติ ถ้าเราติดตาม/ดูงานที่พระองค์ท่านทรงงานมามากกว่า 70 ปี พระองค์ทรง ทำเป็นตัวอย่างมาให้ดูทั้งหมด 1,500 กว่าแห่ง มีทุกศาสตร์ มีทั้งจริยธรรมศาสตร์ ศาสนามีทุกมิติ

2) วิธีการแห่งศาสตร์พระราชาก็เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร การพัฒนานั้นเมื่อทรงเข้าใจ เข้าถึงแล้วจึงพัฒนานั้นทรงมีหลักการสำคัญคือ 1. เริ่มต้นด้วยตนเอง (Self-Initiated) 2. พึ่งพาตนเองได้ (Self-Reliance) และ 3. ต้นแบบเผยแพร่ความรู้ (Prototype And Role Model)

1. เริ่มต้นด้วยตนเอง (Self-Initiated)

ประเทศไทยมีปัญหาด้านทรัพยากรป่าไม้อย่างรุนแรง ทรงเข้าใจปัญหาดังกล่าวเป็นอย่างดี เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินไปหน่วยงานต้นน้ำพัฒนาทุ่งจื่อ จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2514 พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสกับเจ้าหน้าที่ที่เฝ้ารับเสด็จฯ ความว่า “...ควรปลูกต้นไม้ในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...” แนวพระราชดำริในการพัฒนาทรงเน้นการพัฒนาที่เกิดจากประชาชนต้องการจะพัฒนา ตลอดรัชสมัยในการทรงงานในบางครั้ง ประชาชนก็ไม่ได้ให้ความร่วมมือกับโครงการพระราชดำริเช่นกัน ไม่เคยทรงฝืนบังคับประชาชนให้ร่วมมือแต่อย่างใดด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน กลับทรงเริ่มต้นโครงการพระราชดำริใหม่ อย่างสม่ำเสมอจนมีโครงการพระราชดำริกว่าสี่พันโครงการ ทรงเคยมีรับสั่งกับนายปราโมทย์ ไม้กลัดว่า “...พระราชดำริเป็นแนวคิดของฉัน ไม่ได้เป็นพระบรมราชโองการ หรือคำสั่งนะ...” ซึ่งสะท้อนความเป็นประชาธิปไตยและความต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างเต็มที่ ดังที่ทรงเน้นเสมอว่าพัฒนานั้นต้องระเบิดจากข้างในก่อน

2. พึ่งพาตนเองได้ (Self-Reliance)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงเน้นว่าการพัฒนาต้องทำให้ประชาชนพึ่งพาตนเองได้ ทรงโปรดให้ประชาชนทำอะไรได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากรัฐ พระราชดำรัสเกี่ยวกับในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัย

ขอนแก่น เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2516 ได้เน้นเรื่องของการพึ่งพาตนเองเอาไว้ว่า ...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับ...อีกตอนหนึ่งของพระราชดำรัสที่รับสั่งกับนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2523 ว่า...ในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะค่อยสร้างค่อยเสริมที่ละเล็กละน้อยให้เป็นลำดับ ให้เป็นการทำไปพิจารณาไป และปรับปรุงไป ไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกใหม่ เพราะความจริงสิ่งใหม่แท้ๆ นั้นไม่มี สิ่งใหม่ทั้งปวงย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่าและต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า...ทรงโปรดความเรียบง่ายและพึ่งพาตนเองได้ ดังที่ได้พระราชทานพระราชดำริ “การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” ปลอ่ยให้ธรรมชาติช่วยในการฟื้นฟูธรรมชาติ หรือแม้กระทั่ง “การปลูกป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง” ได้แก่ ปลูกไม้เศรษฐกิจ ไม้ผลและไม้พิน นอกจากนี้ได้ประโยชน์ตามประเภทของการปลูกแล้วยังช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ พื้นดินด้วย พระองค์จึงทรงเข้าใจธรรมชาติและมนุษย์ที่อยู่อย่างเกื้อกูลกัน ทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน แนวพระราชดำรินี้ในเรื่องการพึ่งพาตนเองได้ ปลอ่ยให้เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่เร่งร้อนจะพัฒนาโดยการยึดยึดเทคโนโลยีต่าง ๆ หรือเงิน เข้าไปในการพัฒนาที่สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนในเรื่องของการปลูกป่าดังพระราชดำรัสเกี่ยวกับการปลูกป่าในหลายโอกาสดังนี้

“...ทั้งป่านั้นไว้ 5 ปี ตรงนั้นไม่ต้องทำอะไรเลย แต่ป่าเจริญเติบโตเป็นป่าสมบูรณ์ โดยไม่ต้องปลูกสักต้นเดียว คือว่าการปลูกป่านั้น สำคัญอยู่ที่ปลอ่ยให้เขาขึ้นเอง...”

“ถ้าเลือกได้ที่ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทั้งป่านั้นไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องไปปลูกเลยสักต้นเดียว”

“ไม่ปรังแกป่าหรือต่อแยะต้นไม้เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น...”

“ในสภาพป่าเต็งรังป่าเสื่อมโทรมไม่ต้องทำอะไรเพราะต่อไม้ก็จะแตกกิ่งออกมาอีกถึงแม้ต้นไม้สวยแต่ก็เป็นต้นไม้ใหญ่ได้”

3. ต้นแบบเผยแพร่ความรู้ (Prototype And Role Model)

พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงโปรดการสร้างต้นแบบการเผยแพร่ความรู้ โดยทรงตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ต่าง ๆ เช่น ที่ห้วยทราย เขาหินซ้อน ภูพาน ห้วยฮ่องไคร้ อ่าวคุ้งกระเบน และ พิกุลทอง โครงการชั่งหัวมัน หรือแม้แต่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ศึกษา เรียนรู้ ดูงาน สำหรับเกษตรกร ทฤษฎีใหม่ทรงสร้างต้นแบบแห่งการเรียนรู้ให้ประชาชนได้ศึกษาที่วัดมิ่งมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี ทรงโปรดที่จะเลือกพื้นที่ที่มีปัญหาที่สุดเพื่อตั้งเป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนา ยกตัวอย่างเช่น บริเวณห้วยทรายนั้น มีการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า ทำการเกษตรแบบผิดวิธีจนดินเสื่อมโทรม แห้งแล้ง เป็นดินดาน เพราะหน้าดินพังทลายไปหมดสิ้น เมื่อวันที่ 5 เมษายน พุทธศักราช 2526 ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพื้นที่ ห้วยทราย มีพระราชดำรัสด้วยน้ำพระราชหฤทัยห่วงใยว่า “หากปลอ่ยทิ้งไว้ จะกลายเป็นทะเลทรายในที่สุด” ทรงใช้ความอุตสาหะพยายามในการพัฒนาห้วยทราย ซึ่งมีแต่ดินดานแข็ง ในขั้นแรกต้องเจาะดินดาน เพื่อปลูกแฝกให้หญ้าแฝกหยั่งรากลึกทลายดินดานออกไปให้โปร่ง

เพื่อให้รากพืชอื่น ๆ สามารถชอนไชไปเติบโตได้ เนื่องจากพื้นที่แห้งแล้งและมีการกัดเซาะของหน้าดินมากต้องมีการสร้างฝายชะลอน้ำและหลุมกักเก็บน้ำเล็ก ๆ ไว้ในพื้นที่เพิ่มความชุ่มชื้น

ในขณะที่ที่ตั้งของโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง เป็นพื้นที่ป่าพรุ ดินพรุซึ่งเปรี้ยวจัดมากจนไม่สามารถจะปลูกพืชใด ๆ ได้เลย ก็ทรงใช้การแก้แล้งดินในการแก้ปัญหาจนเป็นพื้นที่การเกษตรได้การที่ทรงเลือกใช้พื้นที่ที่มีปัญหาและความยากลำบากในการพัฒนานั้นก็เพื่อเป็นต้นแบบให้ประชาชนได้เห็นและทำตาม ซึ่งหากแม้พื้นที่ที่มีปัญหามากที่สุดก็ยังพัฒนาให้ดีขึ้น ประชาชนเองก็อาจจะทำตามได้เป็นการเรียนรู้จากตัวแบบ (Role Model) ที่เป็นแรงบันดาลใจการพัฒนาประชาชนและประเทศชาติ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา จึงเป็นวิธีการแห่งศาสตร์พระราชาราชการการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็นการปกครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยามอย่างแท้จริง

3) ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วยหลักสำคัญ คือ

1. จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการนำทาง ประกอบด้วยสามห่วง สองฐาน คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว มีฐานความรู้ และ ฐานคุณธรรม

2. วิธีการของศาสตร์พระราชาคือ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา โดยต้องเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา คน วัตถุ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

เข้าใจ หมายถึง การใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้ว การใช้และแสวงหาข้อมูลเชิงประจักษ์ การวิเคราะห์และการวิจัย การทดลองใช้จนได้ผลจริงก่อน

เข้าถึง หมายถึง การระเบิดจากข้างใน เข้าใจกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา และสร้างปัญญาสังคม

พัฒนา หมายถึง การพัฒนาที่ประชาชนเริ่มต้นด้วยตนเอง พึ่งพาตนเองได้ และมีต้นแบบในการเผยแพร่ความรู้ให้ประชาชนได้เรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้

3. การประยุกต์แห่งศาสตร์พระราชาคือ ต้องทำให้ด้วยความรัก ความปรารถนาและด้วยใจ ต้องประยุกต์ใช้อย่างยั่งยืน ไม่ยึดติดตำรา ปรับตามบุคคล ภูมิสังคม สภาพพื้นที่และสถานการณ์ตัวอย่างของการประยุกต์แห่งศาสตร์พระราชาคือได้แก่ โครงการพระราชดำริกว่า 4,000 โครงการ เกษตรทฤษฎีใหม่ แก่งดิน แก้มลิง ฝนหลวง กังหันน้ำชัยพัฒนา หญ้าแฝก เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ทางด่วนลอยฟ้า ถนนบรมราชชนนี สะพานพระราม 8 ฟอนท์ไทยจิตรลดา และเสอากาศสุธี เป็นต้น

4. ผลลัพธ์ ของศาสตร์พระราชาคือ แผ่นดินโดยธรรมและประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม ตามพระปฐมบรมราชโองการ พออยู่พอกิน และ รู้รักสามัคคี อันเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

4) หลักการของศาสตร์พระราชาราช

1. จะทำอะไรต้องศึกษาข้อมูลให้เป็นระบบ

คณะผู้วิจัยจะต้องศึกษาข้อมูลรายละเอียดอย่างเป็นระบบจากข้อมูลเบื้องต้น ทั้งเอกสารแผนที่ สอบถามจากเจ้าหน้าที่ นักวิชาการ และประชาชนในพื้นที่ให้ได้รายละเอียดที่ถูกต้อง เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์ได้จริงอย่างถูกต้อง รวดเร็ว และตรงตามเป้าหมาย

2. ระเบิดจากภายใน

เริ่มจากคนที่เกี่ยวข้อง ต้องสร้างความเข้มแข็งจากภายในให้เกิดความเข้าใจและอยากทำ ไม่ใช่การสั่งให้ทำ คนไม่เข้าใจก็อาจจะไม่ทำก็เป็นได้ ในการทำงานนั้นอาจจะต้องคุยหรือประชุมกับลูกน้อง เพื่อนร่วมงาน หรือคนในทีมเสียก่อน เพื่อให้ทราบถึงเป้าหมายและวิธีการต่อไป

3. แก้ปัญหาจากจุดเล็ก

มองปัญหาภาพรวมก่อนเสมอ แต่เมื่อจะลงมือแก้ปัญหาที่นั้น ควรมองในสิ่งที่คนมักจะมองข้าม แล้วเริ่มแก้ปัญหากจากจุดเล็ก ๆ เสียก่อน เมื่อสำเร็จแล้วจึงค่อยๆ ขยับขยายแก้ไปเรื่อย ๆ ทีละจุด เราสามารถเอามาประยุกต์ใช้กับการทำงานได้ โดยมองไปที่เป้าหมายใหญ่ของงานแต่ละชิ้น แล้วเริ่มลงมือทำจากจุดเล็ก ๆ ก่อน ค่อยๆ ทำ ค่อยๆ แก้ไปที่ละจุด งานแต่ละชิ้นก็จะลุล่วงไปได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ “ถ้าปวดหัวคิดอะไรไม่ออก ก็ต้องแก้ไขการปวดหัวนี้ก่อน มันไม่ได้แก้อาการจริง แต่ต้องแก้ปัญหากที่ทำให้เราปวดหัวให้ได้เสียก่อน เพื่อจะให้อยู่ในสภาพที่ดีได้...”

4. ทำตามลำดับขั้น

เริ่มต้นจากการลงมือทำในสิ่งที่จำเป็นก่อน เมื่อสำเร็จแล้วก็เริ่มลงมือสิ่งที่เป็นลำดับต่อไป ด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง ถ้าทำตามหลักนี้ได้ งานทุกสิ่งก็จะสำเร็จได้โดยง่าย... ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงเริ่มต้นจากสิ่งที่จำเป็นที่สุดของประชาชนเสียก่อน ได้แก่ สุขภาพสาธารณสุข จากนั้นจึงเป็นเรื่องสาธารณสุขโภชนาการขั้นพื้นฐาน และสิ่งจำเป็นในการประกอบอาชีพ อาทิ ถนน แหล่งน้ำ เพื่อการเกษตร การอุปโภคบริโภค เน้นการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ราษฎรสามารถนำไปปฏิบัติได้ และเกิดประโยชน์สูงสุด “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน ใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควร สามารถปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...” พระบรมราโชวาทของในหลวงรัชกาลที่ 9 เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517

5. ภูมิสังคม ภูมิศาสตร์ สังคมศาสตร์

ในการพัฒนาต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร และสังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอคน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน “การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ ในสังคมวิทยา คือนิสัยใจคอของคนเรา จะไปบังคับให้คนอื่นคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง

6. ทำงานแบบองค์รวม

การมองสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดอย่างเป็นระบบครบวงจร ทุกสิ่งทุกอย่างมีมิติเชื่อมต่อกัน มองสิ่งที่เกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยง

7. ไม่ติดตำรา

ควรทำงานอย่างยืดหยุ่นกับสภาพและสถานการณ์นั้น ๆ ไม่ใช่การยึดติดอยู่กับแคในตำราวิชาการ เพราะบางทีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด บางครั้งเรายึดติดทฤษฎีมากจนเกินไปจนทำอะไรไม่ได้เลย สิ่งที่เราทำบางครั้งต้องโอบอ้อมต่อสภาพธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม และจิตวิทยาด้วย

8. รู้จักประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด

ในการพัฒนาและช่วยเหลือต้องใช้หลักในการแก้ปัญหาด้วยความเรียบง่ายและประหยัด ราษฎรสามารถทำได้เอง หาได้ในท้องถิ่นและประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ในภูมิภาคนั้นมาแก้ไข ปรับปรุง โดยไม่ต้องลงทุนสูงหรือใช้เทคโนโลยีที่ยุ่งยากมากนัก ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า “...ให้ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกโดยปล่อยให้ขึ้นเองตามธรรมชาติจะได้ประหยัดงบประมาณ...”

9. ทำให้ง่าย

ทรงคิดค้น ดัดแปลง ปรับปรุงและแก้ไขงาน การพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำริไป ได้โดยง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อนและที่สำคัญอย่างยิ่งคือ สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน และระบบนิเวศโดยรวม “ทำให้ง่าย”

10. การมีส่วนร่วม

เป็นนักประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้สาธารณชน ประชาชนหรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้ มาร่วมแสดงความคิดเห็น “สำคัญที่สุดจะต้องหัดทำให้กว้างขวาง หนักแน่น รู้จักรับฟังความคิดเห็น แม้กระทั่งความวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นอย่างฉลาดนั้น แท้จริงคือ การระดมสติปัญญาละ ประสบการณ์อันหลากหลายมาอำนวยความสะดวกปฏิบัติบริหารงานให้ประสบผลสำเร็จที่สมบูรณ์นั่นเอง

11. ต้องยึดประโยชน์ส่วนรวม

คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า “...ใครต่อใคร บอกว่า ขอให้เสียสละส่วนตัวเพื่อส่วนรวม อันนี้ฟังจนเบื่อ อาจรำคาญด้วยซ้ำว่า ใครต่อใครมาก็บอกว่า ขอให้คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม อาจมานึกในใจว่า ให้อะไร อยู่เรื่อยแล้วส่วนตัวจะได้อะไร ขอให้คิดว่า คนที่ให้เพื่อส่วนรวมนั้น มิได้ให้ส่วนรวมแต่อย่างเดียว เป็นการให้เพื่อตัวเองสามารถที่จะมีส่วนรวมที่จะอาศัยได้...”

12. บริการที่จุดเดียว

ทรงมีพระราชดำรินานกว่า 20 ปีแล้ว ให้บริหารศูนย์ศึกษาการพัฒนาหลายแห่งทั่วประเทศโดยใช้หลักการ “การบริการรวมที่จุดเดียว : One Stop Service” โดยทรงเน้นเรื่องรู้จัก สามัคคีและการร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกันด้วยการปรับลดช่องว่างระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

13. ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ

เข้าใจถึงธรรมชาติและต้องการให้ประชาชนใกล้ชิดกับทรัพยากรธรรมชาติ ทรงมองปัญหา ธรรมชาติอย่างละเอียด โดยหากเราต้องการแก้ไขธรรมชาติจะต้องใช้ธรรมชาติเข้าช่วยเหลือเราด้วย

14. ใช้ธรรมชาติปราบธรรม

นำความจริงในเรื่องธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาเป็นหลักการแนวทางปฏิบัติ ในการแก้ไขปัญหาและปรับปรุงสถานะที่ไม่ปกติเข้าสู่ระบบที่ปกติ เช่น การบำบัดน้ำเน่าเสียโดยให้ ผักตบชวา ซึ่งมีตามธรรมชาติให้ดูดซึมสิ่งสกปรกปนเปื้อนในน้ำ

15. ปลูกป่าในใจคน

การจะทำการใดสำเร็จต้องปลูกจิตสำนึกของคนเสียก่อน ต้องให้เห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ กับสิ่งที่จะทำ.... “เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะต้องปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากัน ปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและจะรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง”

16. ขาดทุนคือกำไร

หลักการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่มีต่อพสกนิกรไทย “การให้” และ “การเสียสละ” เป็นการกระทำอันมีผลเป็นกำไร คือความอยู่ดีมีสุขของราษฎร

17. การพึ่งพาตนเอง

การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เพื่อการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นด้วยการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้มีความแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตได้ต่อไป แล้วขั้นต่อไปก็คือ การพัฒนาให้ประชาชนสามารถอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อมและสามารถ พึ่งตนเองได้ในที่สุด

18. พออยู่พอกิน

ให้ประชาชนสามารถอยู่อย่าง “พออยู่พอกิน” ให้ได้เสียก่อน แล้วจึงค่อยขยายขยายให้มีขีดสมรรถนะที่ก้าวหน้าต่อไป

19. เศรษฐกิจพอเพียง

เป็นปรัชญาที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 พระราชทานพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิต ให้ดำเนินไปบน “ทางสายกลาง” เพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งปรัชญานี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งระดับบุคคล องค์กร และชุมชน

20. ความซื่อสัตย์สุจริต จริ่งใจต่อกัน

ผู้ที่มีความสุจริตและบริสุทธิ์ใจ แม้จะมีความรู้น้อย ก็ย่อมทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากกว่าผู้ที่มีความรู้มาก แต่ไม่มีความสุจริต ไม่มีความบริสุทธิ์ใจ

21. ทำงานอย่างมีความสุข

ทำงานต้องมีความสุขด้วย ถ้าเราทำอย่างไม่มีความสุขเราจะแพ้ แต่ถ้าเรามีความสุขเราจะชนะ สนุกกับการทำงานเพียงเท่านั้น ถ้าวางงานแล้ว หรือจะทำงานโดยคำนึงถึงความสุขที่เกิดจากการได้ทำประโยชน์ให้กับผู้อื่นก็สามารถทำได้ “...ทำงานกับฉัน ฉันไม่มีอะไรจะให้ นอกจากการมีความสุขร่วมกัน ในการทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น...”

22. ความเพียร

การเริ่มต้นทำงานหรือทำสิ่งใดนั้นอาจจะไม่ได้มีความพร้อม ต้องอาศัยความอดทนและความมุ่งมั่น ดังเช่นพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” กษัตริย์ผู้เพียรพยายามแม้จะไม่เห็นฝั่งก็จะว่ายน้ำต่อไป เพราะถ้าไม่เพียรว่ายน้ำก็จะตกเป็นอาหารปู ปลาและไม่ได้พบกับเทวดาที่ช่วยเหลือมิให้จมน้ำ

23. รู้ รัก สามัคคี

รู้ คือ รู้ปัญหาและรู้วิธีแก้ปัญหา นั่น รัก คือ เมื่อเรารู้ถึงปัญหาและวิธีแก้แล้ว เราต้องมีความรัก ที่จะลงมือทำ ลงมือแก้ปัญหา นั่น สามัคคี คือ การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ไม่สามารถลงมือทำคนเดียว ต้องอาศัยความร่วมมือ

ดังนั้น ศาสตร์พระราชนั้นได้มาจากพระราชประสบการณ์ เข้าพระทัยในเหตุการณ์บ้านเมือง สถานการณ์ต่าง ๆ และพระราชกรณียกิจ โดยสาระสำคัญที่เป็นหัวใจของศาสตร์พระราชา คือ ศาสตร์แห่งการพัฒนา, ศาสตร์แห่งการครองตน เพื่อเป็นแบบปฏิบัติ และตัวอย่างที่ดี และศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข การที่พระองค์ทรงอยู่ในราชสมบัติ 70 ปี ทำให้เกิดองค์ความรู้สำคัญ คือ “ศาสตร์พระราชา” ในศาสตร์ พระราชา มีหลักวิชาต่าง ๆ ทั้ง สังคมศาสตร์และ

วิทยาศาสตร์ ฯลฯ ปนกันอยู่ หากได้ศึกษาศาสตร์พระราชา เป็นระบบอย่างเป็นขั้นตอนจะทำให้เกิดประโยชน์มหาศาล” เป้าหมายในการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ ‘การพัฒนาที่ยั่งยืน’ เพื่อปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของคน โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ให้คนมีความสุขโดยต้องคำนึงเรื่องสภาพภูมิศาสตร์ ความเชื่อทางศาสนา เชื้อชาติ และภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคม แม้ว่าวิธีการพัฒนามีหลากหลาย แต่ที่สำคัญคือนักพัฒนาจะต้องมีความรัก ความหวังใฝ่ ความรับผิดชอบ และการเคารพในเพื่อนมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการพัฒนาเกี่ยวข้องกับมนุษยชาติ และเป็นเรื่องของจิตใจ

2.5 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เดือนนภา ภูทอง (2561) ได้วิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงาน จัดการของชุมชน กระบวนทัศน์และรากฐานของการจัดการป่าชุมชน รวมถึงกฎหมายภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับสิทธิป่าชุมชนและ ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการป่าชุมชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ภาคเหนือ นอกจากนี้ยังเสนอแนวทางการร่วมมือ โดยภาครัฐสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนานโยบายผ่านรูปแบบการบริหารจัดการป่าชุมชน อีกทั้งยังสามารถส่งเสริมเป็นแผนพัฒนาโครงสร้างด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อไปการศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาแบบเชิงคุณภาพผ่านการค้นคว้าจาก เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษา พบว่า สังคมท้องถิ่นมีการจัดการป่าชุมชนโดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ค่านิยม และอาศัยปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวงรวมทั้ง พระสงฆ์ เป็นรากฐานการขับเคลื่อนชุมชนผ่านการปลูกจิตสำนึกรักบ้านเกิด/ถิ่นเกิด/หรือท้องถิ่น และนำเอาวัฒนธรรมจารีตประเพณีท้องถิ่นมาเป็นวิถีปฏิบัติในการจัดการดูแลรักษาป่าของชุมชนท้องถิ่น เช่น การนำความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า การรักษา ป่าต้นน้ำ การใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่าและกุศลโยบายในการรักษาป่าผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นในแต่ละแห่ง

ภาวดี ทะไกรราช (2561) ได้วิจัยเรื่องการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 3 จังหวัดศรีสะเกษ โดย การมีส่วนร่วมของประชาชนในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อ 1) เพื่อศึกษาบริบทการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 3 จังหวัดศรีสะเกษ 2) เพื่อค้นหากิจกรรมและแนวทางการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 3 โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน 3) เพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 3 จังหวัดศรีสะเกษ กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ จำนวนทั้งสิ้น 515 คน โดยทำการสัมภาษณ์ข้อมูลแบบเจาะลึกกับผู้บริหารหน่วยงานด้านป่าไม้ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนและ ตัวแทนครัวเรือนในพื้นที่รวมจำนวนทั้งสิ้น 45 คน การสนทนากลุ่มกับตัวแทนหน่วยงานรัฐและตัวแทนชุมชน จำนวน 6 ครั้ง รวมจำนวน 120 คน การประชุมเสนอแนวทาง กับตัวแทนหน่วยงานรัฐและชุมชน จำนวน 7 ครั้ง รวมจำนวน 350 คน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยทำการจำแนกขั้นตอนการวิเคราะห์ออกเป็น 5 ขั้นตอนได้แก่ (1) การวิเคราะห์ด้วย วิธีอุปนัย (2) การตรวจสอบข้อมูล (3) การทำดัชนีข้อมูล (4) การทำข้อสรุปชั่วคราวและกำจัดข้อมูลและ (5) การสร้าง บทสรุป

ผลการวิจัย พบว่า 1. บริบทการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 3 จังหวัดศรีสะเกษ หรือป่าชุมชนวัดพระบาทภูสิงห์ ตำบลโคกตาล อำเภอภูสิงห์จังหวัดศรีสะเกษ เป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าฝั่งขวาห้วยศาลา ที่อยู่ตามแนวชายแดน ประเทศไทย-ประเทศ กัมพูชาประชาธิปไตย สถานภาพและบริบทป่าชุมชนได้รับการบริหารจัดการและการฟื้นฟู ดูแลร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐด้านป่าไม้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ บางพื้นที่พบว่ามีปัญหาการบุกรุกลักลอบตัดไม้ทำลายป่า และการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า ขณะที่ประชาชนในพื้นที่มีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรป่าชุมชนนี้เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ของพรรณไม้นานาชนิดที่กระจายไปทั่วบริเวณพื้นที่บริเวณป่า ชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งรวมอาหารของชุมชนในพื้นที่ มีทั้งพืชผัก ผลไม้ป่านานาชนิด สมุนไพรที่ประชาชนในชุมชน ได้นำมาใช้ประโยชน์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

2. การค้นหากิจกรรมและแนวทางการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 3 โดยการมีส่วนร่วมของ ประชาชน ได้แก่ การทำกิจกรรมรณรงค์ป้องกันการบุกรุกป่าชุมชน การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน สนับสนุนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันรักษาป่าชุมชนและกิจกรรมฟื้นฟูป่า การปลูกป่า การเพิ่มพื้นที่ป่า ตามบริเวณพื้นที่ในชุมชน การรายงานและแจ้งข้อมูล กรณีเกิดเหตุภัยพิบัติทางเขตพื้นที่ป่าชุมชน การประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลด้านการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ การจัดการป่าชุมชนผ่านมิติวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาและความเชื่อ เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในผืนป่า การจัดทำศาลเจ้าปู่ตา ศาลเจ้าที่ พิธีบวงสรวงป่า การส่งเสริมสนับสนุน และเปิดโอกาสให้ ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

3. การเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 3 จังหวัดศรีสะเกษ ในระดับ ครอบครัวและชุมชน ได้แก่ การจัดทำแผนงานพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรป่าชุมชน การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและ พัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนในการเฝ้าระวังป่าชุมชน การสร้างแผนงานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ การปลูกฝังจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่าชุมชนแก่เด็กและเยาวชน การกำหนดกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชน แนวทางในระดับหน่วยงานท้องถิ่น และจังหวัด ได้แก่ การประสานงานทำงาน ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าชุมชน การกำหนดแนวทางการจัดการระยะยาว เพื่อพัฒนาทรัพยากรป่าชุมชน พัฒนาระบบฐานข้อมูลที่ทันสมัยและเป็นปัจจุบัน สนับสนุนให้มีแผนพัฒนาตำบลในการ จัดการทรัพยากรป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 3 ปลูกฝังให้ประชาชนในพื้นที่มีความรู้สึก รักและหวงแหน รู้จักใช้ทรัพยากรป่าชุมชน สร้างอาชีพ สร้างป่าเศรษฐกิจของชุมชนในระดับนโยบายและระดับประเทศ ได้แก่ การสนับสนุน การดำเนินงาน สร้างขวัญกำลังใจแก่หน่วยงานป่าไม้ในระดับพื้นที่ ส่งเสริมด้านงานวิชาการ สนับสนุนอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ ในการจัดการป่าชุมชน และสร้างแนวทางในการลดความขัดแย้งกับประชาชนในพื้นที่ พิจารณานโยบายและแนวทาง ปฏิบัติงานที่เหมาะสมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนในระดับพื้นที่

จักรพงษ์ พวงงามชื่น (2556) ได้วิจัย เรื่องการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา บ้านทาปาเปา ตำบลทาปลาตุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านการมีส่วนร่วม พัฒนารูปแบบ

การมีส่วนร่วม และประเมินผลรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์จากประชาชน 212 คน ชุดคำถามและแบบสอบถามจากแกนนำการจัดการป่า 20 คน โดยวิธีการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1) เก็บข้อมูลพื้นฐานด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และสถิติเชิงพรรณนา 2) พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมด้วยเทคนิค A-I-C (Appreciation, Influence, and Control) และยุทธวิธีการนำเปลี่ยน (Strategies of change) ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นเทคนิคประกอบนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา และ 3) ประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมโดยการทดสอบเปรียบเทียบผลก่อนและหลังการพัฒนา จากกลุ่มตัวอย่าง 30 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนา และ McNemar test for the significance of changes

ผลการศึกษา พบว่า ชาวบ้านมีประวัติการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าในระดับหนึ่งผ่านมิติของวัฒนธรรม ประเพณีพิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ ก่อให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง ในภาพรวมชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในระดับปานกลาง ($x = 3.58$) การพัฒนาการมีส่วนร่วมขึ้นเห็นคุณค่า (A) พบว่า ผลของการทำลายป่าในอดีต ทำให้ปัจจุบันชาวบ้านหันมาฟื้นฟูป่าด้วยกิจกรรมต่าง ๆ อย่างจริงจัง ซึ่งในอนาคตชาวบ้านต้องการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติแก่ประชาชนทั่วไป และกลุ่มเยาวชนให้มากขึ้น ในขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) ชุมชนได้ระบุและจัดลำดับความสำคัญโครงการในอนาคตเพื่อส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จดียิ่งขึ้น และขั้นควบคุม (C) จากโครงการดังกล่าวชาวบ้านได้ร่วมกันวางแผนการดำเนินงาน และหาผู้รับผิดชอบในแต่ละโครงการอย่างชัดเจน สำหรับการประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วม พบว่า ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจก่อนและหลังการพัฒนาไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากการพัฒนาการมีส่วนร่วม

มนูญ เทศน์นำ และคณะ (2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การกระบวนกรและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านกาด(ตลาด)ซีเหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ป่าชุมชนบ้านกาดซีเหล็กได้เผชิญกับสภาพการถูกบุกรุกทำลายทั้งโดยนโยบายของรัฐในการเปิดสัมปทานการลักลอบตัดไม้ของคนในพื้นที่ และการบุกรุกพื้นที่เพื่อครอบครอง จนเกิดสภาพเสื่อมโทรมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ระบบการผลิตทางการเกษตร แหล่งอาหารเพื่อการบริโภค แหล่งสมุนไพร ความหลากหลายของพันธุ์พืชสัตว์ที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ปัญหาสิ่งแวดล้อมความแห้งแล้ง น้ำท่วม จนกระทั่งชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหา โดยร่วมกันจัดตั้งกลุ่มรักษาป่าเรียกว่า กลุ่มอาสาพิทักษ์ป่า มีการกำหนดระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า และการลงโทษผู้ลักลอบทำลาย การปลูกป่าการทำแนวกันไฟป่า โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการดำเนินงาน ประกอบกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐด้านการให้ความรู้ในการจัดการป่า การร่วมพัฒนากฎระเบียบให้สอดคล้องกฎระเบียบของรัฐ การสนับสนุนงบประมาณวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องทำให้ป่าฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ สามารถตอบสนองเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของชุมชน ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ อาหาร การศึกษา การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม และความเชื่อต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเกิดการรวมกลุ่มกับชุมชนภายนอกสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทั้งนี้ชุมชนได้วางแผนการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยคำนึงความมั่นคงยั่งยืนและแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนภาคชี้หลักดังนี้

1. การจัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องวนศาสตร์ชุมชน
2. การจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศึกษาธรรมชาติ มีเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ มีมีคฤหะศกชุมชนบริการนำเที่ยว
3. พัฒนาศักยภาพของชุมชน / กลุ่ม / องค์กรชุมชน ให้มีความเข้มแข็ง มีขีดความสามารถในการจัดการทุนหรือปัจจัยการผลิต ผลผลิตของชุมชนเพื่อใช้สอยระดับครอบครัวและพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การผลิตและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร การอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากไม้

สมเกียรติ อุ่นท้าว (2549) ได้วิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนบ้านฝาง อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ผลการวิจัย พบว่า มีการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน 5 ด้านได้แก่ 1. ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา 2. ภาษาและวรรณกรรม 3. ศิลปกรรมและโบราณคดี 4. การละเล่น ดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ 5. วิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

ทินกฤต นุตวงษ์ (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนกรณีศึกษาเปรียบเทียบชุมชน 2 แห่งในจังหวัดลำพูน โดยศึกษาชุมชนบ้านหนองไซและชุมชนบ้านทุ่งยาว ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งพบว่า ชุมชนบ้านหนองไซ ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นชุมชนหนึ่งที่ริเริ่มการดำเนินงานด้านป่าชุมชนมาเป็นระยะเวลาหนึ่งโดยได้มีรูปแบบและมีการจัดตั้งคณะกรรมการที่มีความชัดเจนในบทบาทและหน้าที่การดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม ปัญหาหนึ่งที่ชุมชนสะท้อนคือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การป้องกันและเฝ้าระวังคนภายนอกพื้นที่ที่เข้ามาหาผลประโยชน์จากผืนป่า รวมถึงข้อกักขังต่อกฎหมายที่เกี่ยวข้องในเรื่องของป่าชุมชน ส่งผลให้กระบวนการดูแลรักษาไม่เข้มแข็งเท่าที่ควร ดังนั้นนักวิจัยร่วมกับคณะกรรมการ และชุมชนจึงได้หารือและวางแผนร่วมกันในการออกแบบกระบวนการทำงานเพื่อสร้างการเรียนรู้และสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นต่อคนในชุมชนในเรื่องการดูแลรักษา และปกป้องผืนป่าโดยมีแนวทางที่จะศึกษาเปรียบเทียบและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับชุมชนบ้านทุ่งยาวซึ่งมีประสบการณ์ในการต่อสู้ การสร้างแนวทางการบริหารจัดการด้านป่าชุมชน ที่มีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จ เป็นที่ยอมรับของสาธารณะชน โดยคาดหวังจะให้เกิดการกระตุ้นและสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นภายในชุมชนต่อไป

ดุสิต เวชกิจและคณะ (2550) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน: ศึกษากรณีภาคเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา ปัจจัยที่มีอิทธิพล และประเด็นของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนทั้ง 16 จังหวัด ในภาคเหนือของประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่าชุมชนเริ่มมีการดำเนินการป่าชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2458 โดยมีวัตถุประสงค์หลักของการจัดการป่าชุมชน คือ การอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ การรักษาแหล่งต้นน้ำลำธาร การใช้เป็นแหล่งอาหารของชุมชน ฯลฯ พื้นที่ดำเนินการส่วนใหญ่เป็นป่าสงวนแห่งชาติและพื้นที่สาธารณะประโยชน์ มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนให้มาจัดการป่าชุมชน โดยมีการกำหนดกิจกรรมการดำเนินงานตามความเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกเสริมพื้นที่ป่าไม้ การจัดทำแนวเขตป่ามีการกำหนดระเบียบ/กฎเกณฑ์ในการจัดการป่า โดยมีหน่วยงานที่สนับสนุนการ

ดำเนินงาน ได้แก่ สำนักงานป่าไม้จังหวัดพื้นที่องค์กรเอกชน ฯลฯ ประชาชนมีความคาดหวังในการรักษาป่าชุมชนไว้เพื่อช่วยรักษาสภาพแวดล้อมและเกรงว่าชุมชนคงมีความเดือดร้อนถ้าป่าชุมชนหมดไป โดยการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งประชุมร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชน และการดำเนินกิจกรรมป่าชุมชน ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชนที่สำคัญคือ การใช้เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติและการเก็บหาของป่า สำหรับปัญหาอุปสรรคที่สำคัญต่อการดำเนินงานคือ การขาดแคลนงบประมาณ และขาดแคลนเครื่องมือ

การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนโดยมีเหตุผลสำคัญคือ เกรงว่าจะเกิดความเดือดร้อนถ้าป่าชุมชนหมดไป จึงเข้ามามีส่วนร่วมบ่อยครั้งด้วยตนเอง ทั้งเข้าร่วมประชุม และการสละแรงกายในการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ รองลงมาได้แก่ ขั้นตอนของการแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหา

สำหรับตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนนั้นพบว่า ปัจจัยพื้นฐานของบุคคล ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และปัจจัยด้านจิตวิทยาสังคม ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลต่อขั้นตอนต่าง ๆ ทั้ง 5 ขั้นตอนของการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน ได้แก่ การศึกษาสถานการณ์ การศึกษาปัญหา การหาแนวทางแก้ไข การดำเนินกิจกรรมและการติดตามและประเมินผล โดยตัวแปรที่มีความสำคัญสูงสุด ได้แก่ สถานภาพของบุคคลในหมู่บ้าน และการเป็นสมาชิกกลุ่ม

ชิ้น ศรีสวัสดิ์ (2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งพบว่า วัฒนธรรมเด่นที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมแบบชาวนา คือ มีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบพี่น้อง และนับถือกันแบบเครือญาติ มีความเคารพผู้อาวุโสในชุมชนมีความผูกพันกับป่ามาก่อนในอดีต มีความกตัญญูรู้คุณในสิ่งที่มีคุณ มีความเชื่อในผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการยอมรับเชื่อถือในระบบราชการ มีสัมพันธภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องมีความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าในหมู่บ้าน เกรงกลัวต่ออันตรายจากป่ากลัวถูกตำหนิ กลัวถูกลงโทษทั้งทางกฎหมายและทางสังคม มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายพอเพียงมีความสำนึกในความเป็นเจ้าของ มีความหวังใยในอนาคตของลูกหลาน มีความเกรงใจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปส่งเสริม และได้รับการหนุนช่วยจากภายนอก ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้มีความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีและขีดความสามารถของชุมชนมากขึ้น ซึ่งมิติทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้ส่งผลให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคี เห็นคุณค่าของป่าชุมชน เคารพเชื่อฟังในผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน และมีการรวมพลังเป็นหนึ่งเดียวเพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังได้พบว่าในชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ขาดความเป็นเอกภาพ เป็นชุมชนตั้งใหม่ที่มีคนในชุมชนอพยพมาจากหลายพื้นที่ ขาดผู้นำที่เข้มแข็ง ไม่เคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และต่อผู้อาวุโสและกฎระเบียบของชุมชนไม่ยอมรับไม่ศรัทธาในระบบราชการ ขาดสัมพันธภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีฐานทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง มีอาชีพไม่มั่นคงแน่นอน และอาศัยป่าเป็นแหล่งทำมาหากินเป็นหลัก จะเป็นชุมชนที่ขาดความรักสามัคคี ขาดสำนึกในความเป็นเจ้าของ มองไม่เห็นคุณค่าของป่า ไม่เคารพเชื่อฟังผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน เป็นสังคมที่ขาดเอกภาพ ขาดพลังในการจัดการป่าชุมชนเพื่อไปสู่ความ

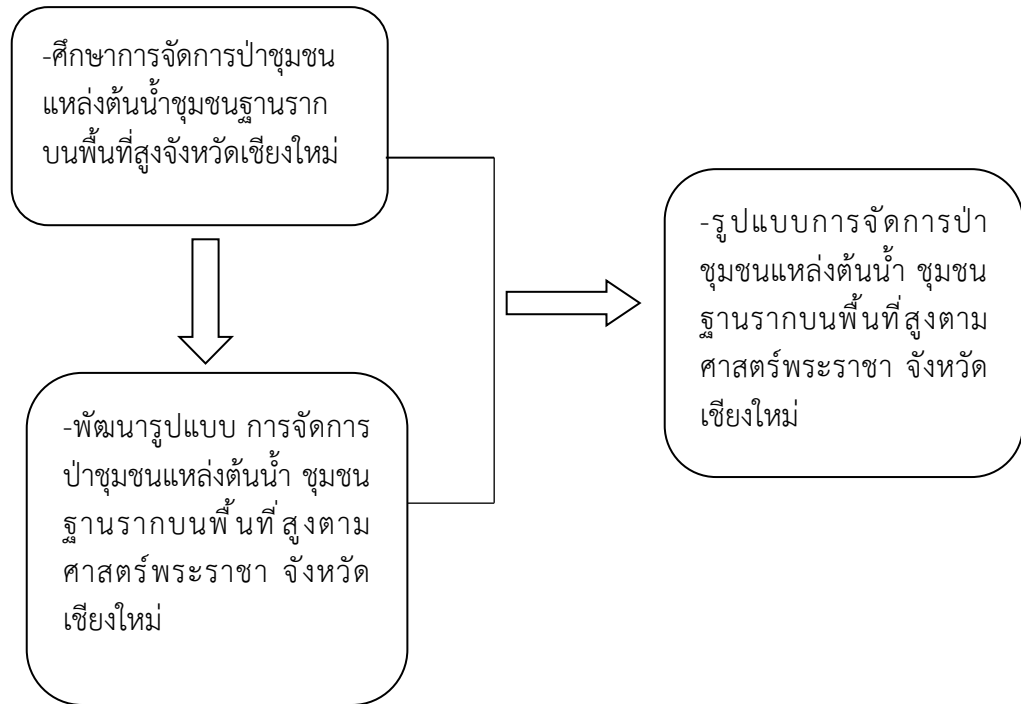
ยังยืน จึงควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การยอมรับและเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่า

สมพร พิมสาร (2549) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนของบ้านป่าลั่น หมู่ที่ 5 ตำบลปงน้อย กิ่งอำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงราย วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนในประเด็นปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนถึงปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนของบ้านป่าลั่น ตำบลปงน้อย กิ่งอำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แนวทางการสัมภาษณ์ในประเด็นหลักที่สร้างขึ้นกับหัวหน้าครอบครัวหรือตัวแทนครัวเรือนและผู้อาวุโสซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 20 รายการ รวมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำเสนอในรูปแบบของชีวประวัติ

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยภายในที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ รวมถึงรายได้ของคนในชุมชนบ้านป่าลั่น ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของบ้านป่าลั่น เพราะชาวบ้านป่าลั่นทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพรายได้น้อยหรือมาก โสดหรือสมรส มีการศึกษาหรือไม่มี ย่อมมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนโดยวิธีการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของชาวชุมชนบ้านป่าลั่น ที่ลองผิดลองถูกมาหลายครั้ง การใช้ประสบการณ์ที่ได้ผ่านการปฏิบัติหลายครั้ง การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน การใช้ความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของป่าพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ได้เล่าขานแก่ลูกหลานและการให้เข้าร่วมในการพิธีกรรมต่าง ๆ มาหลายรุ่นมาเป็นสิ่งเชื่อมโยงในลักษณะของการตัดสินใจรวมกลุ่มกันโดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มโดยความสมัครใจเพื่อรวมความคิด คัดค้นปัญหา และหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน คือเมื่อเกิดความแห้งแล้ง อากาศร้อนอบอ้าว น้ำทำการเกษตรไม่พอใช้ การเก็บหาของป่าเพื่อใช้สอยในครัวเรือนยากขึ้น ทำให้ชุมชนทราบปัญหาที่เกิดขึ้นได้แก้ไขปัญหามาโดยจัดตั้งกลุ่มป่าชุมชนขึ้นและต่อมาสมาชิกได้ดำเนินการคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชนเพื่อดำเนินการจัดการป่าใกล้ชุมชนให้เป็นป่าชุมชนของหมู่บ้านป่าลั่น พร้อมกับได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชนและร่วมกันกำหนดกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่า และการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนเพื่อให้ชาวชุมชนบ้านป่าลั่นและชุมชนใกล้เคียงทราบการดำเนินงานของคณะกรรมการในแต่ละเดือนจะมีการรายงานผลการปฏิบัติงานให้ที่ประชุมหมู่บ้านทราบเกือบทุกเดือน ส่วนปัญหาและอุปสรรคการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนส่วนใหญ่จะมาจากคนนอกชุมชนที่เข้ามาฉกฉวยประโยชน์จากป่าชุมชนของหมู่บ้านป่าลั่นและขณะเริ่มต้นการจัดการป่าชุมชน คนในชุมชนบ้านป่าลั่นก็มักจะลักลอบเข้าไปหาผลประโยชน์ในป่าชุมชนโดยไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบซึ่งคนในชุมชนและคณะกรรมการได้ชี้แจง อธิบายสิ่งที่จะเกิดความเสียหายกับพื้นที่ให้ทราบ ต่อมาปัญหานี้ก็หมดไป มีการปฏิบัติตามระเบียบที่กำหนดมากขึ้น

2.6 สรุปกรอบแนวความคิด

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่” คณะวิจัยได้วางกรอบและแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

3.1 รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการศึกษารายกรณี การลงพื้นที่ภาคสนาม การสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม การลงพื้นที่ สัมภาษณ์เชิงลึก และประชุมกลุ่มสนทนา โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

3.1.1 ขั้นตอนการวิจัย

1) การเตรียมงานด้านวิชาการและศึกษาบริบท

- (1) ส่องหนังสือเอกสารขออนุญาตศึกษาวิจัยในชุมชน /รวมทั้งผู้นำในชุมชนที่เกี่ยวข้อง
- (2) ศึกษาจากข้อมูลเอกสาร/งานวิจัยของชุมชน
- (3) ศึกษาจากการสัมภาษณ์
- (4) ศึกษาจากการลงพื้นที่สำรวจชุมชน การร่วมสังเกตการณ์ ซึ่งใช้ทั้งวิธีสังเกตการณ์แบบทั่วไป และวิธีสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมเฝ้าดูปรากฏการณ์กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

2) ศึกษาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

(1) จัดเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึก(In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับเจ้าอาวาส/แกนนำเยาวชน /แกนนำคณะทำงาน/แกนนำประชาชน โดยผู้วิจัยได้ประสานนัดวันและเวลาในการจัด และผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการสนทนาร่วมกันภายใต้กรอบประเด็นการวิจัยที่กำหนดไว้ สำหรับการสัมภาษณ์ กิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมายคณะผู้วิจัยได้สร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูล จากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล ทั้งจากการสร้างความคุ้นเคยเป็นรายบุคคลและการสร้างความคุ้นเคยในลักษณะกลุ่มจากนั้นจึงเริ่มทำการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลซึ่งคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์นั้น เป็นคำถามแบบไม่มีโครงสร้างและแบบมีโครงสร้างด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึก นอกจากนี้ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้รับความครอบคลุมและยังเป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

(2) ใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ โดยการพัฒนาแบบสัมภาษณ์ นำแบบสอบถามสัมภาษณ์ฉบับร่างเสนอที่ปรึกษางานวิจัย เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง รับข้อเสนอแนะ และดำเนินการปรับปรุงแก้ไขพร้อมทั้งนำแบบสัมภาษณ์ที่แก้ไขเรียบร้อยแล้วเสนอที่ปรึกษางานวิจัยพิจารณา และให้ความเห็นชอบ ส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบแบบสัมภาษณ์ จำนวน 3 ท่านและจัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปใช้ในกลุ่มประชากรตัวอย่างเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

3) พัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตาม ศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

(1) จัดเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับเจ้าอาวาส /คนในชุมชน/รวมทั้งผู้นำในชุมชนที่เกี่ยวข้อง อาทิ ปราชญ์ชาวบ้าน โดยนัดเวลาในการมาพูดคุยกัน ซึ่งผู้วิจัยเองได้เตรียมเนื้อหา คือ การลำดับขั้นตอน การดำเนินการจัดเวทีชุมชน การเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดเวที เช่น เครื่องบันทึกเสียง กระดาษปฐพีปากกาเมจิก สมุด ปากกา เทป โดยผู้วิจัยได้ทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการสนทนาร่วมกัน ภายใต้กรอบประเด็นการวิจัยที่กำหนดไว้ สำหรับการสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยได้พยายามสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูล จากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล ทั้งจากการสร้างความคุ้นเคยเป็นรายบุคคล และการสร้างความคุ้นเคยในลักษณะกลุ่มจากนั้นจึงเริ่มทำการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล ซึ่งคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์นั้น เป็นคำถามแบบไม่มีโครงสร้างและแบบมีโครงสร้างด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึก นอกจากนี้ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้รับ มีความครอบคลุม และยังเป็น การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งการจัด เวทีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยจัดทั้งหมด 4 ครั้ง

(2) ใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ โดยการพัฒนาแบบสัมภาษณ์ นำแบบสอบถามสัมภาษณ์ ฉบับร่างเสนอที่ปรึกษางานวิจัย เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง รับข้อเสนอแนะ และดำเนินการปรับปรุงแก้ไขพร้อมทั้งนำแบบสัมภาษณ์ที่แก้ไขเรียบร้อยแล้วเสนอที่ปรึกษางานวิจัยพิจารณา และให้ความเห็นชอบ ส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบแบบสัมภาษณ์ จำนวน 3 ท่านและจัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปใช้ในกลุ่มประชากรตัวอย่างเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2 ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ นอกจากการศึกษาเอกสารแล้วยังเน้นการวิจัยภาคสนาม (Field Study) และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ดังนั้น การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และผู้ร่วมปฏิบัติการ (Participants) ดังนี้และการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ครอบคลุมบริบทการศึกษาวิจัย โดยมีการเจาะจงจำนวนเขตการศึกษาวิจัย คือ ประชากรในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอเอะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

1) ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชุมชน (ผู้นำจิตวิญญาณ) กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอเอะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

2) กลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการสุ่มตัวอย่างของประชากร

โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงจาก ผู้ที่เกี่ยวข้องชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ

3) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการศึกษาประกอบด้วย

1. ผู้ใหญ่บ้านชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ 1 คน
2. นายกองค้การบริหารส่วนตำบลแจ่มหลวง 1 คน
3. คณะกรรมการหมู่บ้านบ้านแอะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ 10 คน
4. ประชาชนชุมชน /ผู้นำจิตวิญญาณ 1 คน
5. ผู้สูงอายุชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ 3 คน

รวม 16 รูป/คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง ประกอบกับการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ระดับความคิดร่วมกัน โดยมี กล้องถ่ายรูป สมุดจดและเครื่องบันทึกเสียงใช้บันทึกข้อมูลจากผู้วิจัยได้จาก สัมภาษณ์ ประเด็นข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่ได้จากผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งบันทึกข้อสังเกตและการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัยเองในแต่ละช่วงของการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

3.4 การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

การศึกษาและวิจัยในครั้งนี้ ประกอบไปด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยคณะผู้วิจัยพัฒนาแบบสัมภาษณ์ จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ โดยมีผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบจำนวน 3 ท่าน ได้แก่ 1) พระมหาวิเศษ ปญญาวชิโร, รศ.ดร. 2) ผศ.ดร.ตระกูล ชำนาญ 3) ผศ.ดร. โผน นามณี อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องโดยใช้ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับจุดประสงค์ (Index of Item Objective Congruence : IOC) และสามารถนำไปทดสอบ (Try –Out) กับกลุ่มลักษณะที่คล้ายกัน จำนวน 30 คน จากนั้นนำความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญและกลุ่มประชาชนที่ไปทำการทดลองใช้ มาปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้มีเครื่องมือวิจัยที่มีคุณภาพ โดยผลการทดสอบได้ค่าความเชื่อมั่นในภาพรวมอยู่ที่ 1.00

3.5 วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น นักวิจัยลงพื้นที่ภาคสนาม และเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ได้แก่ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้วยตนเอง ตลอดจนถึงให้นักศึกษาระดับมหาบัณฑิต ของคณะศาสนาและปรัชญา

จำนวน 5 ท่าน โดยมีหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์เกี่ยวกับชุมชนแต่ละชุมชน เกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมของแต่ละวัด/ชุมชน ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บรวบรวมด้วยตนเอง ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการพบเห็นจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และข้อมูลที่เป็นข้อสรุปจากการที่ได้จัดเวทีการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ตลอดจนนำไปสู่การสังเคราะห์ข้อมูลโดยนักวิจัยสังเคราะห์ข้อมูลจากที่รวบรวมและจัดเก็บจากกลุ่มเป้าหมาย ทั้งจากเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึก (Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การสังเคราะห์จากเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ โดยการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเชิงคุณภาพโดยนักวิจัย

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพได้แก่ ข้อมูลเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนาในเนื้อหาสาระ (Content Analysis) ที่มีความสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นจัดประเภท/กลุ่มข้อมูล เพื่อให้ได้ชุดข้อมูลที่สามารถเสนอเป็นข้อเท็จจริง และใช้ประกอบการวิเคราะห์อภิปราย ซึ่งมีการให้เหตุผลเชิงตรรกะ นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนา เพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้

3.7 การจัดทำคู่มือ

การจัดทำคู่มือ เมื่อได้ผลการศึกษาเชิงคุณภาพแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์ จากนั้นนำผลจากการสังเคราะห์ที่ได้มาจัดทำร่างคู่มือ และให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาแล้วดำเนินการจัดพิมพ์และนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พัฒนาและนำเสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ จากผลการศึกษา ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบบคุณภาพ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยแบ่งเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพทั่วไปการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่
2. การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่
3. นำเสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอาะศาสตร์พระราชา
4. อภิปรายผลการศึกษาและวิจัย

4.1 ผลการศึกษาสภาพทั่วไปการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

จากการสัมภาษณ์และวิพากษ์ของปราชญ์ชาวบ้านและคณะกรรมการป่าชุมชน ได้ผลการศึกษาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้

4.1.1 ข้อมูลทั่วไปและบริบทชุมชน

1) ประวัติศาสตร์ชุมชน

บ้านแอเอาะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ รหัสไปรษณีย์ 50270 เมื่อประมาณ 120 ปี ที่ผ่านมา บ้านแอเอาะแต่เดิมไม่มีชื่อนามเรียกแต่อย่างใด เป็นสภาพที่เต็มไปด้วยป่าไม้ มีทั้งไม้สนสามใบ และพันธุ์ไม้ต่าง ๆ อยู่มากมาย ชาวบ้านได้ย้ายมาจากหมู่บ้านขุนแม่รวมบ้าง บ้านขุนแม่หยอดบ้าง บ้านโป่งสะแยงบ้าง ฯลฯ มาอาศัยอยู่ที่แหล่งน้ำแห่งนี้ ชื่อสายน้ำขุนแม่รวม หรือที่เรียกเป็นภาษา ปกาเกอญอ ว่า “เมโลโกละ” ซึ่งจะมีน้ำไหลผ่านตลอดปี จากการโยกย้ายไปมา ทำให้จำนวนหลังคาเรือนเริ่มเพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากร จากเดิมมีเพียง 5 หลังคาเรือน ก็เป็น 10 หลังคาเรือน และเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวบ้านได้อาศัยแหล่งน้ำสายนี้เพื่อทำการเกษตร และใช้อุปโภค บริโภค ในแหล่งน้ำขุนแม่รวม มีสัตว์จำพวกหนึ่ง ชาวบ้านเรียกว่า “ตัวแอเอาะ” ตัวแอเอาะนี้อาศัยอยู่ในน้ำ ลักษณะคล้ายตัวกิ้งก่า แต่ตัวแอเอาะจะมีสีดำ และจุดสีส้มอมแดงเต็มตัวขบอบอยู่ในน้ำหรือที่ขึ้นและจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านแอเอาะ ตั้งแต่นั้นมา จนถึงปัจจุบัน

2) ข้อมูลประชากร

ประชากรหมู่บ้านแอเอะทั้งหมด มีจำนวน 270 คน แยกเป็นชาย 135 คน หญิง 136 คน แยกเป็นเด็กชาย 57 คน เด็กหญิง 50 คน เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง (สะกอ) ทั้งหมด มี 48 ครัวเรือน นับถือศาสนาพุทธ 3 หลังคาเรือน มีจำนวนประชากร 17 คน ศาสนาพุทธและความเชื่อเรื่องผี มี 38 หลังคาเรือน มีประชากร 224 คน และศาสนาคริสต์ 9 หลังคาเรือน มีประชากร 29 คน

3) วัฒนธรรมและวิถีชีวิต

วัฒนธรรมที่เป็นลักษณะเด่นของชนเผ่ากะเหรี่ยง หรือ ปกาเกอญอ ที่สำคัญคือ การสร้างบ้านเรือน การแต่งกาย และภาษา ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดต่อไปนี้

การสร้างบ้านเรือน

ในอดีตการสร้างบ้านเรือนของชนเผ่ากะเหรี่ยง หรือชาวปกาเกอญอดั้งเดิม เป็นบ้านลักษณะยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 5-6 ฟุต นิยมใช้ไม้ไผ่สำหรับปูพื้น และกั้นฝาห้อง ส่วนไม้แก่นจะทำเป็นเสาบ้าน และมุงหลังคาด้วยหญ้าคา ในบ้านจะเป็นห้องเดียว หรืออาจเป็นสองห้องก็ได้ โดยจะแยกกั้นฝาห้อง ทำเป็นห้องนอนอีกต่อหนึ่ง และสิ่งที่สำคัญในห้องนอนจะแบ่งเป็นห้องสำหรับนอนหรือพักผ่อน 3 ส่วน คือ ส่วนซ้าย ส่วนขวา ส่วนกลางของบ้าน และตรงกลางบ้าน มีเตาไฟสำหรับหุงต้ม หรือบรรเทาความเหน็ดเหนื่อย และโรครภัยไข้เจ็บ ไว้ตรงกลางทั้ง 3 ส่วน ส่วนหน้าบ้านหรือด้านหน้าของบ้านก็จะทำการต่อเติม เพื่อให้บ้านมีขนาดใหญ่และกว้าง ใช้เก็บสิ่งของเครื่องใช้ในบ้านต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า อุปกรณ์ในครัวเรือน น้ำดื่ม น้ำใช้ เป็นต้น หรือเป็นที่นั่งเล่น ที่พักผ่อน หรือที่ทานข้าวปลาอาหาร แต่บางครอบครัวที่มีฐานะดี ก็ทำการสร้างบ้านเป็นสองหลังเชื่อมต่อกัน จะสร้างด้วยไม้แก่น ไม้แป้น มุงหลังคาด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี แยกห้องหลังหนึ่งเป็นห้องนอน และอีกหลังหนึ่งเป็นห้องครัว แต่จะไม่มีการติดเพดาน ปัจจุบันลักษณะการสร้างบ้านเรือนของเผ่ากะเหรี่ยงบ้านแอเอะนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเนื่องมาจากความก้าวหน้าและความเจริญด้านวัตถุหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ สังเกตได้ว่าการสร้างบ้านในปัจจุบันร้อยละ 95 เป็นบ้านสองหลัง และใช้ไม้แผ่นหรือไม้แป้น แทนไม้ไผ่มุงหลังคาด้วยกระเบื้อง หรือสังกะสีแทนหญ้าคา หรือใบตอง มีการทาสีเติมสีให้มีความสวยงาม เป็นการป้องกันปลวก แมลงมาทำลายไม้ กัดกินไม้

การแต่งกาย

การแต่งกายของเผ่ากะเหรี่ยงนั้น จะต้องทำการแยกแยะให้ชัดเจน ว่าแต่ละคนอยู่ในสถานภาพใด เพื่อไม่ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวาย กรณีตัวอย่างแรก เช่น ผู้หญิงที่ยังโสด คือยังไม่เคยแต่งงาน หรือสมรส ต้องสวมเสื้อสีขาวที่ทอเอง ขนาดตามสัดส่วนของร่างกายตัวบุคคล ยาวถึงหน้าแข้ง หรือเลยหน้าแข้ง เพื่อให้เกิดความเรียบร้อย เรียกเสื้อชนิดนี้ว่า “เซวา” กรณีตัวอย่างที่ 2 ผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว หมายถึง ผู้หญิงที่เคยแต่งงาน หรือสมรสแล้ว ชุดที่สวมต้องเป็นเสื้อยาวถึงเอว และกระโปรงที่ทอเองเช่นกัน เสื้อจะเรียกว่า “เซซู” ส่วนกระโปรงเรียกว่า “หนี” และจะมีเสื้อแขนยาวที่หาจากร้านค้า มาสวมทับคลุมร่างกาย ส่วนที่เหลือ และห้ามกลับมาสวมชุดขาว หรือ “เซวา” อีกเด็ดขาด มีความเชื่อว่าหากแต่งงานแล้วแต่กลับมาใส่ชุดขาวอีก คนๆ นั้นต้องมีอันเป็นไปจะต้องพบกับสิ่งชั่วร้าย ส่วนผู้ชายทั้งเด็กและผู้ใหญ่เสื้อที่สวมจะเป็นลักษณะ หรือรูปแบบเดียวกัน คือเป็นเสื้อประจำเผ่า ที่ญาติพี่น้องที่เป็นผู้หญิงทอให้ และจะเป็นสีแดง ที่เรียกว่า “เซกอ” เสื้อประจำเผ่ากะเหรี่ยงไม่สามารถทอออกมาเป็นเสื้อแขนยาวได้ ฉะนั้นเสื้อกะเหรี่ยงจะมีแต่แขนสั้นเท่านั้น

ในปัจจุบันเทคโนโลยีมีการพัฒนาและเจริญก้าวหน้าอย่างมาก ระบบวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ก็เปลี่ยนไป และทำให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มมากขึ้นจากเดิมชนเผ่ากะเหรี่ยงจะมีความเป็นอยู่อย่างสันโดษ พออยู่ พอกิน เหลือกก็แบ่งกันกิน แบ่งกันใช้ แต่ปัจจุบันกลายเป็นการใช้ชีวิตแบบสังคมนิยม ทุนนิยม และบริโภคนิยม เป็นอย่างมาก สังเกตจากเดิมคนเผ่ากะเหรี่ยงมีชุดเสื้อผ้าเพียงไม่กี่ชุด แต่ในปัจจุบันมี 10-20 ชุดต่อคน และส่วนใหญ่เป็นชุดที่ซื้อมาทั้งนั้น และบางคนกลับไม่เห็นความสำคัญของชุดประจำเผ่า และไม่นิยมสวมใส่ เห็นว่าเป็นเรื่องน่าอาย กลัวคนอื่นเขาจะรู้ว่าตนเป็นกะเหรี่ยง ทำให้ชุดประจำเผ่าถูกลืม ถูกทิ้ง และกำลังจะสูญหายไปจากหมู่บ้าน และบางคนมีสวมใส่เฉพาะวันสำคัญ เช่น วันสำคัญของชนเผ่า หรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หลังจากนั้นก็นำไปเก็บไว้เหมือนเดิม โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่น ที่มีรสนิยมผิดไปจากเดิม นิยมอะไรที่แปลกใหม่ ตามโฆษณาต่าง ๆ ส่วนพ่อแม่หรือคนเฒ่าคนแก่ก็ยังสวมใส่ และให้ความสำคัญกับชุดประจำเผ่าอยู่

4) การตั้งถิ่นฐานและลักษณะบ้านเรือน

การตั้งถิ่นฐาน

ชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง หรือ “ชาวปกากะเยอ” อาศัยอยู่ตามป่าเขา อยู่กินกับธรรมชาติ สิ่งสำคัญในการตั้งถิ่นฐาน คือ ต้องดูแหล่งน้ำเป็นหลักและต้องคำนึงถึงอนาคตข้างหน้าด้วยว่า น้ำเหล่านี้จะเพียงพอต่อการบริโภคหรือไม่ และอีกอย่างก็อพยพตามผู้นำชุมชนหรือผู้นำกลุ่ม

ลักษณะการสร้างบ้าน

ลักษณะการสร้างบ้านของชนเผ่ากะเหรี่ยง แต่เดิมจะใช้ไม้ไผ่ ใบหญ้า ใบตองมากกว่า เพราะในอดีตไม้ไผ่ถือว่าสำคัญมากในการสร้างบ้าน เพราะมีบางคนสร้างบ้านด้วยไม้ไผ่ทั้งหลัง แม้กระทั่งการมุงหลังคาก็ยังใช้ไม้ไผ่ สาเหตุคือ ไม้ไผ่เป็นทรัพยากรที่หาง่าย ตัดง่าย และสะดวกสบายต่อการเปลี่ยน หรือสร้างใหม่ แต่การสร้างบ้านนั้นต้องเป็นบ้านยกพื้นสูง เพราะชนเผ่ากะเหรี่ยงอาศัยอยู่ตามไหล่เขา หากสร้างติดกับพื้นก็อาจจะไม่ปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ และป้องกันความสกปรกเลอะเทอะ ตลอดจนสัตว์หรือแมลงขึ้นบ้าน อีกสาเหตุหนึ่งก็คือ ชนเผ่ากะเหรี่ยงนิยมเลี้ยงสัตว์ส่วนตัวไว้ได้ถุนบ้าน เช่น วัว ควาย หมู หรือไก่ เป็นต้น จึงต้องทำการสร้างบ้านยกพื้นสูง

ฉะนั้นการสร้างบ้านของชนเผ่ากะเหรี่ยง คือ เป็นบ้านยกพื้น ทำจากไม้ไผ่ มุงหลังคาด้วยหญ้าคา เป็นหลัก แต่ในปัจจุบันพัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีมีความก้าวหน้ามาก จึงเป็นเหตุทำให้วัฒนธรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป รวมไปถึงวัฒนธรรมการสร้างบ้านอีกด้วย แต่เดิมเป็นบ้านยกพื้น แต่ปัจจุบันเริ่มเห็นการสร้างบ้านติดพื้นเพิ่มมากขึ้น เพราะการได้รับอิทธิพลจากสังคมเมือง หรือนิยมสร้างบ้านสองชั้นกันเพิ่มมากขึ้น แต่หมู่บ้านแอะเอะก็ยังไม่ทอดทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิม เพราะปัจจุบันในหมู่บ้านแอะเอะยังไม่มีบ้านสองชั้น หรือบ้านติดพื้น จะมีบ้างก็ส่วนของกระเบื้อง สีกระสี และสีต่าง ๆ ตามหลังคาหรือผนังบ้าน แต่ก็มีเพียงไม่กี่หลังเท่านั้น และการใช้ไม้ไผ่สร้างบ้านก็น้อยลง และการใช้ไม้แก่นเพิ่มมากขึ้น แต่ลักษณะการสร้างบ้านยังเหมือนเดิม

5) เทคโนโลยีด้านการผลิต

ปัจจุบันบ้านแอะเอะนั้น มีเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทมากขึ้น จึงทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมนั้นเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ใช้ในการผลิตมีดังต่อไปนี้

รถไถ

ย้อนไปในอดีต ตามบন্দอยในป่าเขา หรือชาวปกากะญอเอง อาจจะไม่รู้จักรถไถ และไม่คิดว่ารถไถจะเกิดขึ้นมาได้ แต่ที่รู้จักและผูกพันกันมากที่สุดคือ กระบือ หรือภาษาชาวบ้านเรียกว่าควายนั่นเอง ชาวปกากะญออาศัยควายเป็นแรงงานในการไถนา หากครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งที่ มีนาครอบครัวนั้นมักจะเลี้ยงควาย และถือว่าควายเป็นสัตว์ที่มีประโยชน์มาก และใช้งานควายมาก เพราะฉะนั้นชาวปกากะญอจึงมีพิธีประเพณีมัดมือ ดำหัวควายปีละครั้ง สองครั้ง แต่ปัจจุบันวิถีชีวิตเหล่านั้นได้สูญหายไปจากหมู่บ้านแล้ว เพราะความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้ามามีอิทธิพลอย่างมาก เพราะทำให้การไถนาสะดวกสบาย และรวดเร็วขึ้น มนุษย์ทุกคนก็อยากสบาย บางคนจึงต้องขายควายเพื่อซื้อรถไถมาทำการเกษตรแทน ทำให้ช่วยลดการใช้แรงงานในการผลิต

รถยนต์

ปัจจุบันในหมู่บ้านแอเอะ มีรถยนต์อยู่สองคันเพื่อไว้ใช้งาน หากต้องการทำการจ้างรถมาใช้งานเฉพาะฤดูขนข้าวจำเป็นและต้องอาศัยรถในการขนส่ง แต่ภายในชุมชนมีรถเพียงสองคัน ฉะนั้นจึงไม่พอเพียงต่อการขนส่ง จึงต้องอาศัยรถจากชุมชนอื่นมาช่วยในการขนส่ง เพื่อให้เกิดความรวดเร็ว แต่เดิมนั้นชาวปกากะญออาศัยช้างและแรงงานคนในการขนข้าวเปลือก แต่แรงงานช้างและแรงงานคนนั้นไม่สามารถขนหีบเครื่องจักรได้ จึงทำให้คนล้มและทอดทิ้งมันไป ถึงตอนนี้หมู่บ้านแอเอะไม่มีช้างเหลือเลย

โรงสีข้าว

โรงสีข้าวในหมู่บ้านแอเอะ มีเพียงแห่งเดียว ทุกคนในชุมชนจะต้องมาสีข้าวที่นี่ที่เดียว เพราะปัจจุบันวิถีชีวิตชาวปกากะญอเปลี่ยนไปกับเทคโนโลยีทางวัตถุ โดยอ้างว่าไม่มีเวลา ไม่มีแรง ตำข้าวเหมือนในอดีต เพราะอดีตชาวปกากะญอจะตำข้าวเอง ฉะนั้นได้หมู่บ้านทุกหลังคาเรือนจะต้องมีครกตำข้าว ปัจจุบันก็ยังมียู่อีกมากในบ้านแอเอะ แต่คนไม่นิยมตำ เนื่องจากจะอาศัยโรงสีข้าวมากกว่า

อุปกรณ์ทางการเกษตร

อาชีพดั้งเดิมของชนเผ่ากะเหรี่ยง ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน คือ ทำไร่ ทำนา และทำสวน ดังนั้น อุปกรณ์ทางการเกษตรที่ต้องมี คือ มีด จอบ เสียม ฯลฯ และอุปกรณ์เหล่านี้มีมากกับการเกษตรของชาวปกากะญอมานานแล้ว และไม่สามารถตอบได้ว่ามันเข้ามาเมื่อใด เพราะแม้มันจะไม่มีขายในตลาด ชาวไร่ ชาวนาก็สามารถตีหรือทำเองได้

6) ข้อมูลวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ

ชนเผ่ากะเหรี่ยงหรือ ปกากะญอ เป็นอีกชนเผ่าหนึ่งที่มีวัฒนธรรมอันหลากหลายในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะประกอบด้วย

วัฒนธรรมด้านครอบครัว

ชาวปกากะญอ ยึดถือครอบครัวผัวเดียวเมียเดียว และจะเป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยว เมื่อได้แต่งงานกันแล้วก็จะอยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยมีการหย่าร้างกัน มีบ้างที่ส่วนน้อยพ่อแม่จะทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกทุกคนในครอบครัว เมื่อลูกโตมีครอบครัวกันแล้วก็จะแยกครอบครัวไปสร้างบ้านหลังใหม่ แต่ต้องมีคนหนึ่งซึ่งก็ต้องตกลงกันเองต้องเลี้ยงดูพ่อแม่และอยู่บ้านหลังเดิมของพ่อแม่ต่อไปจนกว่าจะหมดลมหายใจ

วัฒนธรรมด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจชาวปกากะญอ บ้าแอะแอะ คือ ทำไร่ ทำนา และทำสวน เป็นอาชีพหลัก เพื่อนำข้าวมาบริโภคต่อชีวิตไปวัน ๆ หรือหากมีมากก็มีการขายบ้าง แต่ข้าวจะขายไม่มาก ส่วนมากจะใช้บริโภคเองมากกว่า และอาชีพรอง คือรับจ้าง ภายในชุมชน หรือนอกชุมชนเพื่อหารายได้มาเก็บไว้ใช้ในครอบครัว เช่น รับจ้างปลูกผัก ถางหญ้า ปลูกข้าวโพด หรือพรวนดิน เป็นต้น

ส่วนการทำสวน ก็จะมี 2 ประเภท ประเภทแรก คือ ปลูกไว้บริโภคเอง ประเภทที่สองปลูกเพื่อขาย หากปลูกไว้บริโภคเองก็จะปลูกไม่มากเหมือนกับปลูกเพื่อเป็นพืชเศรษฐกิจและเศรษฐกิจที่ไม่แน่นอน คือ การเลี้ยงสัตว์ ขนเผ่ากะเหรี่ยงนิยมเลี้ยงสัตว์ก็ตาม แต่สัตว์เลี้ยงนั้น ไม่ใช่เป็นสัตว์ที่เลี้ยงไว้เพื่อค้าขายเป็นอาชีพ แต่เลี้ยงตามประเพณี จะขายเป็นบางกรณีเท่านั้นเช่นจำเป็นต้องขายหรือมีคนมาขอซื้อแต่ส่วนใหญ่จะไม่ขาย จะเลี้ยงไว้เป็นสัตว์มรดกของครอบครัว ไว้ให้ลูกหลานต่อไป โดยเฉพาะวัว และควาย เป็นต้น โดยรวมแล้วขนเผ่ากะเหรี่ยง จะปลูกพืชผัก ที่เป็นอาชีพ หรือพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ กะหล่ำปลี มัน ต้นหอมญี่ปุ่น ข้าวโพด ถั่วลิสง พักทองญี่ปุ่นฯ ส่วนพืชผักผลไม้ที่ปลูกเพื่อบริโภคเอง เช่น มะม่วง มะละกอ ขนุน ฝรั่ง ฯ และสัตว์เลี้ยงที่นิยมเลี้ยงมาก คือ ไก่ หมู วัว ควาย แมว สุนัข เป็นต้น ไก่และหมูเป็นสัตว์สำหรับประกอบพิธีกรรม ส่วนสัตว์ ที่เลี้ยงเพื่อเฝ้าบ้านหรือนำไปไร่ ไปนา คือ แมวและสุนัข

วัฒนธรรมด้านการเมืองในชุมชน

ในหมู่บ้านแอะแอะ แบ่งผู้นำออกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย

- ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ คือผู้นำทางความเชื่อ หรือจิตวิญญาณ จะแยกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ผู้นำทางความเชื่อดั้งเดิม รวมถึงหมอผี หรือหมอพื้นบ้าน เป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้าน และจะมีอิทธิพลต่อชีวิตคนในชุมชนด้านความเชื่อและการดำรงชีวิตมาก และฝ่ายที่สอง คือ ฝ่ายผู้นำทางศาสนา ในชุมชนมีสองศาสนาด้วยกัน ซึ่งประกอบด้วย พระพุทธศาสนา และศาสนาคริสต์

- ผู้นำที่เป็นทางการประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน

วัฒนธรรมด้านศาสนา

ชุมชนบ้านแอะแอะ เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีความหลากหลายทางความเชื่อ และวัฒนธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย

1. ความเชื่อเรื่องผีวิญญาณ เทพเจ้าและบรรพบุรุษ ที่มีอิทธิพลต่อการกระทำของชนเผ่า เพราะเชื่อว่าบุคคลใดทำผิดผี ลบหลู่ผี จะต้องถูกผีลงโทษ จึงทำให้ผู้คนเกิดความเกรงกลัวต่อการทำชั่ว หรือสิ่งไม่ดี

2. ความเชื่อเรื่องพุทธ-ผี คือ นับถือทั้งศาสนาพุทธและผี และเป็นความเชื่อของคนส่วนใหญ่ที่นับถือกันมากที่สุดในชุมชน

3. นับถือศาสนาพุทธ ที่นับถือพระพุทธศาสนา หรือตัดผีแล้วแสดงตนเป็นพุทธมามกะมีเพียง 3 ครอบครัว

4. นับถือศาสนาคริสต์ ในชุมชนมีประชากรที่นับถือศาสนาคริสต์อยู่ 9 ครอบครัว

วัฒนธรรมด้านการศึกษา

ประชากรคนรุ่นหลังส่วนมากได้รับการศึกษา เพราะปัจจุบันการศึกษาเปิดโอกาสกว้างขึ้น ให้ทุกคนมีสิทธิในการศึกษาหาความรู้มาพัฒนาตัวเอง ดังนั้นทุกคนก็ได้รับการสนับสนุนจากพ่อแม่ญาติพี่น้อง เพราะไม่อยากเห็นสภาพลูกหลานต้องยากลำบากเหมือนตัวเอง แม้ปัจจุบันหมู่บ้านแอเอะจะยังไม่มีโรงเรียนก็ตาม แต่เด็กทุกคนก็ได้รับโอกาสทางการศึกษาเหมือนหมู่บ้านอื่น แยกย้ายกันไปศึกษาหาความรู้ โดยส่วนมากจะไปเรียนที่โรงเรียนบ้านห้วยยา และโรงเรียนบ้านขุนแม่รวม ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จบจากนี้ก็จะแยกย้ายกันไปสถานศึกษาอื่นต่อไปอีกตามความเหมาะสมทางฐานะของครอบครัว

7) โครงสร้าง / องค์กร / ผู้นำ

ชุมชนบ้านแอเอะ เป็นชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง (สะกอ) หรือ ชาวปกากะญอ โดยจะแบ่งผู้นำออกเป็น 2 ประเภท คือ

ผู้นำชุมชน

1.1 ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งประกอบด้วย

- ผู้อาวุโส ปู่จารย์ (ฮีโป) ในชุมชน คือ นายตีคา สุขตามยอดดอย ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณี วัฒนธรรมของชนเผ่าในชุมชน

- หมอผี มีหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เช่น การเรียกขวัญ สะเดาะเคราะห์ เป็นต้น

- พระภิกษุสงฆ์ สามเณร ประกอบพิธีสำคัญทางพระพุทธศาสนา และเป็นที่พักพิงทางใจของชาวบ้าน

- ผู้นำทางศาสนาคริสต์ ก็ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเช่นเดียวกัน

1.2 ผู้นำที่เป็นทางการ ซึ่งประกอบด้วย

- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ นายพะเจิดา บ้านจันทร์แจ่ม ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งปกครองดูแลสมาชิกในชุมชน เช่น การแจ้งเกิด แจ้งตาย เป็นต้น

- สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) คือ นายพัชรพล หงส์กนกรัตน์ มีหน้าที่ในการสนองนโยบายของรัฐ เกี่ยวกับการบริหารงานต่าง ๆ เช่น โครงการหมู่บ้าน เป็นต้น

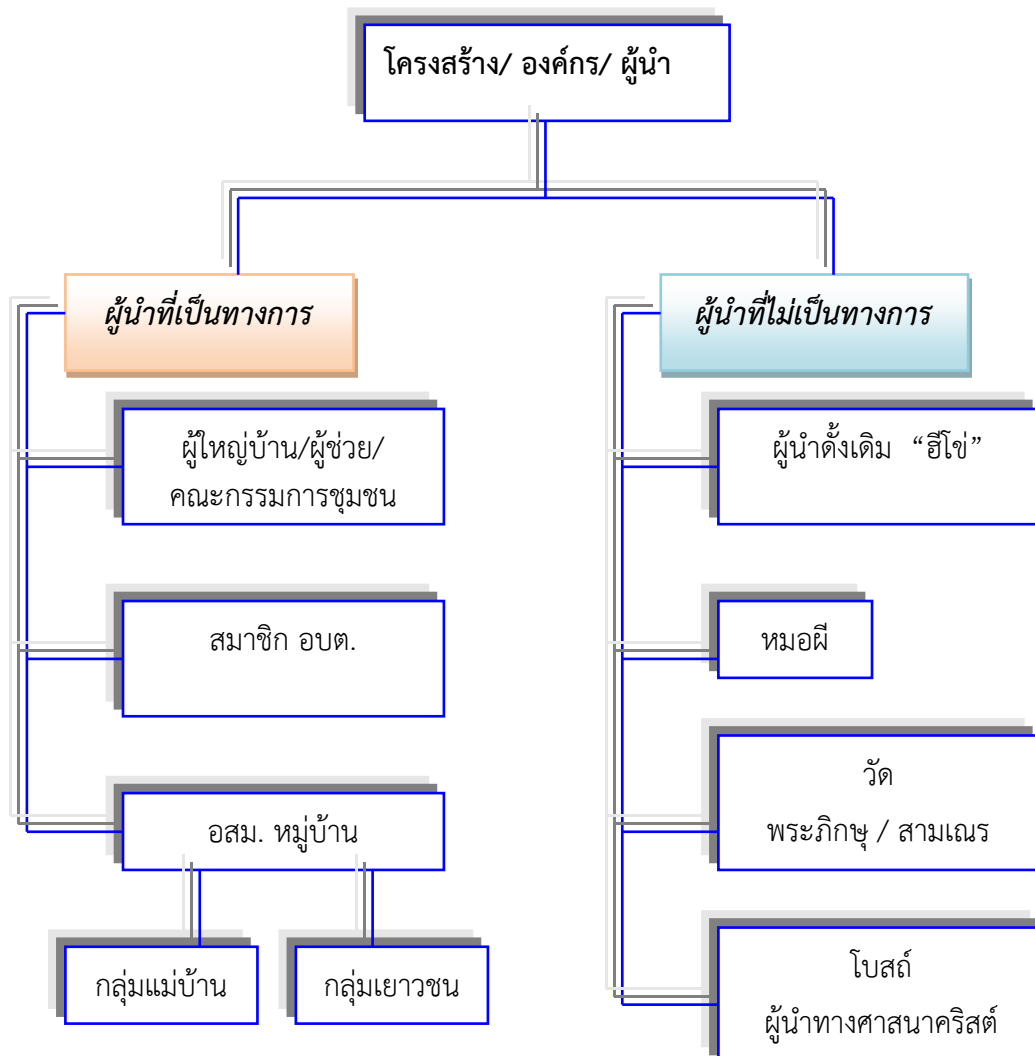
องค์กรชุมชนบ้านแอเอะ มีดังนี้

1. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (เด็กวัยก่อนเรียน) มีหน้าที่อบรมขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาสู่เด็กขั้นต่อไป

2. อาศรมพระธรรมจาริก หรือ ภายในชุมชนเรียกว่า วัด มีหน้าที่อบรมจริยธรรม ศีลธรรม คุณธรรม เป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นศูนย์รวมใจของชุมชน

3. โบสถ์คริสต์ มีหน้าที่อบรมศาสนาและเป็นศูนย์รวมใจชาวคริสต์

โครงสร้างองค์กรผู้นำหมู่บ้าน

แผนภาพที่ 1 ผังโครงสร้างองค์กรผู้นำหมู่บ้าน

8) ปฏิทินชุมชน

จากการสัมภาษณ์จากชาวบ้านแอเอาะ ได้กล่าวว่าในแต่ละปี วิถีชีวิตและเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ของชนเผ่าปกากะญอ บ้านแอเอาะ ดำเนินไปตามฤดูกาลที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ และมีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบัน คือ

เดือนมกราคม

เป็นเดือนที่พักผ่อน หาของป่า ไร่จ้าง หรือปลูกพืชผักตามที่มี

เดือนกุมภาพันธ์

มีการมัดมือสู่ขวัญปีใหม่ (ฉีทอขอ) เป็นการมัดมือก่อนลงมือทำอะไร ทำนา และมีการ ถางป่า ตัดไม้ ทำไร่ เพื่อปลูกข้าวต่อไป

เดือนมีนาคม

เป็นช่วงตากแห้งไม้ไร่ก่อนทำการเผา

เดือนเมษายน

ตอนปลายเดือนมีนาคม – ต้นเดือนเมษายน เป็นช่วงเผาไร่ และทำไร่ไร่ เสร็จแล้วก็ จะทำการปลูกข้าวไร่ หลังเทศกาลสงกรานต์ (ปีใหม่เมือง)

เดือนพฤษภาคม

ปลูกกล้าข้าวนา

เดือนมิถุนายน

เริ่มลงมือไถนา และถางหญ้าข้าวไร่ครั้งแรก

เดือนกรกฎาคม

ปลูกข้าวนาและเลี้ยงผีต้นน้ำ

เดือนสิงหาคม

เลี้ยงผีไร่ และมัดมือหมู่บ้านตามประเพณี

เดือนกันยายน

ถางหญ้าข้าวในนา

เดือนตุลาคม

เริ่มทำการเก็บเกี่ยวข้าวไร่ และต่อด้วยข้าวนา

เดือนพฤศจิกายน

เป็นช่วงเก็บเกี่ยวข้าว ติข้าว และช่วงระหว่างติข้าวจะมีการมัดมือ การเดินฟางข้าว หลังจากนั้นก็จะแบกข้าวใหม่กลับบ้าน แล้วก็กินข้าวใหม่ บางคนก็กินทันที แต่บางคนรอให้ข้าวเก่า หมดเสียก่อน

เดือนธันวาคม

ช่วงตัดฟืน เตรียมไว้ใช้ในปีต่อไป

9) ข้อมูลภาษาท้องถิ่นและศิลปะในชุมชน

ภาษาเป็นสิ่งสำคัญมากในการสื่อสาร หากไม่มีภาษาทุกวันนี้โลกคงจะวุ่นวายมาก ดังนั้น ชนเผ่ากระเหรี่ยง เป็นชาวไทยภูเขาอีกหนึ่งชนเผ่า ซึ่งอาศัยอยู่ตามป่าเขาบนพื้นที่สูง ซึ่งจะกระจายกัน อยู่ตามตะเข็บชายแดนของประเทศไทย ส่วนมากจะอาศัยอยู่บนแถบภาคเหนือ ในเขตจังหวัด

เชียงใหม่, เชียงราย, แม่ฮ่องสอน, แพร่, ลำพูน, ลำปาง, สุโขทัยฯ และชนเผ่ากะเหรี่ยงนั้นจะแยกประเภทของเป่าออกได้หลายประเภทดังต่อไปนี้

- 1) กะเหรี่ยงสะกอ
- 2) กะเหรี่ยงโปว์
- 3) กะเหรี่ยงแดง
- 4) กะเหรี่ยงคอยาว

หมู่บ้านแอเอาะ เป็นสมาชิกหนึ่งของชนเผ่ากะเหรี่ยง หรือที่เรียกตัวเองว่า ปกาเกอญอ จะยังใช้ภาษากะเหรี่ยงดั้งเดิม โดยมีภาษาถิ่นล้านนาและไทย หรือภาษากลางเป็นภาษาที่ใช้สำหรับสื่อสารในบางประเพณี หรือบางโอกาส แต่หากอยู่ในชุมชนก็ใช้ภาษาของตนเอง แต่ปัจจุบันภาษากะเหรี่ยงกลายเป็นภาษาผสมผสาน ปะปนกับภาษาถิ่นล้านนา และภาษาไทยมากขึ้น อีกทั้งยังมีการใช้ภาษาถิ่นล้านนาและภาษาไทยบางคำแทนภาษากะเหรี่ยงบ้างแล้ว ซึ่งสามารถใช้แทนกันได้ และมีความหมายเหมือนกัน เนื่องจากอิทธิพลหลายอย่าง que เข้ามาครอบงำการดำรงชีวิตของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยงในยุคปัจจุบัน

สาเหตุหลักที่ทำให้ภาษา กะเหรี่ยงมีการเปลี่ยนแปลง คือ

- ด้านเศรษฐกิจและการค้าขาย
- ด้านการศึกษา

เศรษฐกิจการค้าขายเป็นปัจจัยสำคัญมากที่ทำให้ชนเผ่ากะเหรี่ยง จำเป็นต้องใช้ภาษาถิ่นล้านนา และภาษาไทยเพิ่มขึ้น เพราะทุกคนต้องค้าขายทำมาหากิน และต้องหางานทำเพื่อเลี้ยงชีพ และสร้างฐานะครอบครัว ดังนั้นจึงต้องดิ้นรนเพื่อหาเงินมาเลี้ยงชีพ สร้างฐานะ และยกระดับครอบครัวของตนเอง

ดังนั้นเผ่ากะเหรี่ยงบ้านแอเอาะ ตำบลแจ่มหลวง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ประชากรจำนวนหนึ่งในหมู่บ้านโดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชน นิยมเข้าเมืองเพื่อหางานทำ และอีกส่วนหนึ่งที่ไม่ได้เข้าเมือง ก็จะไปปลูกพืชผักขายที่บ้าน หรือช่วยพ่อแม่ทำไร่ นา ทำสวน ดังนั้นจึงต้องอาศัยภาษาไทย หรือ ภาษาถิ่นล้านนาในการติดต่อค้าขายกับคนนอกชุมชน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชนเผ่ากะเหรี่ยงหันมาใช้ภาษากลางมากขึ้น จนคำบางคำกลายเป็นคำติดปาก จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ภาษากะเหรี่ยงมีการเปลี่ยนแปลง

10) ด้านการศึกษา

การศึกษาเป็นองค์กรหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในท้องถิ่น เนื่องจากการศึกษาเป็นสิ่งที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพ หรือการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน สืบเนื่องจากอดีตเอกลักษณ์ของชาวปกาเกอญอ คือ พูดไม่ชัด อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ แต่ปัจจุบันไม่สามารถแยกออกได้ว่าใครคือชาวปกาเกอญอ เนื่องจากชาวปกาเกอญอเข้าถึงการศึกษา และสามารถพัฒนาเท่าทันสังคมและการเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน อีกทั้งยังเข้าถึงการศึกษาได้ทุกเพศทุกวัยส่งผลให้ชาวปกาเกอญอได้พัฒนาบุคลิกภาพและทักษะต่าง ๆ จากการเรียนรู้ ซึ่งองค์กรสำคัญของการศึกษา คือโรงเรียน แต่หมู่บ้านแอเอาะ ปัจจุบันยังไม่มีโรงเรียน แต่พ่อแม่ผู้ปกครองจะส่งบุตรหลานไปเรียนหนังสือในโรงเรียนใกล้เคียง คือ โรงเรียนบ้านห้วยยา และโรงเรียนบ้านขุนแม่รวม ซึ่งจะศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

ดังนั้นการศึกษาทำให้เด็กเลือกใช้ภาษากลางมากขึ้น แต่ภาษาประจำเผ่ายังคงเป็นภาษาหลัก ที่ใช้สื่อสารกันภายในชุมชนต่อไป

11) ศิลปะหัตถกรรม และการจัดสวน

การทอผ้า

ชนเผ่ากะเหรี่ยง (สะกอ) มีเอกลักษณ์ที่เด่นชัดประจำเผ่า คือ เครื่องแต่งกาย เป็นต้นว่า เสื้อผ้า หรือถุงย่าม ซึ่งอาจมีลวดลายสวยงาม แตกต่างกัน แต่จะมีลักษณะโครงสร้าง วิธีการทอแบบเดียวกัน แต่จะมีเอกลักษณ์สำคัญในการทอผ้า คือ แบ่งลักษณะตามสถานภาพ เช่น ผู้หญิงที่อยู่ในสถานภาพโสด ต้องสวมชุดผ้าขาว ยาวประมาณหน้าแข้ง ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจะสวมชุดยาวประมาณเอว และมีผ้าถุง หรือ กระโปรง ส่วนผู้ชายลักษณะการแต่งกายจะเหมือนกัน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ และทุกสถานภาพ แตกต่างเพียง ลวดลายสีสันทัน และขนาด ก็จะมีถุงประมาณเอว และมีกางเกงสวมเหมือนคนทั่วไป

การจักสาน

การจักสานของชนเผ่ากะเหรี่ยงมีมากมายหลายประการ เช่น กุ้ย ตะกร้า เสื้อ ปลูกใส่ มีด สุ่มไก่ จะจักสานกันในเวลาว่าง บางคนสานจำนวนมาก ๆ เพื่อขายก็มี แต่บางคนสานเพื่อใช้ในครัวเรือน จักสานกันมากในช่วงเดือน กันยายน – ตุลาคม

12) ระบบสุขภาพ

ระบบสุขภาพในชุมชนบ้านแอะจะซึ่งจำแนกออกตามประเภทต่าง ๆ ดังนี้

อาหาร เป็นสิ่งที่ต้องบริโภคในแต่ละวัน ของชุมชนบ้านแอะ ซึ่งประกอบด้วย

- ผัก เช่น ผัก พริก มะเขือเทศ มะระ ฟักเขียว ฟักทองฯ ทั้งที่ปลูกเอง และเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ
- ผลไม้ เช่น มะม่วง มะละกอ กล้วย ขนุน ฝรั่ง แตงกวา ที่ปลูกไว้รอบ ๆ บ้าน
- ข้าว เป็นพืชหลักที่ต้องปลูก ส่วนมากข้าวเจ้า ในไร่
- เครื่องดื่ม เช่น น้ำร้อน เหล้า ที่หุงต้มเอง น้ำชา และเครื่องดื่มที่วางขายตามร้านค้า เช่น น้ำอัดลม เบียร์ เหล้า น้ำลิ เป็นต้น

ยา เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการดูแลสุขภาพป้องกันบำบัด และเยียวยาโรค ในชุมชนแบ่งยาออกเป็น 2 ประเภท

- ยาแผนโบราณ (ยาสมุนไพร) ซึ่งหาได้ตามป่าเขา
- ยาแผนปัจจุบัน ซึ่งได้จากสถานบริการสาธารณสุข หรือ ร้านขายยาทั่วไป

13) สถานบริการสาธารณสุข

บ้านแอะจะแม้จะอยู่ในการควบคุมดูแล และเขตรับผิดชอบของอำเภอแม่แจ่ม แต่หากกล่าวถึงแล้ว อำเภอแม่แจ่มมีส่วนร่วมในการสาธารณสุขชุมชนน้อยมาก โรงพยาบาลที่สำคัญ คือ โรงพยาบาลขุนยวม และโรงพยาบาลอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และมีสถานอนามัยหนึ่งแห่ง คือ สถานอนามัยบ้านแม่ละอูบ

หมอพื้นบ้าน

เป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับสุขภาพภายในชุมชน ซึ่งประกอบด้วย

- หมอผี ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการเจ็บไข้ได้ป่วย
- หมอตำแย เป็นผู้เชี่ยวชาญในการทำคลอด

- ปู่จารย์ เป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งทั้งหมดนี้มีอิทธิพลด้านจิตใจของคนในชุมชนทุกคน

ความเชื่อเรื่องผี

ความเชื่อเรื่องผีมีอิทธิพลต่อชุมชนมาก ทั้งทางด้านจิตใจ และร่างกาย ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- ผีป่า ได้แก่ ผีห้วย ผีไร่ ผีนา ผีต้นน้ำลำธาร เป็นต้น
- ผีบ้าน ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยคุ้มครอง ผู้คนในบ้าน ไม่ให้ไปกระทำความผิด

ดังนั้น หากคนในชุมชนได้รับความเจ็บป่วย หมอผี หมอดู ต้องเป็นคนบอก ตามคำทำนาย ทายทักแล้ว ต้องให้ฝ่ายผู้ป่วยไปเลี้ยงผี ตามจุดนั้น ๆ

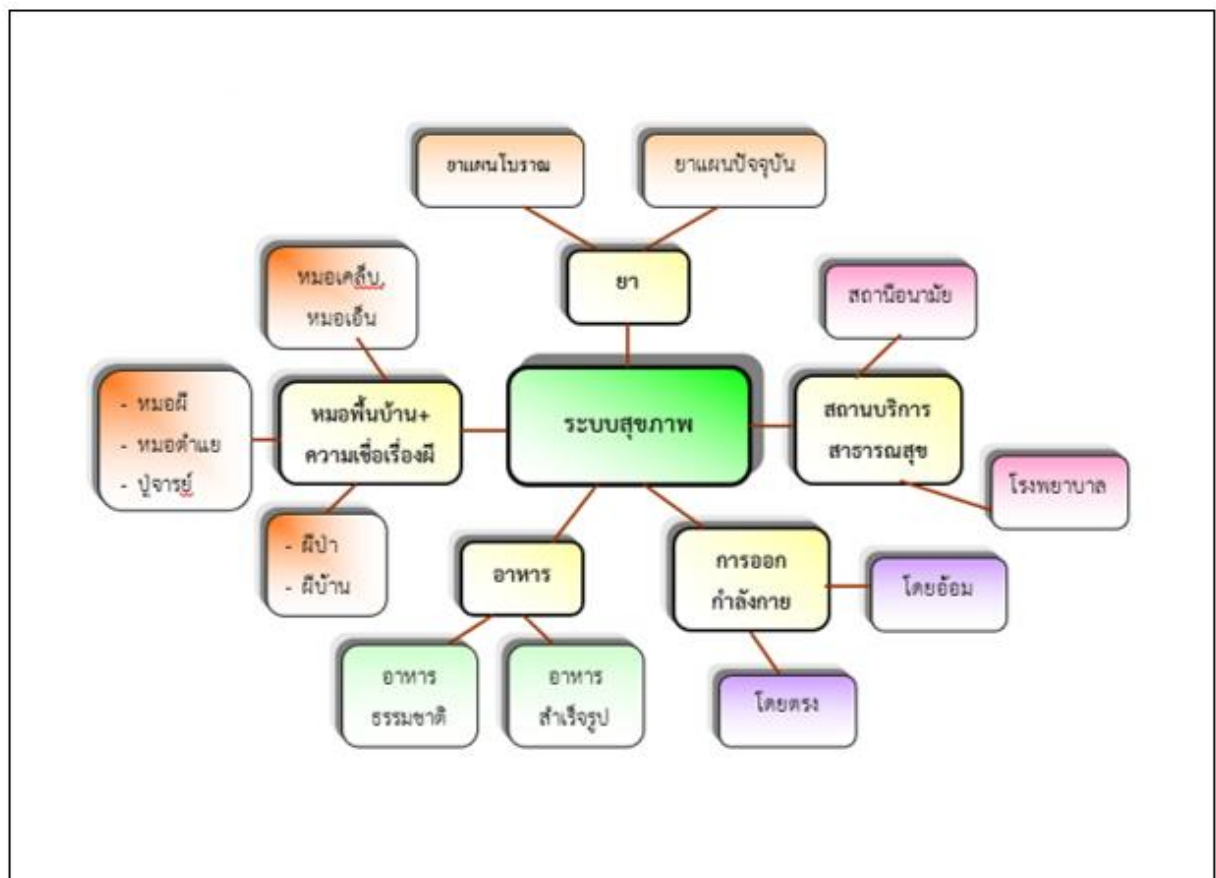
การออกกำลังกาย

การออกกำลังกายของคนในชุมชน แยกออกเป็น 2 ประเภท คือ

- ทางตรง เช่น การเล่นกีฬา หรือนันทนาการ
- ทางอ้อม เช่น การทำงาน ทำไร่ ทำนา หรือดำข้าว แต่จะไม่บอกว่าออก

กำลังกาย บอกว่าเป็นการทำงาน ตามความเข้าใจ

แผนผังระบบสุขภาพชุมชน

แผนภาพที่ 2 ผังระบบสุขภาพชุมชน

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า ข้อมูลทั่วไปและบริบทชุมชนบ้านแอเอะเป็นชุมชนที่มีแนวทางการดำเนินชีวิตเชิงเกษตรกรรมเป็นหลัก ทั้งนี้ชุมชนยังมีพื้นฐานวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เห็นได้จากวิถีชีวิตและเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ของชนเผ่าปกากะญอ บ้านแอเอะ ดำเนินไปตามฤดูกาลที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ และมีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบัน อาทิ การปลูกพืชผักตามฤดูกาล การผูกข้อมือสู่ขวัญปีใหม่ (ฉี่ทอซอ) เป็นการผูกข้อมือก่อนลงมือทำอะไร ทำนา และมีการถางป่า ตัดไม้ ทำไร่ เพื่อปลูกข้าวต่อไป หากช่วงเผาไร่และทำไร่เสร็จแล้วก็จะทำการปลูกข้าวไร่ หลังเทศกาลสงกรานต์ (ปีใหม่เมือง) จะมีการปลูกกล้าข้าวนา และเริ่มลงมือไถนา และถางหญ้าข้าวไร่ครั้งแรก ช่วงเดือนมิถุนายน (ช่วงฤดูฝน) รวมถึงการปลูกข้าวนาและเลี้ยงผีต้นน้ำช่วงการเพาะปลูก ส่วนการเลี้ยงผีไร่ และผูกข้อมือหมู่บ้านตามประเพณีจะทำในช่วงเดือนสิงหาคม และในเดือนตุลาคมจะเริ่มทำการเก็บเกี่ยวข้าวไร่ และต่อด้วยข้าวนา ซึ่งในช่วงเก็บเกี่ยวข้าว ติข้าว และช่วงระหว่างติข้าวจะมีการผูกข้อมือ การเต้นฟางข้าว หลังจากนั้นก็จะแบกข้าวใหม่กลับบ้าน แล้วก็กินข้าวใหม่ บางคนก็กินทันที แต่บางคนรอให้ข้าวเก่าหมดเสียก่อน เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลเก็บเกี่ยวสุดท้ายก็เป็นช่วงช่วงตัดฟัน เตรียมไว้ใช้ในปีต่อไป ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากข้อมูลการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ความเชื่อมีส่วนที่สำคัญในการดำรงชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีมีอิทธิพลต่อชุมชนมาก ทั้งทางด้านจิตใจ และร่างกาย ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือผีป่า ได้แก่ ผีห้วย ผีไร่ ผีนา ผีต้นน้ำลำธาร และผีบ้าน ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยคุ้มครอง ผู้คนในบ้าน ไม่ให้ไปกระทำความผิด ซึ่งเมื่อหากคนในชุมชนได้รับความเจ็บป่วย หมอผี หมอดู ต้องเป็นคนบอก ตามคำทำนายทายทักแล้ว ต้องให้ฝ่ายผู้ป่วยไปเลี้ยงผี ตามจุดนั้น ๆ

4.1.2 การจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชา

จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านและคณะกรรมการป่าชุมชนนำโดยกลุ่มผู้นำชุมชนและคณะกรรมการพบว่า มีการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชาดังนี้

1) การจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำเชิงอนุรักษ์

ชุมชนบ้านแอเอะเป็นชุมชนที่เต็มไปด้วยป่าไม้ มีทั้งไม้สนสามใบ และพันธุ์ไม้ต่าง ๆ อยู่มากมาย จากอดีตชาวบ้านได้ย้ายมาจากหมู่บ้านขุนแม่รวมบ้าง บ้านขุนแม่หยอดบ้างบ้านโป่งสะแยงบ้าง ฯลฯ มาอาศัยอยู่บริเวณแหล่งน้ำชื้อสายน้ำขุนแม่รวม หรือที่เรียกเป็นภาษาปกากะญอว่า “เมโลโกละ” ซึ่งจะมีน้ำไหลผ่านตลอดปี จากการโยกย้ายไปมาทำให้จำนวนหลังคาเรือนเริ่มเพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากร และเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวบ้านได้อาศัยแหล่งน้ำสายนี้เพื่อทำการเกษตร และใช้อุปโภคบริโภค ซึ่งในแหล่งน้ำขุนแม่รวมมีสัตว์จำพวกหนึ่ง ชาวบ้านเรียกว่า “ตัวแอเอะ” ตัวแอเอะนี้อาศัยอยู่ในน้ำ ลักษณะคล้ายตัวกิ้งก่า แต่ตัวแอเอะจะมีสีดำและจุดสีส้มอมแดงเต็มตัว ชอบอยู่ในน้ำหรือที่ชื้นแฉะและอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งมีเป็นจำนวนมากชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านแอเอะ ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

อาชีพของชาวปกากะญอ บ้านแอเอะ คือ ทำไร่ ทำนา และทำสวน ซึ่งเป็นอาชีพหลัก ชาวปกากะญอมีการปลูกข้าว เพื่อนำผลผลิตมาบริโภคหากบางปีได้ผลผลิตมากก็จะนำผลผลิตไปขาย ในส่วนของอาชีพรอง คือรับจ้างภายในชุมชน และนอกชุมชนเพื่อหารายได้มาเก็บไว้ใช้ในครอบครัว เช่น รับจ้างปลูกผัก ถางหญ้า ปลูกข้าวโพด หรือพรวนดิน เป็นต้น จากข้อมูลดังกล่าวจะ

เห็นได้ว่าชาวบ้านนั้นอยู่กับป่าชุมชนมาอย่างยาวนานจึงต้องมีกระบวนการและแนวทางในการร่วมกันรักษาป่าชุมชนไว้ โดยใช้หลักในการทรงงานในเรื่องการยึดประโยชน์ส่วนรวม และแนวทางการจัดการเชิงอนุรักษ์มาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำดังกล่าว เพื่อให้ป่าอำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อย่างหลากหลายและยั่งยืน จึงต้องจัดการป่าให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยนำแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงอนุรักษ์ (Principle of Natural Resource Conservation Management) ใช้การจัดการอย่างเข้มข้น (Active Management) การเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ซึ่งในอดีตป่าชุมชนที่นี้เรียกว่าป่าต้นน้ำหรือป่าอนุรักษ์ ทุกคนในชุมชนมีสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์จากป่า ใช้ระบบความเชื่ออันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และพลังของกลุ่มในรูปแบบของคณะกรรมการ เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ไม่ว่าชุมชนจะจัดการป่าชุมชน โดยอาศัยกลไกใดก็ตามแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการจัดการสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้อย่างเป็นระบบระเบียบและภายใต้ระบบการจัดการทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถดำรงไว้ ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ก่อเกิดเป็นลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง สมณะ โปธิวัฑฒ (2555) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย 14 ประการดังนี้

1. เป็นสังคมที่เห็นได้ชัดถึงลักษณะของคนมีศีล มีคุณธรรม มีอารยธรรม
2. เป็นสังคมที่สามารถพึ่งตนเองได้ไม่เป็นภาระผู้อื่น
3. มีงาน มีกิจการที่มั่นคง
4. ขยัน สร้างสรรค์ ขวนขวาย กระตือรือร้น
5. อยู่กันอย่างผาสุก สุขภาพแข็งแรง จิตใจเบิกบานร่าเริง
6. ไม่ฟุ้งเฟ้อ แต่รุ่งเรือง ฟุ้งเฟื่อง ไม่ผลาญพร่า สรุ่ยสร่าย
7. มีความประณีต ประหยัด แต่เอื้อเฟื้อสละแจกจ่าย
8. ไม่มีอาชญากรรม ไม่มีอบายมุข ไม่มีทุจริตกรรม
9. มีความพร้อมเพรียง ความสามัคคี อบอุ่น เป็นเอกภาพ
10. สัมผัสได้ในความเป็นปึกแผ่น แน่นหนา ของความเป็นภราดรภาพ
11. มีความแข็งแรง มั่นคง ยืนหยัด ยั่งยืน
12. เป็นสังคมที่สร้าง “ทุนทางสังคม” มีประโยชน์ คุณค่าต่อผู้อื่นและสังคม
13. อุดมสมบูรณ์ แต่ไม่สะสม ไม่กักตุนหรือกอบโกย
14. มีน้ำใจ ไม่เอาเปรียบ เสียสละ อย่างเป็นสุข และเห็นเป็นคุณค่าของคน

2) การจัดการป่าเพื่อใช้ประโยชน์ไม้และของป่าอย่างยั่งยืน

การพัฒนาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากนั้นได้นำวิธีการแห่งศาสตร์พระราชามาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมาเป็นแนวทาง โดยเริ่มต้นด้วยตนเอง (Self-Initiated) และนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ (Self-Reliance) ทั้งนี้ยังได้นำหลักในการทรงงานในเรื่องการยึดประโยชน์ส่วนรวม และแนวทางการจัดการเชิงอนุรักษ์มาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาการจัดการป่าชุมชน

แหล่งต้นน้ำดังกล่าว เพื่อให้ป่าอำนวยการประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อย่างหลากหลายและยั่งยืน จึงต้องจัดการป่าให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยนำแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงอนุรักษ์ (Principle of Natural Resource Conservation Management) ใช้การจัดการอย่างเข้มข้น (Active Management) การเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลง โดยวิธีการใดวิธีหนึ่งหรือผสมผสาน ทั้งสามวิธี ดังนี้

1. เพิ่มจำนวน
2. ลดจำนวนหรือเอาออกเพื่อให้ส่วนที่เหลือเพิ่มพูนในอัตราสูงสุด
3. ควบคุมให้คงที่ไว้เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์

ดังนั้น นโยบายของการจัดการป่าเพื่อใช้ประโยชน์ไม้และของป่าอย่างยั่งยืน ต้องมุ่งเน้นการอนุรักษ์และการเสริมสร้างสภาพป่าหรือฟื้นฟูสภาพป่าให้ดีขึ้น เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน โดยมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ คือ

1. สำรวจข้อมูลพื้นฐาน เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และสิทธิที่ดิน จำนวนประชากร สภาพสังคม ปัญหาที่ก่อผลกระทบ แนวทางแก้ไข ฯลฯ
2. จำแนกพื้นที่แต่ละกิจกรรม คือ พื้นที่ใช้ประโยชน์และพื้นที่อนุรักษ์ให้ชัดเจน
3. จัดทำแผนพัฒนา ทั้งพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ชุมชน พื้นที่ใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ
4. กำหนดคณะทำงานในโครงการต่าง ๆ ตามแผนพัฒนาฯ
5. จัดหางบประมาณและใช้จ่ายตามลำดับความสำคัญ
6. ติดตามการปฏิบัติงานของคณะทำงานต่าง ๆ โดยการจัดสัมมนาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในรูปแบบเวทีชาวบ้าน

สำหรับกระบวนการจัดการป่าเพื่อใช้ประโยชน์ไม้และของป่าอย่างยั่งยืน จะต้องสอดคล้องกับสถานการณ์เชิงนโยบายของรัฐ ทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ แนวคิดของชุมชน และปัญหาที่เผชิญอยู่ นำมากำหนดเป้าหมายในการจัดการป่า โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ในการดำเนินงาน จากนั้นจัดทำแผนการจัดการ โดยมุ่งเป้าหมายเพื่อการใช้สอยพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน นอกจากนั้นต้องมีการทบทวนเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ มี 1) การจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำเชิงอนุรักษ์ และ 2) การจัดการป่าเพื่อใช้ประโยชน์ไม้และของป่าอย่างยั่งยืน โดยในการจัดการป่าชุมชนต้นน้ำเชิงอนุรักษ์ และการจัดการป่าเพื่อประโยชน์ใช้สอยนั้น ทางชุมชนมีการวางแผนในการใช้ประโยชน์ไม้และของป่า เริ่มจากการมีขอบเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย พื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ซึ่งขณะนี้ในพื้นที่มีความชัดเจนแล้ว แต่ปัญหาที่จะต้องเผชิญและจัดการคือการบุกรุกผืนป่าบางส่วนซึ่งชุมชนและส่วนราชการตลอดจนองค์กรอื่น ๆ ต้องช่วยในการวางมาตรการป้องกันปราบปรามภายใต้กรอบนโยบายของภาครัฐ กรอบวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน และศักยภาพของทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ในปัจจุบัน รวมทั้งปัญหาที่เกี่ยวข้อง นำมากำหนดเป้าหมายการจัดการป่าเพื่อใช้ประโยชน์ไม้และของป่าอย่างยั่งยืนในชุมชน โดยวางแผนงานดำเนินการเกี่ยวกับกฎกติกาการใช้

ประโยชน์ไม้และของป่า กิจกรรมการดูแลรักษาและการฟื้นฟูหรือเพิ่มพูนโดยกลวิธีบุคคลนโยบายต่าง ๆ กำหนดบุคคลากรอาจเป็นบุคคลกลุ่มภายในชุมชนที่จะดำเนินการ พร้อมจัดหาแหล่งทุนงบประมาณ โดยอาจตั้งเป็นกองทุนการป่าไม้ของชุมชน และสุดท้ายคือการปรับปรุงกระบวนการตามโอกาสและเหตุการณ์ที่เหมาะสมอย่างต่อเนื่องด้วย

4.2 การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตาม ศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

จากพื้นที่วิจัย รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชามีการพัฒนาารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตาม ศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้

1) รูปแบบการพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากป่าที่หลากหลาย

รูปแบบทั่วไปของการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำของชุมชนบ้านแอเอะ จากข้อมูลทั่วไป จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมการใช้ชีวิตของชาวบ้านที่นี่จะมีการพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากป่าที่หลากหลาย จึงต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์และระเบียบการจัดการป่าชุมชนซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชน โดยการจัดการป่าชุมชนดังกล่าวจะใช้การยึดประโยชน์ส่วนรวมตามแนวทางศาสตร์พระราชามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการป่าชุมชน ซึ่งในชุมชนมีขอบเขตป่าชัดเจน โดยหลักๆ แบ่งเป็นป่าอนุรักษ์เพื่อเก็บรักษาเป็นป่าต้นน้ำ และป่าใช้สอยหรือเรียกว่าป่าชุมชนรวมทั้งป่าพื้นที่ทำกิน และพื้นที่ไร่หมุนเวียนของหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามในป่าอนุรักษ์อาจนำไม้เนื้อแข็งบางอย่างมาใช้ ประกอบทำด้ามอุปกรณ์เครื่องมือ และเก็บหาของป่าพืชผักอาหาร เห็ด กบ เขียด และแมลง สำหรับป่าใช้สอยหากจะขอไม้สร้างบ้านต้องประชาคมหมู่บ้านและกรรมการหมู่บ้านให้ความเห็นชอบ โดยไม้เนื้อนั้นต้องมีการคัดเลือกด้วย แต่ห้ามตัดไม้ชายและลำสัตว์ป่า โดยภาพรวมชุมชนให้ใช้ไม้และของป่าได้ตามความจำเป็น ไม้ค่าขาย และใช้อย่างประหยัด ห้ามตัดไม้ในเขตป่าต้นน้ำ ห้ามหาของป่าหรือล่าจับสัตว์ป่าและสัตว์น้ำในเขตหวงห้าม ไม้ทุกชนิดให้ใช้ประโยชน์ในหมู่บ้าน ห้ามนำไปจำหน่ายนอกพื้นที่ การนำไม้มาสร้างบ้านต้องได้รับอนุญาตจากผู้นำ/กรรมการหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีข้อปลีกย่อยในบางหมู่บ้าน เช่น หากผู้ใดจะนำไม้มาใช้ประโยชน์หรือสร้างบ้านในที่ดินไม่ใช่ของตนเอง ให้ได้รับอนุญาตจากเจ้าของที่ก่อน ห้ามผู้ใดมาบุกรุกที่ทำกินเพิ่มขึ้น

หากวิเคราะห์ส่วนที่เกี่ยวข้องแล้ว กฎระเบียบการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน คือ การเก็บดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์ควบคู่กันไป ซึ่งจะครอบคลุมใน 5 ประเด็น คือ

- 1) ห้ามตัดไม้ (ห้ามเด็ดขาดในพื้นที่ป่าต้นน้ำ แต่ในป่าใช้สอยต้องได้รับการอนุญาต)
- 2) ห้ามล่าสัตว์ป่า (สัตว์ใหญ่ๆ ห้ามล่าทุกชนิด)
- 3) ห้ามจับสัตว์น้ำ (ในแหล่งเพาะขยายพันธุ์ เว้นจากเขตขยายพันธุ์ไปสามารถจับได้

แต่ห้ามใช้วิธีรุนแรงทำลายระบบนิเวศ คือ การระเบิด การเปื้อปลา และช็อตด้วยไฟฟ้า)

- 4) ห้ามเผาป่า และทำลายป่าบรรพบุรุษ

5) ห้ามบุกเบิกผืนป่าเป็นที่ทำกิน และอาจรวมถึงการขายหรือเช่าพื้นที่ทำกินที่อยู่ในเขตป่า (ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมาย)

ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์ของนายเอกชัย จรุงบุญมงคล (ผู้ใหญ่บ้าน) สิงห์ทอง อัครทอง (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) และ นายแชนะ จงสกุลพัฒนกุล (ผู้นำธรรมชาติ หรือ ฮีโง) ที่กล่าวไว้ว่า “ แนวทางการจัดการป่าชุมชนที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการ ไม่ได้ให้คนหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจัดการ ทั้งนี้กระบวนการจัดการดังกล่าวมีการกำหนดกฎเกณฑ์และระเบียบการจัดการป่าชุมชนซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชน โดยการจัดการป่าชุมชนดังกล่าวจะใช้การยึดประโยชน์ส่วนรวมตามแนวทางศาสตร์พระราชาเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการป่าชุมชน ”

2) รูปแบบการสนับสนุนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันรักษาป่าชุมชนและกิจกรรมฟื้นฟูป่า

สำหรับองค์กรที่ควรเข้ามาสนับสนุนการจัดระเบียบชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้คือหน่วยจัดการต้นน้ำขุนแม่แจ่ม มีการประชาสัมพันธ์จัดฝึกอบรมให้ความรู้เรื่องทรัพยากรป่าไม้พร้อมส่งเสริมสนับสนุนกล้าไม้ในการปลูกป่า เป็นครั้งคราวตามวาระต่าง ๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีที่ว่าการอำเภอถ้ำเขียงพัฒนา โครงการหลวงวัดจันทร์ และองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นหน่วยงานในพื้นที่ ต้องให้การสนับสนุนการจัดทำแผนที่ขอบเขตป่าและที่ทำกินพร้อมการสนับสนุนให้ชุมชนกำหนดระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้หรือป่าชุมชน ไปพร้อมกับการนำศาสตร์พระราชามาประยุกต์ใช้ในกระบวนการจัดการ ซึ่งคล้ายกับกระบวนการของ Borrini-Feyerabend วางแนวทางการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมเป็นช่วง ๆ และมีขั้นตอนหลัก ๆ ในการพัฒนากระบวนการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ช่วงสร้างพันธมิตร เป็นระยะเวลาของการประเมินทรัพยากร การจำแนกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในบริบท รวมไปถึงวิเคราะห์ความจำเป็นหรือความเป็นไปได้ในการหาข้อตกลงต่าง ๆ และสรุปถึงประเด็นที่อาจจะต้องสนับสนุนการจัดตั้งองค์กร เลือกตัวแทน หรือสร้างมิติในประเด็นสำคัญของการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ ช่วงพัฒนาข้อตกลงโดยในขั้นตอนดังกล่าวเริ่มตั้งแต่ตั้งผู้สนับสนุนกระบวนการที่เป็นอิสระต่อการทำงาน จัดการประชุมเพื่อกำหนดเป้าหมายและลำดับการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบพื้นที่อนุรักษ์รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สนับสนุนกระบวนการของเวทีเจรจาต่าง ๆ เพื่อหาข้อตกลงและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเพื่อหามติ ข้อตกลงเบื้องต้น เป้าหมายร่วมกันในการดำเนินการ และช่วงดำเนินงานและทบทวนข้อตกลง เป็นช่วงที่จะเริ่มนำข้อตกลงและแนวทางต่าง ๆ ไปปฏิบัติเพื่อให้ไปถึงเป้าหมายที่ได้รับการกำหนดไว้รวมไปถึงการติดตามกิจกรรมและสรุปผลการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์ของคณะผู้นำชุมชน โดยนายเอกชัย จรุงบุญมงคล (ผู้ใหญ่บ้าน) และนายสิงห์ทอง อัครทอง (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) ได้กล่าวไว้ว่า “ การสนับสนุนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันรักษาป่าชุมชนและกิจกรรมฟื้นฟูป่านั้นเป็นเพียงการจัดการประชุมเพื่อกำหนดเป้าหมายและลำดับการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบพื้นที่อนุรักษ์รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ส่วนใหญ่จะเป็นเวทีเจรจาต่าง ๆ เพื่อหาข้อตกลงและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเพื่อหามติข้อตกลงเบื้องต้นเท่านั้น ”

3) รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนบ้านแอเอะ ซึ่งเป็นชุมชนที่เต็มไปด้วยป่าไม้ มีทั้งไม้สนสามใบ และพันธุ์ไม้ต่าง ๆ อยู่มากมาย มีน้ำไหลผ่านตลอดปี ชาวบ้านได้อาศัยแหล่งน้ำสายนี้เพื่อทำการเกษตร และใช้อุปโภค บริโภค โดยส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านประกอบอาชีพหลัก คือ ทำไร่ ทำนา และทำสวน เป็นอาชีพหลัก เพื่อนำข้าวมาบริโภคต่อชีวิตไปวัน ๆ หรือหากมีมากก็มีการขายบ้าง แต่ข้าวจะขายไม่มาก ส่วนมากจะใช้บริโภคเองมากกว่า และอาชีพรอง คือรับจ้าง ภายในชุมชน หรือนอกชุมชนเพื่อหารายได้มาเก็บไว้ใช้ในครอบครัว เช่น รับจ้างปลูกผัก ถางหญ้า ปลูกข้าวโพด หรือพรุนดิน เป็นต้น จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าชาวบ้านนั้นอยู่กับป่าชุมชนมาอย่างยาวนาน จึงต้องมีกระบวนการและแนวทางในการร่วมกันรักษาป่าชุมชนไว้โดยใช้หลักในการทรงงานในเรื่องการยึดประโยชน์ส่วนรวม และแนวทางการจัดการเชิงอนุรักษ์มาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำดังกล่าว เพื่อให้ป่าอำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อย่างหลากหลายและยั่งยืน จึงต้องจัดการป่าให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยนำแนวคิด การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงอนุรักษ์ (Principle of Natural Resource Conservation Management) ใช้การจัดการอย่างเข้มข้น (Active Management) การเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ซึ่งในอดีตป่าชุมชนที่นี้เรียกว่าป่าต้นน้ำหรือป่าอนุรักษ์ ทุกคนในชุมชนมีสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์จากป่า ใช้ระบบความเชื่ออันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และพลังของกลุ่มในรูปแบบของคณะกรรมการ เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน อย่างไรก็ตามเมื่อชุมชนมีการจัดการได้อย่างเป็นระบบระเบียบและภายใต้ระบบการจัดการ ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถดำรงไว้ ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ก่อเกิดเป็นลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ โดยทางชุมชนได้มีการวางแผนให้เกิดแนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ ภายใต้การจัดการร่วมกันของชุมชน

ทั้งนี้การท่องเที่ยวรูปแบบดังกล่าวเป็นลักษณะกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ และแหล่งวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ มีการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม โดยมีการควบคุมผลกระทบ และสร้างบรรยากาศของการศึกษาเรียนรู้ ธรรมชาติแวดล้อม พร้อมให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์เพื่อเพิ่มพูนคุณภาพชีวิตแหล่งธรรมชาติ รวมทั้งแหล่งวัฒนธรรมอย่างมีความรับผิดชอบ โดยไม่ก่อให้เกิดการรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และมีวัตถุประสงค์อย่างมุ่งมั่นเพื่อชื่นชม ศึกษา เรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาตินั้น อีกทั้งช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ ปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นด้วยแนวคิดพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่ารูปแบบของการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชาก็ได้ 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากป่าที่หลากหลาย 2) รูปแบบการสนับสนุนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันรักษาป่าชุมชนและกิจกรรมฟื้นฟูป่า 3) รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชาก็จังหวัดเชียงใหม่ด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้วยการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากร

ป่าชุมชน สนับสนุนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันรักษาป่าชุมชนและกิจกรรมฟื้นฟูป่า การปลูกป่า การเพิ่มพื้นที่ป่า การประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลด้านการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ การจัดการป่าชุมชนผ่านมิติวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาและความเชื่อ เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในผืนป่า การจัดทำศาลเจ้าปู่ตา ศาลเจ้าที่ พิธีบวชป่า การส่งเสริมสนับสนุน และเปิดโอกาสให้ ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยชุมชนจะต้องมีการจัดทำแผนงานพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรป่าชุมชน การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและ พัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนในการเฝ้าระวังป่าชุมชน การสร้างแผนงานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ การปลูกฝังจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่าชุมชนแก่เด็กและเยาวชน การกำหนดกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชน เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีความรู้สึก รักและหวงแหน รู้จัก ใช้ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างรู้คุณค่า

4.3 นำเสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอาะตามแนวทางศาสตร์พระราชา

กล่าวโดยสรุปทางผู้ศึกษาวิจัยจึงได้นำเสนอรูปแบบของการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอาะตามแนวทางศาสตร์พระราชาวัดตามกระบวนการ A – I – C ทำให้ทราบถึงความต้องการของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนบ้านแอเอาะ เป็นผลทำให้เกิดโครงการต่าง ๆ ที่ช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิดกำหนดแนวทางการพัฒนา และจัดสรรทรัพยากรเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นการรวมพลังเชิงสร้างสรรค์นอกจากนี้องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนได้เรียนรู้ที่จะเข้าร่วมมือกันในการพัฒนาอย่างประสานสอดคล้อง ซึ่งช่วยให้เกิดการระดมแนวคิดที่สร้างสรรค์มีส่วนร่วมและเสริมพลังของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวมีขั้นตอนสำคัญ คือ

1. ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation: A)

คือ ขั้นตอนการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขั้นตอนนี้จะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกคน แสดงความคิดเห็น รับฟังและหาข้อสรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์เป็นประชาธิปไตย ยอมรับในความคิดของสมาชิก โดยใช้การวาดรูปเป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็น และแบ่งเป็น 2 ส่วน

A1: การวิเคราะห์สภาพการของหมู่บ้าน ชุมชน ตำบล ในปัจจุบัน

A2: การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์ อันเป็นภาพพึงประสงค์ในการพัฒนาว่าต้องการอย่างไรโดยการวาดภาพมีความสำคัญคือ

(1) การวาดภาพจะช่วยให้ชาวบ้านสามารถสร้างจินตนาการ คิด วิเคราะห์ จนสรุปมาเป็นภาพ และช่วยให้ผู้ไม่ถนัดในการเขียนสามารถสื่อสารได้

(2) ช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้าร่วมประชุมคิดและพูด เพื่ออธิบายภาพซึ่งตนเองวาด นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุม อื่น ๆ ได้ซักถามข้อมูลจากภาพ เป็นการเปิดโอกาสให้มีการพูดคุย แลกเปลี่ยน และกระตุ้นให้คนที่ไม่ค่อยกล้าพูด ให้มีโอกาสนำเสนอ

(3) การรวมภาพของแต่ละบุคคล เพื่อเป็นภาพรวมของกลุ่มจะช่วยให้มีความง่ายต่อการรวบรวมแนวคิดของผู้เข้าร่วมประชุม และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของภาพ (ความคิด) และมีส่วนร่วมในการสร้างภาพพึงประสงค์ของกลุ่ม

(4) จะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการประชุมให้มีความสุข และเป็นกันเองในบางครั้ง ชาวบ้านมักมองว่าการวาดภาพเป็นกิจกรรมสำหรับเด็ก ดังนั้นผู้ดำเนินกระบวนการจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจ และการละลายพฤติกรรมกลุ่ม หรือการวาดภาพเพื่อการแนะนำตนเอง หรือวาดภาพสิ่งที่ตนเองชอบ ไม่ชอบ มาใช้เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของชาวบ้านซึ่งจะได้เป็นแนวทางของการดึงดูดความสนใจของชาวบ้านอีกรูปแบบหนึ่ง

2. ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence: I)

คือขั้นตอนการหาวิธีการและเสนอทางเลือกในการพัฒนา ตามที่ได้สร้างภาพพึงประสงค์ หรือที่ได้ช่วยกันกำหนด วิสัยทัศน์ (A2) เป็นขั้นตอนที่จะต้องช่วยกันหามาตรการ วิธีการ และค้นหาเหตุผลเพื่อกำหนดทางเลือกในการพัฒนา กำหนดเป้าหมาย กำหนดกิจกรรม และจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม โครงการโดยแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

I1: การคิดเกี่ยวกับกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตามภาพพึงประสงค์

I2: การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม โครงการ โดย

- (1) กิจกรรม หรือโครงการที่หมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่นทำเองได้เลย
- (2) กิจกรรมหรือโครงการที่บางส่วนต้องการความร่วมมือ หรือการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่ร่วมทำงานสนับสนุนอยู่
- (3) กิจกรรมที่หมู่บ้าน ชุมชน ตำบล ไม่สามารถดำเนินการได้เอง ต้องขอความร่วมมือ เช่น ดำเนินการจากแหล่งอื่น ทั้งภาครัฐและเอกชน

3. ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control: C)

คือยอมรับและทำงานร่วมกันโดยนำเอาโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ มาสู่การปฏิบัติ และจัดกลุ่มผู้ดำเนินการ ซึ่งจะรับผิดชอบโครงการ โดยขั้นตอนกิจกรรมประกอบด้วย

C1: การแบ่งความรับผิดชอบ

C2: การตกลงใจในรายละเอียดของการดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติ นอกจากนี้ผลลัพธ์ที่ได้จากการประชุมคือ

- (1) รายชื่อกิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการได้เอง ภายใต้ความรับผิดชอบ และเป็นแผนปฏิบัติการของชุมชน
 - (2) กิจกรรมหรือโครงการที่ชุมชน เสนอขอรับการส่งเสริม สนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐที่ทำงาน
 - (3) รายชื่อกิจกรรมหรือโครงการที่ชาวบ้านต้องแสวงหาทรัพยากร และประสานงานความร่วมมือจากภาคีความร่วมมือต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น
- ดังนั้นจากกระบวนการที่ผู้วิจัยได้นำเสนอดังกล่าวทางผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนได้นำไปเป็นแบบแผนในการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอาะตามแนวทางศาสตร์พระราชายังยืนดังการนำเสนอแผนภาพดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1
ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation: A)

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	อนาคต
สภาพการณ์ และปัญหา	ชาวบ้านใช้สิ่งที่มีอยู่ในป่าสำหรับการอุปโภคและบริโภคอย่างไม่เหมาะสม เช่น การเก็บหาพินมาเป็นเชื้อเพลิงมีการลักลอบถางป่าตัดไม้ไปขาย มีบริษัทเอกชนมาสัมปทานป่า สัตว์ป่าลดน้อยลง ในฤดูแล้งชุมชนขาดแคลนน้ำสำหรับการทำการเกษตร	มีกฎระเบียบต่าง ๆ ในการใช้ประโยชน์จากป่าค่อนข้างเคร่งครัดแต่มีชาวบ้านบางกลุ่มที่ละเลยกฎระเบียบเพื่อกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สภาพป่าเริ่มเสื่อมโทรม	ปรับกฎระเบียบให้มีความยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้นมีมาตรการลงโทษผู้ฝ่าฝืนอย่างจริงจังเพราะรักษาและอนุรักษ์ผืนป่าไว้ให้นานที่สุด
ความ ต้องการ	ใช้ประโยชน์จากป่าให้เต็มที่ เพื่อการบริโภคและอุปโภค	ต้องการให้ชาวบ้านทุกคนร่วมมือกันปลูกป่าพัฒนาเส้นทางเดินป่าเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำและแหล่งน้ำสะอาด เพื่อประโยชน์รอบด้านอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า พัฒนาเส้นทางเดินป่าเพื่อพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวตลอดจนส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกป่า กำหนดแนวเขตป่าให้ชัดเจนและใช้วัสดุอื่น ๆ ทดแทนไม้ให้มากขึ้น	ต้องการให้ส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนและเยาวชนมากขึ้น และต้องการให้เพิ่มกิจกรรมการพัฒนาป่า เช่น ปลูกสมุนไพรสำรวจป่าเป็นประจำจัดทำแนวป้องกันไฟป่า

ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence: I)

โครงการ	ทำอะไร	ทำอย่างไร	ใครทำ	ทำเมื่อไร
1.ปลุกพืชสมุนไพร	ปลุกพืชสมุนไพรเพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์พืชและใช้ในชุมชน	จัดสรรพื้นที่ปลูกหากไม่มีในป่าและตามบ้านที่อยู่มาปลูก	ชาวบ้านทุกคน	วันเสาร์สุดท้ายของเดือน
2.แปรรูปสมุนไพร	แปรรูปพืชสมุนไพรที่ปลูกเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนเช่นลูกประคบน้ำมันไพล ยาหม่องไพลน้ำดื่มสมุนไพร เป็นต้น	ให้หมอยา หรือ หมอสมุนไพร ประจำหมู่บ้านให้ความรู้ในการแปรรูปสมุนไพรแก่ชาวบ้าน	หมอยา หมอสมุนไพร	รวมกลุ่มกันทุกวันเสาร์
3.สำรวจและดูแลรักษาป่า	สำรวจและดูแลป่า เพื่อป้องกันการทำลายในทุกรูปแบบ	จัดเวรยามเพื่อเข้าไปสำรวจป่าเป็นระยะ	ชาวบ้านทุกคน	เข้าไปสำรวจวันเว้นวันดำเนินการอย่างต่อเนื่อง
4.ป้องกันไฟป่า	ทำแนวป้องกันไฟถาวร	ถางหญ้าที่เป็นแนวป้องกันไฟเดิมให้กว้างกว่าเดิม	ชาวบ้านที่เป็นชายทุกคนร่วมมือกัน	

ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control: C)

โครงการ/กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีดำเนินงาน	แหล่งประมาณ	ผู้รับผิดชอบ
1.โครงการปลูกพืชสมุนไพรการจัดสรรพื้นที่ปลูกหากไม่มีและพันธุ์ไม้สมุนไพร	เพื่อย้ายพื้นที่การปลูกและอนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพร	จัดสรรพื้นที่ในเขตป่าชุมชน หากพันธุ์พืชสมุนไพรในป่า และบริเวณรอบ ๆ	ชาวบ้านทำเอง	ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน และชาวบ้านทุกคน

โครงการ/ กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีดำเนินงาน	แหล่งประมาณ	ผู้รับผิดชอบ
ในป่าร่วมกัน ปลูกพืชสมุนไพร		บ้าน เพื่อนำไป ปลูกในพื้นที่ จัดสรร		
2.โครงการแปรรูปสมุนไพร อบรมการผลิต ลูกประคบ น้ำมันไพล ยา หม่องไพล และ น้ำดื่มสมุนไพร	เพื่อนำพืช สมุนไพรมาแปรรูป สำหรับใช้ใน ชุมชนและขาย เป็นผลิตภัณฑ์ ชุมชน	ให้หมอยา หรือ หมอสมุนไพร ประจำหมู่บ้าน จัดอบรมให้ ความรู้และฝึก ปฏิบัติการแปรรูป สมุนไพรและ การนำไปใช้	ชาวบ้านทำเอง	ผู้ใหญ่บ้าน หมอยา หมอสมุนไพร ประจำหมู่บ้าน
3.โครงการ สำรวจและดูแล รักษาป่า ออกสำรวจป่า	เพื่อสำรวจและ ดูแลป่าจากการ ทำลายในทุก รูปแบบ	จัดเวรยามเพื่อ เข้าไปสำรวจป่า ชุมชนวันเว้นวัน อย่างต่อเนื่อง	ชาวบ้านทำเอง	ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการป่า ชุมชน และ ชาวบ้านทุกคน
4.โครงการ ป้องกันไฟป่า ทำแนวป้องกัน ไฟถาวร	เพื่อทำแนว ป้องกันไฟป่าใน ฤดูแล้ง	ถางหญ้าที่เป็น แนวป้องกันไฟ เดิม ให้กว้างขึ้น กว่าเดิม	ชาวบ้านทำเอง	ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการป่า ชุมชน และ ชาวบ้านทุกคน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พัฒนาและนำเสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ มีผลการวิจัยและข้อเสนอแนะดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า 1) **การจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชา** ชุมชนมีกระบวนการและแนวทางในการร่วมกันรักษาป่าชุมชนไว้โดยใช้หลักในการทรงงานในเรื่องการยึดประโยชน์ส่วนรวม และแนวทางการจัดการเชิงอนุรักษ์มาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำดังกล่าวโดย เพื่อให้ป่าอำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อย่างหลากหลายและยั่งยืน จึงต้องจัดการป่าให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยนำแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงอนุรักษ์ ใช้การจัดการอย่างเข้มข้น การเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ซึ่งในอดีตป่าชุมชนที่นี้เรียกว่าป่าต้นน้ำหรือป่าอนุรักษ์ ทุกคนในชุมชนมีสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์จากป่า ใช้ระบบความเชื่ออันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และพลังของกลุ่มในรูปแบบของคณะกรรมการ เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะชุมชนจะจัดการป่าชุมชน โดยอาศัยกลไกใดก็ตามแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการจัดการสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้อย่างเป็นระบบระเบียบและภายใต้ระบบการจัดการ ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองความต้องการ และสามารถดำรงไว้ ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ก่อเกิดเป็นลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง 2) **การพัฒนาแบบป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชา** การพัฒนาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากนั้นได้นำวิธีการแห่งศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมาเป็นแนวทาง โดยเริ่มต้นด้วยตนเอง (Self-initiated) และนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance) ได้ 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากป่าที่หลากหลาย 2) รูปแบบการสนับสนุนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันรักษาป่าชุมชนและกิจกรรมฟื้นฟูป่า 3) รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์ 3) **นำเสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชา** เสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชาไว้ตามกระบวนการ Appreciation-Influence-Control (A – I – C) ทำให้ทราบถึงความต้องการของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนบ้านแอเอะเป็นผลทำให้เกิดโครงการต่าง ๆ กล่าวคือ ช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมพัฒนา

ชุมชนท้องถิ่นมากขึ้นการวางแผนแบบมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิดกำหนดแนวทางการพัฒนา และจัดสรรทรัพยากรเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นการรวมพลังเชิงสร้างสรรค์นอกจากนี้องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนได้เรียนรู้ที่จะเข้าร่วมมือกันในการพัฒนาอย่างประสานสอดคล้อง ซึ่งช่วยให้เกิดการระดมแนวคิดที่สร้างสรรค์มีส่วนร่วมและเสริมพลังของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาได้อย่างแท้จริง

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

สำหรับการอภิปรายผลการศึกษาและวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้รวบรวม และทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ โดยนำมาอภิปรายให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1) การศึกษาสภาพทั่วไปการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า บริบทชุมชนบ้านแอเอาะเป็นชุมชนที่มีแนวทางการดำเนินชีวิตเชิงเกษตรกรรมเป็นหลัก ทั้งนี้ชุมชนยังมีพื้นฐานวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเห็นได้จากวิถีชีวิตและเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ของชนเผ่าปกากะญอ ด้วยการจัดการดังนี้ 1) การจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำเชิงอนุรักษ์โดยมีกระบวนการและแนวทางในการร่วมกันรักษาป่าชุมชนไว้ โดยใช้หลักในการทรงงานในเรื่องการยึดประโยชน์ส่วนรวม และแนวทางการจัดการเชิงอนุรักษ์มาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำดังกล่าว เพื่อให้ป่าอำนวยการประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อย่างหลากหลายและยั่งยืน 2) การจัดการป่าเพื่อใช้ประโยชน์ไม้และของป่าอย่างยั่งยืนโดยนำหลักในการทรงงานในเรื่องการยึดประโยชน์ส่วนรวม และแนวทางการจัดการเชิงอนุรักษ์มาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำดังกล่าว เพื่อให้ป่าอำนวยการประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อย่างหลากหลายและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเดือนนภา ภูทอง (2561) ในประเด็น การจัดการป่าชุมชนโดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ค่านิยม และอาศัยปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวงรวมทั้ง พระสงฆ์เป็นรากฐานการขับเคลื่อนชุมชนผ่านการปลูกจิตสำนึกรักบ้านเกิด/ถิ่นเกิด/หรือท้องถิ่น และยังคล้ายกับงานวิจัยของ จักรพงษ์ พวงงามชื่น (2556) ในประเด็นชุมชนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าในระดับหนึ่งผ่านมิติของวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ ก่อให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับงานวิจัยของ สมเกียรติ อุ่นท้าว (2549) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชน ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนมี 5 ด้านได้แก่ 1) ขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อและศาสนา 2) ภาษาและวรรณกรรม 3) ศิลปกรรมและโบราณคดี 4) การละเล่น ดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ และ 5) วิถีชีวิต ความ เป็นอยู่และวิทยาการ

2) การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า รูปแบบของการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอาะตามแนวทางศาสตร์พระราชา ได้ 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากป่าที่หลากหลายชุมชนบ้านแอเอาะ จากข้อมูลทั่วไปจะเห็นได้ว่าพฤติกรรมการใช้ชีวิตของชาวบ้านที่นี่จะมีการพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากป่าที่หลากหลาย โดยยึดประโยชน์ส่วนรวมตามแนวทางศาสตร์พระราชาเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการป่าชุมชน ซึ่งในชุมชนมีขอบเขตป่าชัดเจน โดย

หลักๆ แบ่งเป็นป่านุรักษ์เพื่อเก็บรักษาเป็นป่าต้นน้ำ และป่าใช้สอยหรือเรียกว่าป่าชุมชนรวมทั้งป่าพื้นที่ทำกิน 2) รูปแบบการสนับสนุนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันรักษาป่าชุมชนและกิจกรรมฟื้นฟูป่าโดยการสนับสนุนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันรักษาป่าชุมชนและกิจกรรมฟื้นฟูป่านั้นเป็นเพียงการจัดการประชุมเพื่อกำหนดเป้าหมายและลำดับการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบพื้นที่อนุรักษ์รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และ 3) รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยทางชุมชนได้มีการวางแผนให้เกิดแนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ภายใต้การจัดการร่วมกันของชุมชนซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของภาวดี ทะไกรราช (2561) สถานภาพและบริบทป่าชุมชนได้รับการบริหารจัดการและการฟื้นฟูดูแลร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐด้านป่าไม้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์

ทั้งนี้รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสอดคล้องกับ มนูญ เทศน์นำ และคณะ (2552) ในประเด็นการวางแผนการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยคำนึงความมั่นคงยั่งยืนและแผนแม่บทการพัฒนาชุมชน ดังนี้ 1. การจัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องวนศาสตร์ชุมชน 2. การจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศึกษาธรรมชาติ มีเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ มีมีคฤหะพักชุมชนบริการนำเที่ยว 3. พัฒนาศักยภาพของชุมชน / กลุ่ม / องค์กรชุมชน ให้มีความเข้มแข็ง มีขีดความสามารถในการจัดการทุนหรือปัจจัยการผลิต ผลผลิตของชุมชนเพื่อใช้สอยระดับครอบครัวและพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การผลิตและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร ซึ่งคล้ายรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของผู้วิจัย และ 3) นำเสนอรูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชา พบว่า นำเสนอรูปแบบของการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอะตามแนวทางศาสตร์พระราชาไว้ตามรูปแบบ การมีส่วนร่วมด้วยเทคนิค A-I-C (Appreciation, Influence, and Control) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจักรพงษ์ พวงงามชื่น (2556) โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน การพัฒนาการมีส่วนร่วมขึ้นเห็นคุณค่า (A) ผลของการทำลายป่าในอดีตทำให้ปัจจุบันชาวบ้านหันมาฟื้นฟูป่าด้วยกิจกรรมต่าง ๆ อย่างจริงจัง ซึ่งในอนาคตชาวบ้านต้องการ ส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติแก่ประชาชนทั่วไปและกลุ่มเยาวชนให้มากขึ้น ในขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) ชุมชนได้ระบุและจัดลำดับความสำคัญโครงการในอนาคตเพื่อส่งเสริมการจัดการ ป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จดียิ่งขึ้น และขั้นควบคุม (C) จากโครงการดังกล่าวชาวบ้านได้ร่วมกันวางแผนการดำเนินงาน และหาผู้รับผิดชอบในแต่ละโครงการอย่างชัดเจนต่อไป

5.3 ข้อเสนอแนะ

1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม จากทุกภาคส่วน อาทิเช่น ส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ ภาคเอกชน ฯลฯ

1.2 ผู้นำชุมชนต้องใช้กระบวนการเวทีชาวบ้านประจำเดือนเพื่อนำหัวข้อเรื่องการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ และกระบวนการเสริมความรู้เรื่องศาสตร์พระราชากับชาวบ้าน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และวางแผนร่วมกัน ในการนำไปสู่การเป็นชุมชนฐานรากตามศาสตร์พระราช

2 ข้อเสนอแนะการวิจัย

2.1 ควรศึกษาและวิจัยเพิ่มเติมในส่วนของผลดำเนินงานตามกระบวนการศาสตร์พระราชามาประยุกต์ใช้ในการจัดการวิถีชุมชนและการอนุรักษ์ป่าชุมชนในสภาวะปัจจุบัน

2.2 ควรศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำในชุมชนใกล้เคียง โดยเทียบเคียงข้อมูลการนำเรื่องศาสตร์พระราชามาเป็นแนวทาง เพื่อเป็นการขยายองค์ความรู้เรื่องศาสตร์พระราชาสู่ชุมชนอื่นต่อไป

บรรณานุกรม

- โกมล แพรกทอง. (ม.ป.ป). *แนวทางการจัดการป่าชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- คณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภาคใต้. (2546). *นโยบายสังคมแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- จักรพงษ์ พวงงามชื่น. (2556). การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาบ้านทาปาเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. *วารสารวิจัยและพัฒนา มจร*, 36(2), 215-234.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2527). *สภาพทางเศรษฐกิจการเมืองสังคมและวัฒนธรรมของสังคมหมู่บ้านชนบทกับการมีส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสการพิมพ์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์, อานันท์ กาญจนพันธุ์, สันติธิดา กาญจนพันธุ์, เสน่ห์ จามริก และยศ สันติสมบัติ. (2536). *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. (2531). *ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนบน: ศึกษากรณีอำเภอแม่แตงจังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เดือนนภา ภูทอง. (2561). การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วม สาธารณะ และจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ. *วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการ*, 6(2), 81-94.
- ดุสิต เวชกิจ. (2550). *การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชน* ใน การป่าไม้ชุมชน. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ดรุณี จงประสิทธิ์กุล. (2544). ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาแดง (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- ดวงทิพย์ แก้วประเสริฐ. (2543). การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาวิชาชีพในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยผ่านองค์กรท้องถิ่น ตำบลน้ำโจ้ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- ทินกฤต นุตวงษ์. (2551). *การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนกรณีศึกษาเปรียบเทียบชุมชน 2 แห่งในจังหวัดลำพูน*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เทพศักดิ์ บุญยรัตพันธ์. (2551). *แนวคิด ทฤษฎี และหลักการรัฐประศาสนศาสตร์ในการให้บริการสาธารณะ*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ธีรวงศ์ คงทอง. (2543). *การถือครองที่ดินกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตอุทยานแห่งชาติ: กรณีศึกษาประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).

บรรณานุกรม (ต่อ)

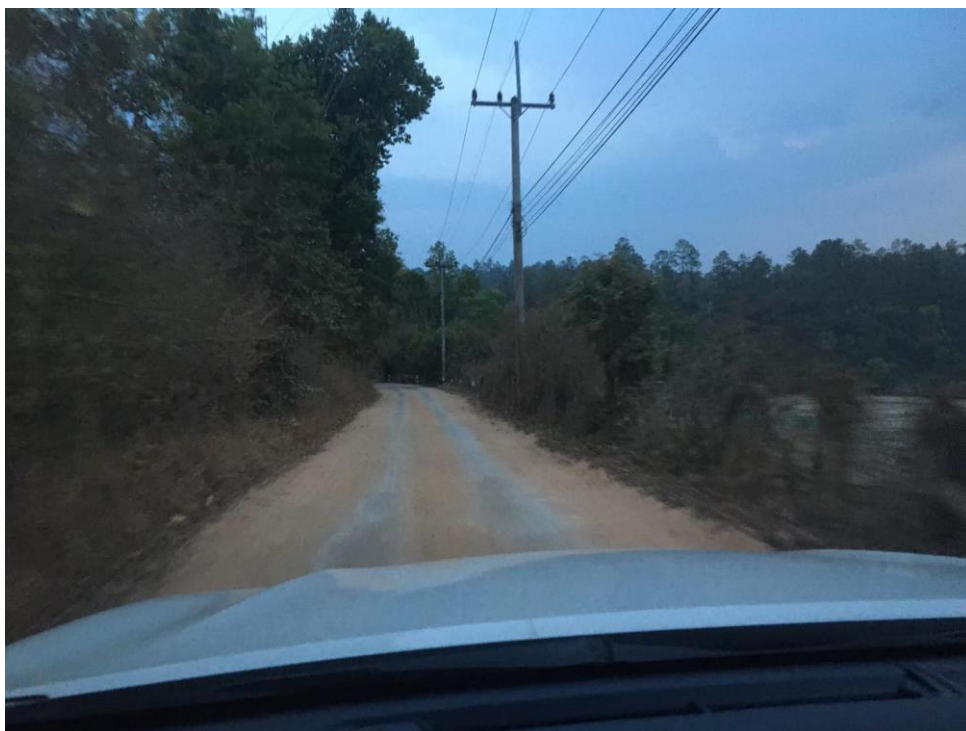
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. (2543). การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- นภา ภูทอง. (2561). การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืนโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะ และจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ. วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการ. 6(2). 89-93.
- ประเวศ วะสี. (2540). ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- ประเวศ วะสี. (2546). *ประชาสังคมเพื่อการพัฒนากระบวนการชุมชนทหารเข้มแข็ง*. สืบค้น 17 กันยายน 2564, จาก <http://www.rakbankerd.com>.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2554). *การบริหารงานพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ภาวดี ทะไกรราช. (2561). การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 3 จังหวัดศรีสะเกษ โดยการใช้มีส่วนร่วมของประชาชน. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 12(3). 108-122.
- มนูญ เทศน์นำ และคณะ. (2552). *กระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืน บ้านกาด(ตลาด)ขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์และนวัตกรรม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ -ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ศรีสุวรรณ ครอบจร. (2533). ป่าชุมชน: ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบทและทรัพยากร. *ทางใหม่*, 4 (2), 9-13.
- สมณะ โพธิ์รักษ์. (2555). *ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง*. สืบค้น 17 กันยายน 2564, จาก <http://www.asoke.info/04Agriculture/OFNT/KudinfaProject/01Community.html>
- สายันต์ ไพรชาญจิตร. (2549). กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร. (2546). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : แนวคิดและแนวปฏิบัติ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมพร พิมพ์สาร. (2549). *การจัดการป่าชุมชนของบ้านป่าลั่น หมู่ที่ 5 ตำบลปงน้อย กิ่งอำเภอดอหลวง จังหวัดเชียงราย*. เชียงราย: องค์การบริหารส่วนตำบลปงน้อย,
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2549). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาลังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 6 ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สมเกียรติ อุ่นท้าว. (2549). *การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนบ้านฝาง อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยขอนแก่น).
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 -2549*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *สรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรื.
- อคิน รพีพัฒน์. (2547). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณสุข
- อนันทชาติ เขียวอุ่ม. (2544). *การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร: กรณีศึกษาอ่างเก็บน้ำแม่วาง อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- อัจฉรา สโรบล. (2553). *กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโครงการพัฒนา*. เชียงใหม่: สาขาวิชาบ้านและชุมชน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Borrini-Feyerabend, G. (1996). *Collaborative Management of Protected Areas: Tailoring the Approach to the Context*. Gland, Switzerland: IUCN Social Policy Group.
- Erwin, W. (1976). *Participation Management: Concept Theory and Implementation*. Atlanta: Georgia University.
- Kothari, A. (1996). Is joint management of protected areas desirable and possible? In *People and Protected Areas: Towards Participatory Conservation in India*, edited by Ashish Kothari, Neena Singh, and Saloni Suri (p. 17-49). New Delhi: Sage Publications.

ภาคผนวก

ภาพการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เรื่อง รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่และเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....
 ที่อยู่.....
 ตำแหน่ง.....
 วัน/เดือน/ปีที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 2 ข้อคำถามศึกษาการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่และเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

1) ประวัติชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอเอาะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ มีประวัติความเป็นมาอย่างไร

.....

1.1 ในอดีตป่าชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอเอาะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ มีทรัพยากรอะไรบ้าง

.....

1.2 ปัจจุบันป่าชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านแอเอาะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง อำเภอ
กัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ มีทรัพยากรอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

1.3 ปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

1.4 ใครเป็นผู้ดูแลรักษาป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอาะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่มหลวง
อำเภอ กัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่? และดูแลอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

1.5 มีโครงสร้างคณะกรรมการการดูแลป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอาะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่ม
หลวง อำเภอ กัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ตามศาสตร์พระราชาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

1.6 บทบาทของคณะกรรมการการดูแลป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำบ้านแอเอาะ หมู่ที่ 1 ตำบลแจ่ม
หลวง อำเภอ กัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่มีบทบาทอย่างไรตามศาสตร์พระราชา

.....

.....

.....

.....

.....

2) การจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัด มีกระบวนการอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.1 มีภาคีเครือข่ายจากที่ไหนบ้างเข้ามาร่วมการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.2 เครือข่ายมีบทบาทอย่างไรต่อการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะการวิจัย

1) ท่านมีข้อเสนอแนะต่อการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำชุมชนฐานรากบนพื้นที่สูงตามศาสตร์พระราชา จังหวัดเชียงใหม่ในอนาคต อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณที่ท่านให้ความกรุณาตอบแบบสอบถาม
โครงการวิจัยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

1. นายสิงทอง	อัครทอง	ผู้ใหญ่บ้านแอเอะ
2. นายวีระชาติ	หงส์กนกรัตน์	แกนนำเยาวชนบ้านแอเอะ
3. นายพะเจคา	บ้านจันทร์แจ่ม	คณะกรรมการหมู่บ้านแอเอะ
4. นายเอกชัย	จรรยาพูนมงคล	คณะกรรมการหมู่บ้านแอเอะ
5. นายจินดา	หงส์กนกรัตน์	คณะกรรมการหมู่บ้านแอเอะ
6. นายฉ่วยโพ	บรรณพร	ปราชญ์ชุมชน / ผู้นำจิตวิญญาณบ้านแอเอะ
7. นายสำโท	วุฒิเจริญการ	ปราชญ์ชุมชน / ผู้นำจิตวิญญาณบ้านแอเอะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๙๙

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๔

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เจริญพร ดร.อุเทน ลาพิงค์ / นักวิจัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำการวิจัยในเรื่อง “รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่ราบสูงตามศาสตร์พระราชাজังหวัดเชียงใหม่” มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาข้อเสนอการวิจัยของท่านแล้ว มีความเห็นว่า ข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการนี้ มีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนด ไม่ต้องแก้ไขปรับปรุงแต่ประการใด จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป.

ขอเจริญพร

(พระสุวรมนเฑาะภรณ์, ผศ.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและใบยินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๙๙/๒๕๖๔

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแหล่งต้นน้ำ ชุมชนฐานรากบนพื้นที่ราบสูง ตามศาสตร์พระราชายังจังหวัดเชียงใหม่
(Model of Community Forest and Water Source of Grassroots Community in the Mountains Area by the King's Philosophy in Chiang Mai Province)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: -

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

ผู้วิจัยหลัก: ดร.อุเทน ลาพิงค์

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๔
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๔
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๔
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๔

(พระสุวรรณเมธากรณ์, ผศ.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๔

หมายเลขใบรับรอง: ว.๙๙/๒๕๖๔

วันที่ให้การรับรอง: ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๔

วันหมดอายุใบรับรอง: ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๕

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ สกุล	: ดร. อุเทน ลาพิงค์
ตำแหน่ง	: หัวหน้าโครงการวิจัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	: 204 หมู่ 8 ต.ริม อ.เมือง จ.ลำพูน 51000 E-mail. Khunten200@yahoo.com Tel. Mobile 0910687794
ที่ทำงาน	: 103 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา วัดเจดีย์หลวง ถ.พระปกเกล้า ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
การศึกษา	: Ph.D. Philosophy University of Mysore India : M.A. Philosophy University of Mysore India : M.A. Linguistics University of Mysore India : พธ.บ. การสอนสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หน้าที่การงานปัจจุบัน	: อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา มมร. วิทยาเขต ล้านนา

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

- ชื่อ สกุล : พระครูสุนทรมหาเจตยานุรักษ์, ผศ.ดร.
- ตำแหน่ง : ผู้ช่วยนักวิจัย
- ที่อยู่ปัจจุบัน : 103 วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ถ.พระปกเกล้า ต.พระสิงห์ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่
E-mail. chai17jit@gmail.com
Tel. Mobile 089 9567877
ID. Line 089 9567877
- ที่ทำงาน : 103 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
วัดเจดีย์หลวง ถ.พระปกเกล้า ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
- การศึกษา : Ph.D. Social Science Magadh University, India
: ศศ.ม. การวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
: ศน.บ. ปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- หน้าที่การงานปัจจุบัน : รองอธิการบดีวิทยาเขตล้านนา
: กรรมการกองทุนเงินสะสมของบุคลากร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
: สภาวิชาการมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
: กรรมการสภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

- ชื่อ สกุล : พระครูสมุห์ธนโชติ จิระธมโม
- ตำแหน่ง : ผู้ช่วยนักวิจัย
- ที่อยู่ปัจจุบัน : 2 วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ถ.สามล้าน ต.พระสิงห์ อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่ 50200
E-mail. thachot@gmail.com
Tel. Mobile 08 6656 9855
- ที่ทำงาน : 103 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
วัดเจดีย์หลวง ถ.พระปกเกล้า ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
- การศึกษา : พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: ศศ.ม. (การวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น) สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
: ศน.บ. (การศึกษานอกระบบ) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- หน้าที่การงานปัจจุบัน : อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

- ชื่อ สกุล : นางสาวอริสา บุญล้อม
ตำแหน่ง : ผู้ช่วยนักวิจัย
ที่อยู่ปัจจุบัน : 16/32 หมู่ 8 ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี
E-mail. Atisa.boo@mbu.ac.th
Tel. Mobile 085-5196-197
- การศึกษา : บธ.บ. (การจัดการทั่วไป) มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
หน้าที่การงานปัจจุบัน : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ส่วนกลาง 248 ม.1
ถ.ศาลายา - นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

- ชื่อ สกุล : นายบุญนำ สุนามถาวร
ตำแหน่ง : ผู้ช่วยนักวิจัย
ที่อยู่ปัจจุบัน : 148/59 ม.6 ต.หนองป่าครั่ง อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50000
E-mail. Boonnam.sun@mbu.ac.th
Tel. Mobile 0847396650
- ที่ทำงาน : 103 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
วัดเจดีย์หลวง ถ.พระปกเกล้า ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
- การศึกษา : ศน.ม. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
: ศน.บ. (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- หน้าที่การงานปัจจุบัน : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

